

מתעלים

לימוד מוסר יומי

לעילוי נשמת רבינו שר התורה מרן
הגד"ח קניבסקי זצוק"ל

תשובה

①
מתעלים
לימוד מוסר יומי

לעילוי נשמת רבינו שר התורה מרן
הגר"ח קניבסקי זצוק"ל

שישים יום

והוא לימוד מספרי המוסר מחולקים ללימוד יומי לתקופה של חודשיים.
י"ל במשך שנת האבל על מרן זצוק"ל ע"י ארגון ארחות ישר

מתעלים

לימוד מוסר יומי

לעילוי נשמת רבינו שר התורה מרן
הגר"ח קניבסקי זצוק"ל

"תשובה"

יוצא לאור ע"י ארגון "ארחות יושר"
מיסודו של מרן שר התורה זצוק"ל
בנשיאות הגאון רבי אי"ש קניבסקי שליט"א

י"ר הארגון:

הרב אריה קניבסקי

עורך ראשי:

הרב ליפא פלמן

חברי מערכת:

הרב אשר לבי
הרב יחיאל חסידה
הרב חנוך יצחקי
הרב ישראל מאיר וולך

ארגון "ארחות יושר"

ת.ד: 596 סניף רבי עקיבא בני-ברק

טל': 077-9230219

נייד: 052-7167812

פקס: 077-4230219

דוא"ל: oy7812@gmail.com

מוסדות, שיעורי תורה ופרטיים
המעוניינים בחברות
יפנו לארגון "ארחות יושר"
בפקס: 077-4230219

©

כל הזכויות שמורות

אין להעתיק, לשכפל, לצלם, לתרגם
חלק כלשהו מתוכן הספר, בין אם לשימוש פנימי ו/או
מסחרי ללא אישור מפורש מארגון "ארחות יושר".

עימוד, עיצוב והפקה:

אפקטיב

03-5796812

נדפס על נייר שאין בו חילול שבת ח"ו.

תשובה

מוקדש לזכרון ולעילוי נשמות
אבי מורי ר' שלמה יהודה בן ר' משה הכהן ז"ל כהן
נלב"ע י"א אייר תשע"ה
אימי מורתי ליבא ע"ה בת ר' אשר אנשיל ז"ל כהן
נלב"ע ה' ניסן תשע"ט

חמי ר' דניאל בן ר' מרדכי ז"ל רובינשטיין
נלב"ע י"ט מנחם אב תשס"ח
חמותי מינדל ע"ה בת ר' חיים ז"ל רובינשטיין
נלב"ע כ"ה אדר ב' תשס"ג

עברו עליהם כל מאורעות חזוניה של השואה, התחבאו בבתיים בבודפשט,
ונלקחו למחנות השמדה ועבודה באושוויץ.

ניצלו בניסים, בחסדי הקב"ה וברחמי הגדולים, אחרי עוברם שנות סבל
עיניים ויסורים אך אש האמונה בבורא עולם נשארה בליבם.

הם הגיעו והתיישבו ב'טורונטו' ושם התחילו לבנות משפחה ולחקים
קהילה יהודית המונהגת והולכת בדרכי ישראל סבא.

עד היום הזה זוכים הם לראות את פירותיהם של החיבור השורשי שלהם
ליהדות מתוך אמונה ובטחון שנצח ישראל חי וקיים לעולמי עד.

ולזכרון אשתי האהובה

בלימא רבקה אדל ע"ה בת ר' דניאל ז"ל כהן
נלב"ע ז' ניסן תשס"ז

בתם של ניצולי השואה ויורשת למסורת שלהם
וחעבירה מסורת זו ליצאצאיה מתוך אהבה וחכמה.
חיתה אישה אצילה ועדינת-נפש, צנועה חמה ונבונה
בעלת חסד עם רגישות וצניעות.
עדיין חסרה מאוד לכל אוהביה ומכיריה.

חונצח באהבה על ידי

משפחת כהן

טורונטו

זכות הלימוד בספר זה
הוקדש ונודב

לעילוי נשמת האשה החשובה

מרת **אגוזה ניסל**

בת רבי יוסף אריה **רייכמאן** ע"ה

הלכה לעולמה ה' ניסן תשפ"ב

נדבת קרן יש

תוכן ענינים

12 אקדמות מילין
הקדמה

15 ספר שערי תשובה
השער השני

71 ספר ארחות צדיקים
שער התשובה

92 ספר ארחות יושר
יראת שמים

ערב חג מתן תורה תשפ"ב

מ"ט הימים הנעלים עברו חלפו, מ"ט ימים של ערגה והשתוקקות, של הכנה וציפייה לקבלת התורה. וכידוע מה שכתבו ז"ל שבכל שנה עם הגיע זמן מתן תורה הרי חוזרות ההשפעות שהיו בזמן מתן תורה, כמש"כ הרמח"ל בדרך ה' (ח"ד פ"ז) "יש עוד ענינים פרטיים מיוחדים לכל זמן מזמנים אלה כפי ענינו. ושרש כולם הוא סדר שסדרה החכמה העליונה, שכל תיקון שנתקן ואור גדול שהאיר בזמן מהזמנים, בשבט תקופת הזמן ההוא, יאיר אור מעין האור הראשון, ותחודש תולדת התיקון ההוא במי שקבלו".

ומעת שהחלו ימי ספירת העומר שתכליתם הוא ההכנה ליום מתן תורה, בוודאי הכין כל אחד ואחד את עצמו לפי דרגתו ומצבו. ומהיות ואמרו חז"ל דרך ארץ קדמה לתורה, הרי שענין תיקון המידות הינו הכנה ראויה בימים האלו, וע"כ זכינו להוציא לאור עולם את החלק הראשון מסדרת "מתעלים" העוסק בעניני בין אדם לחבירו ללימוד בימי ספירת העומר. ובחסידי ה' עלינו ובסייעתא דשמיא עצומה, התקבל החיבור לרצון בעיני המוני ישראל מכל המגזרים ומכל הגילאים, הביקוש הגובר לקבלת החוברת והתגובות החמות לאחר קבלתו מעידים כאלף עדים שזכינו ב"ה לכוון לדבר בעיתו מה טוב.

אמנם, בהכנה לבדה אין די, וכבר התריעו ועוררו רבותינו בעלי המוסר על הצורך לשמר את ההתעלות, וכמו שאמרו חז"ל (חגיגה ט"ז) על דברי תורה שנוחים לאבדן ככלי זכוכית, ואף אם זכינו לקניי תורה בחג השבועות ולאחר הכנה ראויה, הרי שביותר עלינו לעמוד ולהתחזק שלא לאבדם.

וע"כ הורנו רבותינו, כי חלק ב' מסדרת מתעלים יעסוק בחיזוק לימוד התורה. ובימים שבין חג מתן תורה ועד לתשעה באב, יעסקו הלומדים בהתחזקות בדבר החשוב ביותר - לימוד התורה הקדושה. צירפנו בזה מספר ארחות צדיקים את שער התורה - דברי חיזוק נפלאים מעוררי

לב ונפש ללימוד התורה, ממהדורת ספר ארחות צדיקים שבהוצאתנו עם ביאורים ועיונים, וכן לקטנו מספר ארחות יושר למרן זיע"א שבהוצאתנו מה שכתב בגנות ביטול התורה, וחיזוק בלימוד התורה בדברים המתאימים לדורינו במיוחד. כמו כן ראינו בנותן טעם להוסיף את פרק "הפוך בה והפוך בה" שמספר ארחות יושר ובו גודל מעלת התורה הקדושה ולומדיה.

סדרת חוברות זו - "מתעלים", נוסדה לעילוי נשמתו הטהורה של מורינו ורבינו מורה דרכינו ומחוללינו, עטרת ראשינו ורבן של כל ישראל מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי זיע"א, אשר עורר ודירבן אותנו לפעול לחיזוק הציבור ביראת שמים ומידות טובות ע"י לימוד המוסר. תדיר היה מורה לשואלים כעצה טובה ללימוד מוסר, ובפרט עם הצעירים ואף תשב"ר, ואף יותר מכך עוררנו להמשיך ולחזק את ארגון "ארחות יושר", ובוודאי זכות הלימוד והחיזוק של רבבות הלומדים, יהיו לנחת רוח לנשמתו הטהורה ולעילוי נשמתו.

ותפלתנו נפיל לפני בורא עולמים, שנזכה להמשיך במורשתו ובדרכיו, להתחזק ביתר שאת וביתר עוז בלימוד התורה והמוסר, עד יבוא גואל לעמו ישראל, אמן.

בברכת התורה

אריה קניבסקי

השער השני

להורות והדרכים שיתעורר האדם בהן לשוב אל השם

א. דע כי דרכי הסבות שיתעורר האדם בהן לשוב
מדרכיו הרעים הם ששה, ובכל אחד מהם² למדנו
דעת את השם איך³ יתהלך בחקר תבונתו⁴ ויבאין עד
תבונתו,⁵ ונעיר להם און לשמע⁶ השכל וידוע, עקרים
יקרים,⁷ לכל הפציהם דרושים ונחקרים.⁸ ויותר מהמה
בני הזהר, לשוב בכל יום ונפשך לטהר,⁹ בלעדי תחזה
סבה מעוררת וילדי-יום וקישון מחשבותיך, כי תזכור

ביאורים

1. הדרכים. המצבים והסיבות. 2. למדנו. נלמד. 3. יתהלך בחקר תבונתו.
יתבונן ויעמיק לחקור מהותו של כל אחד מן הגורמים והסיבות הללו. 4. ויבאין
עד תבונתו. ויקשיב עד תכלית הבנתו של אותו הגורם. 5. ונעיר להם און.
ונעורר את אונם. 6. השכל וידוע. להתבונן ולדעת. 7. לכל הפציהם דרושים
ונחקרים. על דרך הכתוב (תהלים קיא, ב) "דרושים לכל חפציהם". פירוש,
מבוארים לכל הרוצה להתבונן בס. ובאבן עזרא כתב: "שימצא בהם הדורש
כל חפציו שידרוש". 8. ויותר מהמה בני הזהר. יותר מאשר הזהרתך על דרכי
הסיבות הזהר לשוב בכל יום. 9. בלעדי תחזה סבה מעוררת וילדי יום וקישון
מחשבותיך. גם בלי שתראה שום סיבה מאלו הששה המעוררות לתשובה או
ממקרי יום יום (-מאורעות וטרדות) כדי להתעורר, לקשט ולטהר מחשבותיך
מן העבירות שבידך [מלשון "התקוששו וקושו - קשוט עצמך" (ב"מ קז:)], בכל

החוברות מסדרת "מתעלים" מחולקות לקטעי לימוד יומיים,
הנפרסים על פני שישים יום.

החומר המוקדש לכל יום
מותאם ללימוד יומי הנמשך מספר דקות.

תחילת כל קטע של לימוד יומי מסומנת באמצעות מילה
צבועה. כשיום הלימוד מצויין בסימניה הקיימת באותו עמוד.

את בוראך, ¹⁰ והיה לך זכרו למשיב נפש מדרך תולדות גוש עפר. ובכן ¹¹ עריה תעזר קשת מדעך ליגור ¹² הדורי טבעך, ומיראת-השם ואהבתו והבושה מלפניו ¹³ תוסיף מעלות תמיד, ¹⁴ ותשקוד על נקיון כפיד, ¹⁵ וכרות רעיונים מורדים משרעפיד, ¹⁶ והברו נושאי כלי נפשך, ובזכרה יוצרה ¹⁷ תעדה עדיה ותכלול יפיה, כמו שכתוב (ישעיה מה, כה) ¹⁸ "בני יצדקו ויתחללו כל-זרע ישראל",

ביאורים

זאת הזהר לשוב ע"י שתזכור את בוראך. או הכוונה, לא רק שלא תראה שום סיבה המעוררת לתשובה אלא שעוד ייווצרו סיבות מקרי-יום שיקשו על לבך ומחשבותיך מלשוב (זה השער). או הכוונה, ראה לשוב בתשובה לפני שיעירוך מן השמים ע"י יסורים, ומאורעות וטרדות יהיו לך למוקש ויטרידוך ולא יהי לך פנוי לעסק נשמתך (הרוצה בתשובה). ¹⁰. והיה לך זכרו למשיב נפש מדרך תולדות גוש עפר. זכרון בוראך יועיל להשיב נפשך מן הדרכים שהמה תולדה מהגוף שהוא חומרי וגוש עפר, כלומר להרחיקך מן הרצונות הגופניים והתאוות הגשמיות. ¹¹. עריה תעזר קשת מדעך. גלה ופרסם את גבורתך ועזר כוחך בכלי מחשבתך (עפ"י חבקוק ג, ט, ורש"י שם). ¹². הדורי טבעך. נטיית הטבע החמרי שבך. ¹³. תוסיף מעלה תמיד. מדרגה אחרי מדרגה. ¹⁴. ותשקוד. תתמיד. ¹⁵. וכרות רעיונים מורדים משרעפיד. והסר מחשבות סוררות והרהורים מרדניים ממחשבותיך. וי"ג "וברות", כלומר, ולנקות הרהורים שיש בהם מרד ופשע ממחשבותיך. ¹⁶. והברו נושאי כלי נפשך. [עפ"י ישעיה נב, יא] כלומר, ואז יטהרו גם איברי הגוף שהם נושאי ומשרתי הנפש. ¹⁷. תעדה עדיה ותכלול יפיה. תענוך קישוטיה ויושלם יפיה [מלשון 'כלילת יופי'], כלומר, תתקטט ותתיפה לפניך יתברך במעלות ומדות נאצלות. ¹⁸. כה'. על ידי זכירת ה'. ¹⁹. יצדקו וגו'. ישיגו השלמות ויהיו צדיקים, ויהיו ראויים להתהלל בהם. ויש מפרשים, 'יצדקו' - תיקון על המעשים הרעים, 'ויתחללו'

ותוסיף אמין להעיר את רוחך בדרך-הסבות הששה אשר יתבארו. ואשר לא השיג ²⁰ המעלה הזאת, יבנע לבבו הערל ²¹ מדרך הסבות ²² וראות רבות. ולפי מעוט ההכרה מדרך הסבה המעוררת לב האדם לתשובה וכפי נטותה אל דרך הרצון, יודע ויבחן כי התשובה ²⁴ מן הנפש החשובה.

ב. הדרך הראשון, באשר תמצאנה את האיש צרות, ישיב אל לבו ויאמר, אין זה כי אם דרכיו ומעלליו אשר ²⁵ עשו אלה לו, וחקטאיו ²⁶ עוללו לנפש, וישוב אל השם וירחמיהו, כענין שנאמר (דברים לא, יז)

ביאורים

על עשיית מעשים טובים (זה השער). ²⁰. המעלה הזאת. של תשובה מתוך זכירת הבורא יתברך. ²¹. מדרך הסיבות. מחמת ששת הסיבות המנויות להלך. ²². וראות רבות. וראיית ענינים רבים אשר יעוררוהו גם-כן לתשובה. ²³. ולפי מיעוט ההכרה וכי'. כלומר, במדה שהכרתו לעשות תשובה תהיה פחות מתוך סיבות אלו המעוררות לתשובה ויותר נטיית לבו לעשות תשובה מרצון, בזאת יבחן ויודע שתשובתו היא באה מחשיבות הנפש ולא מתוך הכרת. ויש מפרשים להיפך, ע"ד השלילה: לפי מיעוט התעוררותו לחזור בתשובה מסיבות אלו ולפי נטיית הכרתו אל התאוות-הרצונות, יבחן כמה שפל הוא, שהרי התשובה באה מתוך הנפש החשובה, ומכיון שלא שם לבו לשוב - אות הוא שנפשו פחותה וגרועה (זה השער). ²⁴. מן הנפש החשובה. כדברי רבינו לעיל (שער א' אות י"ג): "והתשובה תבא מדרך טהר הנפש וזכות שכלה". ²⁵. עשו אלה לו. גרמו לו צרות אלו. ²⁶. עוללו. סיבבו וגרמו.

(א) **וּמִצָּאָהוּ רְעוּת רַבּוֹת וְצָרוֹת וְאָמַר בְּיוֹם הַהוּא הֲלֹא עַל כִּי-אֵין אֱלֹהֵי בְּקָרְבִי מִצָּאֹנִי הָרְעוּת הָאֵלֶּה.** וְתִרְאֶה בְּמִנְהַג בָּשָׂר-וָדָם, כִּי יַחְטֵא אִישׁ לְאִישׁ, וּבָעֵת צָרָתוֹ יִתְחַרֵּט וּיִפְנֶעַ אֵלָיו מִפְנֵי שֶׁהוּא צָרִיךְ לְעֻזָּרָתוֹ, תִּהְיֶה הַחֲרָטָה הַזֹּאת גְּרוּעָה בְּעֵינֵי הַבָּרִי, **וְכַעֲנִין שֶׁאָמַר יִפְתָּח (שׁוֹפְטִים י"א, ז) ²⁸וּמַדּוּעַ בָּאתֶם אֵלַי עֲתָה בְּאֲשֶׁר צָר לָכֶם, וּמַחֲסְרֵי הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ שֶׁהוּא מְקַבֵּל הַתְּשׁוּבָה מִתּוֹךְ**

א. ומצאוהו רעות רבות וצרות ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה. יש לעיין, מדוע בתחילת הכתוב נאמר "ומצאוהו רעות רבות וצרות", ואילו בסופו נאמר "מצאוני הרעות האלה" ואילו "הצרות" אינן מוזכרות, ולכאורה היה לו לסיים ולומר "מצאוני הרעות והצרות האלה"? אלא, "רעה" היא גוף הרעה עצמה, ו"צרה" היא מלשון 'צר',

וכתרגום אונקלוס "ועקן", כלומר, מה שמעיק ומכביד על האדם מחמת הרעה. שכן קורה שאדם שרוי במועקה קשה, ונשבר רוחו בקרבו בתחושה כי צר לו והעולם חשך בעדו, וזאת מלבד עצם היסורים שיש לו מחמת עצם הרעה הפוקדת אותו. תחושה זו היא תוצאה מחוסר אמונה ובטחון בה' כאשר אין ה' בקרבו

ביאורים

27. כַּעֲנִין שֶׁאָמַר יִפְתָּח. יפתח הגלעדי גורש ע"י אחיו מביתו, ולאחר מכן כאשר נלחמו בני-עמון עם ישראל, הלכו זקני גלעד אל יפתח ובקשו ממנו שישב אל גלעד כדי שיעזור להם להלחם בבני-עמון. אמר להם יפתח: הלא שנאתם אותי ותגרשוני מבית אבי. **28. וּמַדּוּעַ וְגו'.** רצה לומר, ואם תאמרו שבאמת ניחתם על הרעה, אם כן למה איחרתם עד כה, ומדוע באתם 'עתה' כאשר צר לכם? ולא מקודם, ונראה מזה שעדיין האביה במקומה עומדת, ומפני הדחק באתם (מצו"ד).

של אדם וחש עצמו כעזוב וכעשוק באין לו מגן ומושיע. אבל מי שיראת השם בלבו ומאמין בהשגחה פרטית משמים, אזי ה"רעות" אינן הופכות ל"צרות", ואין שום דבר מעיק ומציק לו, כמאמר דוד המלך (תהילים כז): "גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע - כי אתה עמדי", כי על

הַצָּרָה וְתִהְיֶי לְרִצּוֹן לְפָנָיו, **וַיֵּאָהֵב נְדָבָה אֶת הַחוּטָא ³⁰בְּשׁוּבוֹ עָדֵיו ³¹בְּיוֹם תּוֹכַחַהּ וּמִקְרַב צָרָה, שֶׁנֶּאֱמַר (הוֹשֵׁעַ יד, ב-ה) ³²שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַד יְיָ אֱלֹהֶיךָ ³³כִּי כִשְׁלֹת בַּעֲוֹנֶךָ, קָחוּ עִמָּכֶם דְּבָרִים וְגו', ³⁴אֲרַפָּא מִשׁוּבָתְכֶם ³⁵אוֹהֶבֶם נְדָבָה". וְנֶאֱמַר (משלי ג, יב) ³⁶כִּי אֶת אֲשֶׁר יֵאָהֵב יְיָ יוֹכִיחַ**

הכל ימצא מנוח ותנחומים, וקווי ה' יחליפו כח. על כן, גם אם בתחילה ימצאוהו "רעות רבות וצרות", הרי אם מתבונן האדם בסיבתו ומכיר בחטאיו ומבין שמצבו הקשה נגרם כתוצאה מ"אין אלוהי בקרבי", ממילא בטלו ממנו ה"צרות" הסובבות אותו וסורת כל המועקות, ונשאר רק עם ה"רעות" עצמן, על כן אומר הוא: "מצאוני הרעות האלה" (הקדמת 'אבי עזרי' נשים וקדושה).

ביאורים

29. וַיֵּאָהֵב נְדָבָה. חינוס, לפנים משורת הדין, מתוך נדיבותו. **30. בְּשׁוּבוֹ עָדֵיו.** כשישוב עד אליו. **31. בְּיוֹם תּוֹכַחַהּ וּמִקְרַב צָרָה.** אפילו בזמן פורענות ומתוך הצרות. **32. שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל וְגו'.** במסכת יומא (פז:) אמרו כי פסוק זה נאמר בשב מחמת יראה. **33. כִּי כִשְׁלֹת בַּעֲוֹנֶיךָ.** באו לך מכשולים ר"ל יסורים בעד עוונך (רש"י). **34. אֲרַפָּא מִשׁוּבָתְכֶם.** אסלח על התנהגותם המתמרדת. **35. אוֹהֶבֶם נְדָבָה.** בתורת נדבה ומתנת חינוס - לפנים משורת הדין. ומבואר, שהעושה תשובה מתוך צרה, לא רק שמועילה לו להנצל מעונש החטא, אלא שנרצה לפני ה' כאילו לא חטא [וז"ל רש"י: "ארפא משובתם ואוהבם בנדבת רוחי אף על פי שאינם ראויים לאהבה אתנדב לאהבתם, כי שב אפי ממנו"]. **36. כִּי אֶת אֲשֶׁר יֵאָהֵב ה' יוֹכִיחַ.** שהתוכחה הוא סימן האהבה, שמאהבתו ישיגח עליו להיטיב דרכו ולהעלותו אל מדרגה למעלה למעלה (מלבי"ם). **37. יוֹכִיחַ.** אותו

³⁸ וּבָאֵב אֶת-בֶּן יִרְצָה". ואם לא ישוב האיש מדרך ה' הרעה ³⁹ בְּיוֹם רָעָה ⁴⁰ וְהוֹכַח בְּמַכְאוֹב וְלֹא שָׁב ⁴¹ עַד הַמָּכָהוּ, יִגְדַּל עֹנֹו ⁴² וְיִכְפַּל עֲנָשׁוֹ. הלא תראה אם המלך מיסר מי אשר חטא לו ⁴³ וְלֹא יוֹסֵר, ⁴⁴ יִקְשֶׁה מוֹסְרוֹ ⁴⁵ וְיִכְבִּיד עָלָו מֵאֵד. וכן כתוב (ויקרא כו, יח) ⁴⁶ "וְאִם עַד-אֵלֶּה לֹא תִשְׁמָעוּ לִי וְיִסְפְּתִי לִיפְרָה אֶתְכֶם". וְנֹאמַר (איוב לו, יג) ⁴⁷ "וְחִנְפִּי-לִבִּי ⁴⁸ יִשְׁימוּ אֹתִי, לֹא יִשְׁנְעוּ בִּי אֲסָרִם". ואם לא ידע ולא יתבונן בִּי ⁵⁰ הַתְּלָאוֹת ⁵¹ מִצְּאוּהוּ מִפְּנֵי חַטָּאוֹ, אֵד יֹאמַר כִּי אֲמָרוּ הַפְּלִשְׁתִּים (שמואל-א, ט) ⁵² "כִּי לֹא יָדָה נִגְעָה בָּנוּ מִקֶּרֶה הוּא הָיָה לָנוּ", בּוֹאֵת יְהִי קֶצֶף עָלָיו מִלִּפְנֵי

ביאורים

הוא מיסר. ³⁸. וכאב את בן ירצה. כשם שהאב יתרצה אל בנו אם באמצע תוכחתו מתחרט בנו על מעשיו הרעים, כן גם השי"ת מתרצה אל האדם אם מתוון צרה שבו אליו. ³⁹. ביום רעה. בעת צרתו. ⁴⁰. והוכח במכאוב. והתייסר בכאבים. ⁴¹. עד המכה. והיינו עד ה' שהענישו. ⁴². ויכפל ענשו. כי כפי גודל החסד כן גם גודל העונש למי שלא מנצל זאת, והקב"ה נוהג עמו בחסד כפול, גם מיסרו כדי שישבו וגם מוכן לקבלו כששב מרוב צרותיו, ואם אינו שב - אזי במדה כנגד מדה יכפל גם ענשו (עלי אורח). ⁴³. ולא יוסר. ואינו רוצה לקבל מוסרו. ⁴⁴. יקשה מוסרו. יענישו קשה יותר. ⁴⁵. ויכבד עולו. על העבריו. ⁴⁶. ואם עד אלה. ואם בעוד שהמכות הללו קיימות אצלכם עדיין לא תשמעו. ⁴⁷. וחנפי לב. הם הרשעים, המחינפים ליצרם למלאות שאלתו. ⁴⁸. ישימו אף. מעלים על עצמם אף וחימה מה'. ⁴⁹. לא ישועו כי אסרם. בשביל שאינם צועקים אליו כשהוא מיסרם ביסורים. ⁵⁰. התלאות. הצרות. ⁵¹. מצאוהו. באו עליו. ⁵². ידו. של הקב"ה.

ביאורים

השם ויגדל עון ⁵³ הכת הזאת ⁵⁴ מחטאת הכת הראשונה. על בן כתוב בראשונה על הכת הראשונה "ויספתי ליפרה אתכם", וכתוב אחרי-כן על הכת האחרת הנזכרת (ויקרא כו, כא) ⁵⁵ "ואם-תלכו עמי קרי ולא ⁵⁶ תאבו לשמע לי ויספתי עליכם מכה ⁵⁷ שבע בחטאתיכם", כי כל פת האחרונה בפרשה קשה מן הראשונה. ואחרי כן כתוב (שם שם, כג-כד) ⁵⁸ "ואם ⁵⁹ באלה לא תוסרו לי והלכתם עמי קרי, ⁶⁰ והלכתי אף אני עמכם בקרי", ואחרי-כן כתוב (שם שם, כז-כח) ⁶¹ "ואם ⁶² בזה לא תשמעו לי והלכתם עמי בקרי, והלכתי עמכם בחמת-קרי". ופרוש "והלכתם עמי בקרי", כי תאמרו מקרה הוא היה לנו. ואם אין האיש מכיר ⁶³ מעבדיו ואיננו יודע כי יש

⁵³. הכת הזאת. שתולה הכל במקרה. ⁵⁴. מחטאת הכת הראשונה. שיודעים ומכירים שהעונשים באים על חטאם, ורק מרוב הרגלם לא מתבוננים ולא נתעוררו עדיין לשוב, ויש תקוה שאם יוסיפו ויכבדו ענשם יתעוררו אז לשוב (פתח השער). ⁵⁵. ואם תלכו עמי קרי. אם גם לאחר כל העונשים, עדיין תאמרו שכל הצרות באו במקרה. ⁵⁶. תאבו. תרצו. ⁵⁷. שבע בחטאתיכם. עוד שבע פורעניות אחרים, על שבע חטאתיכם האמורות למעלה שם. ⁵⁸. באלה. בפורעניות האלה. ⁵⁹. לא תוסרו לי. לא תקבלו מוסר להכנע ולשוב אלי. ⁶⁰. והלכתי אף אני עמכם בקרי. גם אני אשיג עליכם רק במקרה, לפעמים אשיג ולפעמים אעלים עין מכם. ⁶¹. בזה. אחרי כל הפורעניות האלו. ⁶². בחמת קרי. כעס גדול, ואשיג עליכם רק במקרה. ⁶³. מעבדיו.

בִּידוֹ עֹן אֲשֶׁר חָטָא, עָלָיו לְפָשֶׁשׁ
בְּמַעֲשָׂיו וּלְחַפֵּשׁ דְּרָכָיו, בְּעֵינָיו
שֶׁנֶּאֱמַר (איכה ג, כו) "נִחְפָּשֶׁה דְּרָכֵינוּ
וְנִחְקְרָה". וְאִם הָעֵלָם יַעֲלִים עֵינָיו
64 וְנִוְאלוּ וְנִשְׁאָו רַעֲיוֹנָיו 65 וְלֹא הִכִּירוּ
דְּרָכָיו וְלֹא יָדְעוּ מַעֲשֵׂה יָדָיו וְאֲשֶׁר
עָשׂוּ אֲצַבְעוֹתָיו, וַיֹּאמֶר לֹא חָטָאתִי
- 66 חָטָאתִי בְּכֶדָה מְאֹד, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר
(ירמיה ב, לה) 67 וְהִנְנִי נִשְׁפָּט אוֹתְךָ
68 עַל-אֲמָרְךָ לֹא חָטָאתִי". וְנֶאֱמַר
(ישעיה מב, כה) 69 וְתִלְחֹטְהוּ מִסִּבִּיב
וְלֹא יָדַע וְתִכְעַר-בּוֹ וְלֹא-יִשִּׁים עַל-לֵב". וְנֶאֱמַר (משלי יט,

ב. הנני נשפט אותך
על אמריך לא חטאתי.
מבואר כאן ש'לב יודע
מדת נפשו' ואם האדם
עושה חשבון אמיתי
ומתבונן בדרכיו -
בודאי ימצא הדברים
שנכשל בהם, ואין לו
טענה שעשה חשבון
ואעפ"כ לא מצא. כי
אם לא נאמר כך, לא
שייך לענוש אותו על
אמרו "לא חטאתי"
מאחר ואפשר שלא
הכיר חטאו, ועל
כרחן צ"ל שאם עשה

ביאורים

מעשיו. 64. וְנִוְאלוּ וְנִשְׁאָו רַעֲיוֹנָיו. נטפשו ונתעו (מלשון "הנחש השיאני").
65. וְלֹא הִכִּירוּ דְּרָכָיו. כלומר, מחשבותיו לא הכירו את מעשיו. וי"ג ולא הפרו
דרכיו, כלומר, לא תוקנו מעשיו. 66. חָטָאתִי כְּבֶדָה מְאֹד. אף יותר מן הכת
השניה האומרת מקרה הוא, שהרי אם יקבלו עונשים כאלו שלא יוכלו בשום
אופן לומר עליהם שהם במקרה בדרך הטבע, כי אז יש תקוה גם להם. משא"כ
האומר "לא חטאתי", הלוא צדיק הוא בעיניו ועל מה ישוב (זה השער). ועוד,
שיש לו הרגשה כאילו הקב"ה מעניש אותו שלא כדין, ויש בזה חילול ה', כאילו
אין הקב"ה נוהג במשפט (משיבת נפש). 67. הִנְנִי נִשְׁפָּט אוֹתְךָ. אבוא עמך
במשפט (רש"י). 68. עַל אֲמָרְךָ לֹא חָטָאתִי. ר"ל מלבד גמול החטא אוסיף
עוד עונש על מה שתכחש חטאך (מצוד"ד). 69. וְתִלְחֹטְהוּ מִסִּבִּיב וְגו'. "רצה

ג) 70 "אֵילַת אֲדָם תִּסְלַף דְּרָכָו 71 וְעַל-
יְיָ יִזְעַף לְבוֹ".

ג. וְתִדְעַ וְתִשְׁכַּחל כִּי 72 מוֹסֵר הַשֵּׁם-
יִתְבָּרַךְ לְטוֹבַת הָאָדָם. כִּי אִם
חָטָא אִישׁ לִפְנֵי וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינָיו,

חשבון כראוי לא
יתכן שלא יכיר חטאו.
וכבר מפורסם דברי
בעל ה"אבי עזרי"
צ"ל לבאר הסוגיא
במסכת נדרים (פא).
"מי האיש החכם ויבן
את זאת" (ירמיה ט,
יא) "דבר זה נשאל
לחכמים ולנביאים

ולא פירשוהו עד שפירשו הקב"ה בעצמו "ויאמר ה' על עזובם את תורת"י וכו'
שארין מברכים בתורה תחלה", עיי"ש. וצ"ע, שאם הוא חטא קל ודק כל-כך עד
שאפילו החכמים והנביאים לא פירשוהו, מה שייך לתבוע את האדם על חטא
קל כזה, אולי גם האדם לא הכיר את החטא? ועל כרחן צריך לומר שזה לא
יתכן, ואף אם חכמים ונביאים לא הכירו החטא, אבל נשמת האדם היא ניצוץ
אלוה ממעל, והיא יכולה לדעת ולהכיר על עצמו מה שגם חכמים ונביאים אינם
יכולים להכיר בו, ולכן נענשו בחורבן בית המקדש על עוון זה שלא ברכו בתורה
תחלה, שהיו צריכים לעמוד על זה מעצמם. ולכן כל שיש לאדם איזה עוון לא
שייך לפטור עצמו בטענה של לא ידעתי כי חטאתי, כי אם היה עושה חשבון
כראוי בודאי היה מוצא את העוון (משיבת נפש).

ביאורים

לומר, אבל אין נותנים לב לדעת שבא בהשגחה, וכאשר בערה מסביב לא ידע
שמהשם באה, וכאשר בערה בו בעצמו ובגופו - עם כל זה אינו משים על לבו
להבין שבא בהשגחה, ר"ל אינו משים על הלב לא בעת כשהצרה ממשמשת
לבא ולא בעת שכבר באה" (מצוד"ד). 70. אֵילַת אֲדָם תִּסְלַף דְּרָכָו. פירש
רש"י: "בעונו בא לו הרע, כי באיולתו (ברשעותו ובטפשותו) תסלף דרכו
ועבר עבירות ונפרעין ממנו". 71. וְעַל ה' יִזְעַף לְבוֹ. "הרהר אחר מדותיו של
הקב"ה בבוא אליו הצרה, והוא ידמה ולבבו יחשוב כי לא ימצא לו עוון אשר
חטא..." (רבנו בבואורו למשלי שם). 72. מוֹסֵר ה'. עונשים ויסורים הבאים על
האדם.

מוֹסֵר הַשֵּׁם עָלָיו לְשֹׁתֵי תוֹעֲלוֹת.
73 הָאֲחֵת, לְכַפֵּר עַל חַטָּאֵיו
74 וְלִהְיוֹת עִוֵּנו, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר
(תהלים כה, יח) "רָאָה עֲנִי וְעֲמָלִי
76 וְשָׂא לְכָל-חַטֹּאוֹתַי". וְכַתְּחִלּוּאֵי
הַגּוֹף אֲשֶׁר 77 חָלָה הַשֵּׁם בּוֹ יִרְפָּא חָלִי
נַפְשׁוֹ, ^(א) כִּי הָעוֹן חָלִי הַנֶּפֶשׁ, כְּמוֹ

ג. כי העוון חלי הנפש.
 להלן (שער ד' אות א')
 כתב רבינו: "כדרך שיש
 לגוף חלי ומדוה - כך
 יש לנפש. ומדוה הנפש
 וחליה - מדותיה הרעות
 וחטאיה, ובשוב רשע
 מדרכו הרעה, ירפא
 השם יתברך חלי הנפש
 החוטאת". ורבינו בחיי
 בספרו כד הקמח (ערך
 ראש השנה) כתב:

"מצינו שהתשובה נקראת רפואה... לפי שהעוון הוא חולי הנפש... כי כשם שהגוף
 יש לו בריאות וחולי כן הנפש יש לה בריאות וחולי. בריאותה המעשים הטובים
 וחוליה הוא הפכה. וכשם שהגוף החולה מניח המאכלים הטובים ואוכל העפר
 והפחם ושאר דברים שאינן ראויין לאכילה כן הנפש החולה תרחיק ותמאס המדות
 הטובות ותבחר המדות הרעות והמעשים שאינן ראויים לעשותם".

ביאורים

73. האחת לכפר על חטאיו. גם לאחר התשובה כענין שמצינו (יזמא פו.)
 שיש עבירות שתשובה ויהיה כ"פ תולין, ויסורים ממרקים-גומרים את הכפרה.
74. ולהעביר את עיונו. כאילו לא היה. [ויש מפרשים, "לכפר על חטאיו
 ולהעביר את עיונו", על "חטאים" שהם בשגגה שייך לשון "כפרה" שמקנה
 את החטא לגמרי, ואילו על ה"עוון" שייך לשון "העברה" שהעוון עצמו אינו
 נמחק כמבואר במסכת ר"ה (ז). (משיבת נפש)]. **75. ראה עניי ועמלי.** 'עניי'
 על ההכנעה ו'עמלי' על היסורין, כי היסורין עם ההכנעה מכפרים העוונות (כד
 הקמח, ערך גאולה). בביאור רבינו למשלי (ג, כז) כתב: "אם גברו עליו צרות
 ונכנע מפניהם, יבטח על רחמי השם כי ירחם עליו מפני צרותיו ומפני הכנעתו
 ומפני תקותו אל השם, שנאמר (תהלים כה, יח) 'ראה עניי ועמלי', ונאמר
 (איכה ג, יט) 'זכור עניי ומרודי לענה וראש', פירושו: איחל רחמי על הצרות
 ועל ההכנעה". **76. ושא.** וכפר. **77. חילה.** הטיל מחלה (רס"ג, דברים כט, כא).

ד. ולא נרצה עיונו.
 לכאורה צריך להבין,
 מדוע אין לו כפרה על
 חטאיו, הרי קיבל עונש
 עליהם?

הדבר יתבאר עפ"י
 מש"כ רבינו לעיל
 "ובתחלואי הגוף אשר
 חלה השם בו ירפא
 חולי נפשו, כי העוון
 חלי הנפש". והכוונה
 בזה, שבאמת יסורי
 הגוף אינם יכולים
 להוות כפרה לעוון, כי
 העוון הוא חלי הנפש,
 ואין יסורי הגוף יכולים
 לכפר על תחלואי
 הנפש, אלא שמחמת

שֶׁנֶאֱמַר (שם מא, ה) "רָפָאָה 78 נַפְשִׁי כִּי-
חַטָּאתִי לָךְ". וְנֶאֱמַר (ישעיה לג, כד)
79 וְכָל-יֵאמָר שָׁכֵן חֲלִיתִי הָעַם הַיֹּשֵׁב
בָּהּ נִשָּׂא עוֹן". 80 וְהַשְׁנִית, לְהַזְכִּירוֹ
וְלַחְשִׁיבוֹ מִדְּרָכָיו הָרָעִים, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב
(צפניה ג, ז) "אֶךְ-תִּירָאֵי אוֹתִי" 82 תִּקְהִי
מוֹסֵר". וְאִם לֹא קִבַּל הַמוֹסֵר 83 וְלֹא
נָחַת מִפְּנֵי תוֹכַחַת 84 וְלֹא מִלְ עֲרֵלַת
לִבָּבוֹ - אוֹי לוֹ וְאוֹי לְנַפְשׁוֹ, כִּי סָבַל
יְסוּרִים 85 וְנִשָּׂא אֶת עוֹנוֹ 86 וְלֹא נִרְצָה
עוֹנוֹ, אֲכָל נִכְפַּל עֲנָשׁוֹ כְּאֲשֶׁר בִּאֲרָנוּ.

יסורי הגוף מתעורר האדם לשוב מעוונותיו, הרי שלחולי הגוף יש השפעה

ביאורים

78. נפשי. לא אמר רפא גופי, כי סיבת חוליו הם עוונותיו, ואם ירפא האל
 הנפש מחוליקה - שהוא כפרת העוונות - נרפא הגוף (רד"ק, מצו"ד). **79. וכל**
יאמר שכן חליתי. לא יאמרו עוד אנשי ירושלים שהם חלו מרוב הצרות שבאו
 עליהם. 'העם היושב בה נשוא עוון' - כי ה' כיפר להם על עוונותיהם ולא
 יענישם עוד. **80. והשנית.** התועלת השניה הבאה ע"י היסורים. **81. אך תיראי**
אותי. כאשר תראו מה ה' עושה לגויים. **82. תקחי מוסר.** תלמדו לקח ותשובו
 בתשובה. **83. ולא נחת מפני תוכחת.** לא נתיירא ולא נכנע מפני היסורים.
84. ולא מל ערלת לבבו. ולא הסיר את אטימות לבבו וכיסויו. כלומר, אינו
 מייטיב את דרכיו. **85. ונשא את עונו.** וקיבל את תוצאות עונו. **86. ולא נרצה**
עונו. ובכל זאת לא נתכפר עונו.

ד. וְכַאֲשֶׁר יִקְבַּל הָאָדָם אֶת מוֹסֶר הַשֵּׁם וַיֵּיטִיב דְּרָכָיו וּמַעַלְלָיו, (ח) רָאִיוּ לוֹ שִׁישְׁמַח בְּיִסּוּרָיו, לְפִי שֶׁהוֹעִילָהּ תוֹעֵלוֹת נִשְׁגָּבוֹת, וַיֵּשׁ

על הנפש, ולכן הם מכפרים על העוון שהוא חלי הנפש, אבל אם אין יסורי הגוף משפיעים על הנפש ואינו מתעורר לשוב בעקבותיהם, א"כ מכיון

ששני דברים שונים הם ואינם משפיעים זה על זה, לא יתכפרו עוונותיו, שאין יסורי הגוף יכולים לכפר על תחלואי הנפש (פתחי תשובה).

ה. ראינו לו שישמח ביסוריו לפי שהועילהו תועלות נשגבות ויש לו להודות לשם יתברך עליהם כמו על שאר ההצלחות. כעין דברי רבינו כתב ה'בית הלוי' (פרשת בשלח) לבאר את דברי המדרש (בשלח כג, ג) "אז ישיר משה - אמר משה, ב'אז' חטאתי שאמרתי ומאז באתי אל פרעה הרע לעם הזה, ב'אז' אני אומר שירה". וביאור הענין, הדנה מי שהוא בצער חלילה והקב"ה עוזרו ומצילו ונותן להקב"ה שבח והודיה על הטובה שעשה לו, יש בזה שני אופנים: יש שעיקר שמחתו רק בעבור הטובה שנעשה לו שניצל מהצרות, ולא על הצער שמקודם, שבו לא ישמח כלל ועדיף היה לו שלא היה כלל. ויש שישמחו על הצער גופא, שזכו להיות הכלי חפץ ה' אשר על ידם נתגדל כבודו יתברך וכמ"ש דוד המלך בתהילים (קית, כא) "אודה ה' כי עניתני ותהי לי לישועה". דוד המלך מודה לא רק על הישועה אלא גם על הצרות, על כי עניתני [מלשון עינוי. ובמצודת ציון פירש בענין אחר מלשון עניה והאזנה], כי ע"י כך נתגדל ונתקדש שמו של הקב"ה בעולם. וזו כוונת המדרש: אז ישיר משה - משה ובני ישראל אמרו שירה לא רק על כי גאה גאה, אלא גם על הצרות של "מאז באתי אל פרעה הרע לעם הזה". עכת"ד. ולפי דברי רבינו יש לבאר באופן דומה, דמשה ובני ישראל אמרו שירה אף על הצרות, לפי שעי" הצרות מגיע האדם לתועלות נשגבות וזוכה להכרת ה' ויש לו להודות לשם יתברך עליהם כמו על ההצלחות" (שערי מאור).

עוד אפשר לבאר, שמכיון שנתעורר לתשובה והיטיב דרכיו מחמת היסורים, אין לך הצלחה גדולה מזו. וז"ל רבינו בביאורו למשלי (ג, י"א): "מוסר ה' בני

ביאורים

87. נשגבות. גדולות מאד.

אל תמאס", זה דבר מופלא במעלת הבטחון, כי אם יראה בעל הצדקות והמצוות שאינו מצליח בעושר או שיבואהו מוסר ה' - יחזק ויאמץ בבטחון, ואל ימאס מוסר ה' וידע כי הוא לטובתו יותר מגמול ההצלחה בעושר ובשלחה, כי רצה ה' לנקותו מכל עוון ואשמה ולהגדיל שכרו בעולם הגמול עיי"ש.

לו להודות לשם יתברך⁸⁸ עליהם כמו על שאר ההצלחות, שנאמר (תהלים קטז, יג)⁸⁹ בום-ישועות אשא ובשם יי אקרא", ונאמר (שם שם, ג-ד)⁹⁰ צרה ויגון אמצא ובשם יי אקרא". ונאמר (ספרי ואתחנן ז') רבי אליעזר בן יעקב אומר, כל זמן שהאדם שרוי בשלחה אין מתכפר לו מעונותיו כלום, ועל ידי היסורים

הוא⁹¹ מתרצה למקום, שנאמר (משלי ג, יב)⁹² כי את אשר יאהב יי יוכיח⁹³ וכאב את-בן ירצה". פרוש, כאב

ביאורים

88. עליהם. על היסורים. 89. בום ישועות אשא ובשם ה' אקרא. ארים כוס יין עבור הישועות שעשה לי, ואודה לו עליהם. 90. צרה ויגון אמצא ובשם ה' אקרא. אותה הלשון שנאמרה על הישועות נאמרה גם על הצרה והיגון, "ובשם ה' אקרא", מכאן למדו (ברכות ס:): שצריך לקבל את הרעה בשמחה. וכתב המהרש"א, כי בשני הפסוקים כתוב שם הוי"ה שהיא מדת הרחמים, ללמדנו שגם בדבר רע על האדם לתלות שהוא בא ממדת הרחמים, כי "כל דעביד רחמנא לטב עביד". 91. מתרצה למקום. נעשה רצוי ומקובל לפני הקב"ה, וזוהי ההצלחה הגדולה ביותר. 92. כי את אשר יאהב ה' יוכיח. כי אין דרך להוכיח רק לאוהב אשר לבו דואג על רעתו ורואה שהולך בדרך אשר אינו טוב לו, הוא מוכיחו (ביאור הגר"א משלי שם). 93. וכאב את בן ירצה. והסימן שמחמת

את בן - בן ירצה השם את אשר הוכיח וקבל מוסרו, וכדרך שהאב ירצה את בנו אתרי התוכחות. ויש לפרש עוד, וכאב יוכיח ⁹⁴ את הבן אשר ירצה בו, ואיננו מוכיח את הבנים שהוא ⁹⁵ נואש מהם ויורע שלא יועילום התוכחות. ונאמר על האנשים שאינם מכירים טובת התוכחה ותועלתה (חושע ז, יג) ⁹⁶ ואנכי אפדם והמה דברו עלי כזבים". ונאמר (שם שם, טז) ⁹⁷ ואני יפרתי חוקתי זרעתי ואלי יחשבו-רע". ונאמר (שם יא, ג) ⁹⁸ ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על-זרועתי ולא ידעו כי רפאתים".

ה. ויש על הבוטח בשם ⁹⁹ להוהיל ממועון צוקתו,

ביאורים

אהבה הוא, שאח"כ כאשר יסיר שבטו ממנו, חפץ למלאות רצונו, ומדבר לו תנחומין לפייס דעתו (שם). ⁹⁴ את הבן אשר ירצה בו. וז"ל רבינו בביאורו למשלי: "אם יש לאב בנים הרבה, הבן אשר יאהב וירצה מכל בניו - אותו יוכיח מכולם, וישקוד על מוסרו, למען יהיה כולו יפה במדתו ומום אין בו, על כן יוכיח השי"ת את אשר יאהב מיתר ההמון". ⁹⁵ נואש. התייאש. ⁹⁶ ואנכי אפדם וגו'. "ואנכי - בלבי ומחשבתי לפדותם (ר"ל ע"י יסורים), והם היו אומרים כי כל לבי להרע להם" (אבן עזרא שם). ⁹⁷ ואני יפרתי וגו'. אני יסרתי את ישראל ביסורים בעוה"ז כדי שיקבלו חלק יפה בעוה"ב, והם סבורים שאני עושה זאת לרעתם. ⁹⁸ ואנכי תרגלתי וגו'. כתב אבן עזרא שם: "הרגלתי ללכת על רגליו כאשר יורגל הנער שיוקח על זרועותיו וזהו כדרך רפואה לחזק הנער עד שיוכל ללכת". וכמו כן בענין היסורים שהם לטובת האדם, ואינו מכיר בטובתו. ⁹⁹ להוהיל ממועון צוקתו. לקוות לה' מתוך אפילת צרתו (ראה ישעיהו ח, כב).

ו. כי יהיה החושך סבת האורה. בספר עלי שור (ח"ב שער ד' פרק ז') כתב, שאף שהבוטח האמיתי אינו מצפה שהקב"ה יתנהג עמו תמיד רק בחסד ומקבל באהבה

^(ה) כי יהיה החושך ¹⁰⁰ סבת האורה, כמו שכתוב (מיכה ז, ח) "אל-תשמיחי איבתי לי ¹⁰¹ כי נפילתי קמתי כי-אשב בחושך יי אור לי", ואמרו רבותינו זכרונם לברכה (מדרש תהלים

כל מה שתביא עליו ההשגחה העליונה, אבל יש מדה שהיא קשורה למדת הבטחון והיא "התקוה", שאין לאדם להתייאש מן הישועה וצריך לקוות שהשי"ת יושיעו בעת צרתו. וענין זה מבואר בדברי רבינו בביאורו למשלי (ג, כו) שכתב: "ועוד יחייב ענין הבטחון שידע עם לבבו כי הכל בידי שמים ובידו לשנות הטבעים ולהחליף המזל ואין לה' מעצור להושיע ברב ובמעט, וגם כי צרה קרובה ישועתו לבוא קרובה, כי כל יוכל ולא יבצר מזימה. ונאמר שאו שמים עיניכם והביטו אל הארץ מתחת. ויבטח בשי"ת בכל עת צרה וחשכה וידע באמת כי הוא רב להושיע מכל צרה, וישועתו כהרף עין, ועל כן יקוה לישועתו גם אם החרב מונחת על צואר האדם, כענין שנאמר "הן יקטלני לו איחל", והיא תוחלת אצולה מן הבטחון. ונאמר בטחו בו בכל עת וגו' פי' בכל עת, גם בעת שהצרה קרובה ולא ידע האדם דרך להנצל ממנה". עכ"ל. הנה מבואר שיש מדה האצולה מן הבטחון לקוות אל ה' ולהאמין שהקב"ה הוא כל יכול ואין שום דבר עומד נגד רצונו. ולכן, אף שמצד אחד חייב אדם במדת הבטחון בבחינת "בין כח ובין כח אזמרה", אבל באותו זמן חייב בתוחלת בבחינת "אל ימנע אדם מן הרחמים" ושלא להתייאש כי הישועה קרובה לבא, ובעל בטחון אמיתי יכול לאחד את שתייהם בלבד יחד עיי"ש כל הדברים. והן הן דברי רבינו כאן שממדת הבטחון היא לקוות לישועת ה' ולידע שהחושך גופא יהיה סיבת האור שיבא כמבואר.

ביאורים

¹⁰⁰ סיבת האורה. כלומר, לא זו בלבד שהיסורים נועדו לטובתו וכן שלאחר היסורים תבוא ישועתו, אלא שהם עצמם הגורמים לטובה שתבוא בעקבותיהם.

¹⁰¹ כי נפילתי קמתי. בגלל שנפילתי לכן קמתי.

ה) אֶלְמָלָא נִפְלְתִי לֹא קָמְתִי, אֶלְמָלָא יִשְׁבְּתִי בַחֲשָׁךְ לֹא הָיָה אוֹר לִי. וְכָל אִישׁ וְאִישׁ¹⁰² בְּיוֹם צָר לוֹ יִתֵּן לְבֹו¹⁰³ לְהִבִּין וּלְהַתְעַנּוֹת עִם הַתְּשׁוּבָה וְהַתְּפִלָּה, כְּמוֹ שֶׁהַצְּבוֹר חִיבִים לָצוּם וּלְהַתְעַנּוֹת בְּעֵת צָרָתָם כְּאֲשֶׁר תִּקְנוּ חֻמְיָנוּ זְכוּרָנָם לְבִרְכָּה, וְזֶה צוּם¹⁰⁴ נִבְחַר יוֹם רְצוֹן. וְכֵאֲשֶׁר יְבוֹא¹⁰⁵ מוֹסֵר הַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ עַל הָאִישׁ אֲשֶׁר הוּא זֶה וְיִשָּׁר, וְהָיָה¹⁰⁶ לְנִסְיוֹן וּלְהַגְדִּיל שְׂכָרוֹ לְעוֹלָם הַבָּא, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (דְּבָרִים ה, טז) ¹⁰⁷”לִמְעַן עֲנֹתְךָ וּלְמַעַן נִסְתָּךְ לְהִיטְבֹּךְ בְּאַחֲרִיתֶךָ”. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכוּרָנָם לְבִרְכָּה (בְּרֻכּוֹת ה, א) פֶּשֶׁפֶשׁ בְּמַעֲשָׂיו בְּעֵת צָרָתוֹ וְחֶפֶשׁ וְחֶקֶךְ¹⁰⁸ וְלֹא מָצָא

חֲטָא בְּיָדוֹ, הֵם הֵם¹⁰⁹ יְסוּרִים שֶׁל אֲהַבָּה.

ו. וּמַעֲנִין הַדֶּרֶךְ הַזֶּה אֲשֶׁר זָכְרָנוּ,¹¹⁰ הַתְּשׁוּבָה בְּיוֹם הַמָּוֶת, בְּרָאוֹת הַחוּטָא בִּי¹¹¹ כְּלָתָהּ אֵלָיו הָרַעָה וְאִבְדָּה תִקְנוֹתוֹ, כְּמוֹ שֶׁכְּתוּב (מְשִׁלִּי יא, ז) ”בְּמוֹת אָדָם רִשְׁעִי¹¹² תֵּאֱכָר תִּקְנָה”, וְהוּא מִתְּוֹדָה בְּעֵת הַהִיא וְשָׁב אֶל הַשֵּׁם בְּלֵב שָׁלֵם, וְגַם הַתְּשׁוּבָה הַהִיא¹¹³ מוֹעִילָה, אַף-עַל-פִּי¹¹⁴ שֶׁאֵינָה מוֹשְׁגָת לְתְּשׁוּבַת הַשֵּׁב¹¹⁵ בְּעֵצָם תָּמוּ, כְּאֲשֶׁר הִקְדַּמְנוּ בְּשַׁעַר הָרֵאשׁוֹן.

ביאורים

לבוא עליו (רש"י). 109. יסורים של אהבה. שהקב"ה מייסרו בעולם הזה בלא עוון כדי להרבות שכרו לעולם הבא יותר מכדי זכויותיו (רש"י). וביאר הצ"ח הטעם שמרבים שכרו יותר מזכויותיו, הואיל וממשיך לעבוד את ה' ולקיים מצוותיו למרות יסוריו - "לפוס צערא אגרא". ועוד אפשר, שגם על קבלת היסורים באהבה מקבל שכר בעוה"ב נוסף על זכויותיו וכו'. 110. התשובה ביום המות. שהאדם שב בתשובה ביום מותו, כי גם זה דומה לתשובה מתוך היסורים. 111. כלתה אליו הרעה. שהולך לעמוד בדין ולקבל עונש על מעשיו הרעים. 112. תאבד תקוה. כי תקותו הצלחת העוה"ז בעושר ושררה, ותכל תקותו במותו (רבינו בביאורו למשלי). 113. מועילה. ואף שאין שייך בו קבלה לעתיד שהרי עומד למות, מ"מ לפי תשובתו ניכר שגם אם היה מזדמן לו לא היה חוטא (הרוצה בתשובה). 114. שאינה משגת. שאינה מגיעה במעלתה. 115. בעצם תומכו. בשלימות כחו ובמלא תקפו. 116. כשער הראשון. אות ט'. ושם כתב רבינו: "כי תשובת האדם המעולה בימי בחורותיו בעוד כחו עליו ויתגבר על יצרו, אכן כל תשובה מועילה..."

ביאורים

102. ביום צר לו. בעת שפוקדת אותו צרה. 103. להבין. להתבונן בחובתו בעת זו. "ודבר זה מדרכי התשובה הוא, שבזמן שתבוא צרה ויזעקו עליה ויריעו, ידעו הכל שבגלל מעשיהם הרעים הורע להם, ככתוב "עוונותיכם הטו אלה וחטאתיכם מנעו הטוב מכם" (ירמיה ה, כה), וזה הוא שירגום להסיר הצרה מעליהם" (רמב"ם הל' תענית פ"א ה"ב). 104. נבחר. משובח ורצוי לפני הקב"ה. 105. מוסר השם. יסורים מאת ה'. 106. לנסיון ולהגדיל שכרו לעולם הבא. לנסותו האם יבוא בטרוניא כלפי שמיא חלילה ויהרהר אחר מדותיו של הקב"ה, או שמא יקבל עליו יסוריו באהבה וידום, ולהרבות שכרו לעוה"ב על זה שמתייסר בעוה"ז, וגם על זה שמקבלם באהבה. 107. למען ענותך ולמען נסותך. "כל עינוי המדבר הטורח הגדול שהיה לישראל בו לא היה אלא להביאם לידי נסיון להרגיל טבעם במדת הבטחון ולהכניס בלבם אמונת ה' יתברך עד שיחזור להם רגילות העבודה לטבע" (רבינו בחיי). 108. ולא מצא חטא בידו. לא מצא עבירה שבשבילה ראויים יסורים אלה

ז. הדרך השני, ⁽¹⁾כאשר יבואו ¹¹⁷ימי הזקנה והגיעו ¹¹⁸ימי השיבה, ¹¹⁹וידל כחו וימעט ¹²⁰וישח יצרו, גם יזכר ¹²¹קצו כי קרוב הוא

ז. כאשר יבואו ימי הזקנה. בסליחות אנו מבקשים "אל תשליכנו לעת זקנה ככלות כוחנו אל תעזבנו". תמה הגאון רבי איצ'לה מפטרבורג: וכי רק

לעת זקנה זקוקים אנו ל"אל תשליכנו"? והרי גם אדם צעיר יהיה אבוד וחסר ישע אם יושלך על ידי בוראו!

ומבאר עפ"י משל לחייל שערק מיחידתו והשתמט מן השירות משך שנים רבות, תוך שהוא מסתתר מפני מפקדיו. לאחר זמן רב חזר והתייצב בפני שלטונות הצבא, ונערך לו משפט באשמת עריקה מן הצבא. דנו השופטים בענין ופסקו: אם עדיין כשיר הוא לעבודת הצבא וכוחו במתניו - ירצה החייל העריק עונש קל, כיון שמעתה יוכל לשרת ולהשלים את כל אשר החסיר במשך שנות עריקתו. אולם - הדגישו השופטים - אם כבר תש כוחו ושוב אינו ראוי למשימות צבאיות - או אז חמור וכבד יהיה עונשו, שהרי לא יוכל עוד להשלים את אשר החסיר והרי זה מעוות לא יוכל לתקון.

כך הם פני הדברים בבעל תשובה: השב בתשובה מנערותו, הרי יכול הוא לעסוק עוד שנים רבות בתורה ובמעשים טובים, כוחו עוד במתניו, וישלים את אשר עיוות והחסיר. אולם מי שמתאחר ושב בתשובה רק בימי זקנותו, בימים שאין בהם חפץ, לכאורה - למה יצול עוד? אבל - וכאן ההבדל הגדול בין דינו של הקב"ה לדין בשר ודם - מתפללים אנו לפני אל רחום וחונן ומבקשים, שאף אם התעכבנו הרבה, ואפילו שבים אנו בזקנותנו - שיקבל את תשובתנו. וזהו אחד מחסדיו של הקב"ה, "ועד יום מותו תחכה לו". לעולם לא מאוחר.

ביאורים

117. ימי הזקנה. היינו בן שישים, כמבואר באבות (ה, כד) 'בן שישים לזקנה'.
118. ימי השיבה. היינו בן שבעים, כמבואר באבות (שם) 'בן שבעים לשיבה'.
119. וידל כחו וימעט. יחלש, יתלדל כחו ויתמעט. ו"ג יוכל כחו, כלומר שיכלה כחו. 120. וישח יצרו. יצור ישפל, כלומר, תחלש תאוותו ויקל עליו לשוב בתשובה. 121. קצו. סופו.

הגאון רבי שמואל רוזובסקי זצ"ל בהזכירו דברים אלו בשיחותיו, נהג להוסיף נופך משלו: כל עוד האדם צעיר לימים, עדיין יש מקום לתלות בו תקוות, ואף אם נכשל בעוונות רבים, גדולים הסיכויים שיאזין למחנכיו, ירהר בדרכיו וישוב

¹²²ויבין לאחריתו וישוב אל השם ¹²³וירחמיהו. ואשר איננו חוזר בתשובה בבוא ימי הזקנה, ¹²⁴יכפל ענישו ¹²⁵ורבה משטמה עליו, כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה (פסחים ק"ג, ב) שלשה ¹²⁶הקדושי-פרוך-הוא ¹²⁷שונאם: ¹²⁸דל גאה,

בתשובה. אמנם, מעט מאד תקוות ניתן לתלות במי שהתמיד בחטאו, הגיע לזיקנה - ועדיין לא שב. איש אשר כזה, קלושה התקוה שימתחו קו על שנותיו הארוכות שבחטא עברו. לא קל לשנות כיוון בימי הזיקנה. לכאורה, יש מקום לייאוש. ואף-על-פי-כן אסור להתייאש. למרות הכל אנו מבקשים מהקב"ה: "אל תשליכנו לעת זקנה". אפילו אז! ('זכרון שמואל' - שיחות).

ביאורים

122. ויבין לאחריתו. יתן דעתו ויתבונן מה צפוי לו אחר המות, וכמו שאמרו (אבות ג, א): "ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון" (הרוצה בתשובה).
123. וירחמיהו. אם כי כל תשובה באה מרחמי השי"ת כמו שביאר במס"י (פ"ד), מכל מקום בתשובה זו יש רחמים בתוך רחמים, כי בנעוריו הלך אחרי יצרו ותאוותיו, ועתה בזקנותו כשאין לאל ידי להוסיף ולחטוא הוא שב והקב"ה מקבלו (שם).
124. יכפל ענישו. כי עתה אין יצרו כבר בתקפו ומה מונע בעדו, וכגודל מדת הרחמים למי ששב בזקנותו, כן גודל העונש למי שלא שב. 125. ורבה משטמה עליו. תרבה עליו נטירת האיבה מאת הקב"ה. 126. הקב"ה שונאם. במסכת פסחים (ק"ג): הגירסא: "אין הדעת סובלתו". ופירש רשב"ם: שאין דעת הבריות יכולה לסבול אותו. ורש"י מוסיף, שאפילו הם עצמם מתחרטים לאחר זמן, ונבזים הם בעיני עצמן. 127. שונאם. מאחר וחטאיהם מנוגדים לטבע האנושי, ונובעים רק מחמת רוע לבם ואי התבוננותם. 128. דל גאה. עני המתגאה, על אף שהוא

¹²⁹ וְעִשִּׂיר מִכְּחָשׁ, ¹³⁰ וְזָקֵן מִנָּאֵף. וְנֶאֱמַר (הושע ז, ט)
¹³¹ "אֲכָלוּ זֵרִים כֹּחַו וְהוּא לֹא יָדַע, גַּם-¹³² שִׁיבָה זָרָקָה בּוֹ
 וְהוּא לֹא יָדַע". ¹³³ וּמִן הַתְּמִיּהָ וְהַפְּלִיאָה כִּי יַעֲמֵד הָאָדָם
¹³⁴ בְּחֲצֵי יָמָיו, וְרוּאָה כִּי תִימִים הוֹלְכִים ¹³⁵ וְדָלִים, ¹³⁶ וְיִיחַל
 הָרִיסוֹת הַבְּנִין, ¹³⁷ וְיִחַסֵּר הַמִּזֵּג בְּטִבְעוֹ, וְתִרְאָה בּוֹ
¹³⁸ הַיְכָשֶׁת, כְּעֵנֶן שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קב, יב) "יָמִי כַצֵּל נָטוּי

ביאורים

חסר כל ואין לו במה להתגאות. ¹²⁹ ועשיר מכחש. עשיר שיש לו ממון רב, ואף-על-פי-כן הוא כופר בממון חבירו הנמצא תחת ידו. ¹³⁰ זקן מנאף. זקן שכוחותיו בל עמו ונתמעטה תאוות ואף-על-פי-כן הוא מנאף, אין זאת רק רוע הלב לבקש תאוה [מכאן מוכיח רבינו שמי שאינו שב לעת זקנתו שכבר תש כחו - יוכפל ענשו ורבה רעתו]. ¹³¹ אכלו זרים וגו'. בזוו עמים נכרים את אונו והונו ואינו שם לב לכך וכאילו לא ידע מזה, אפילו חולשה קפצה עליו בטרם עת (נזרקה בו תשות כח מול האויב כאיש שיבה) וכאילו אינו יודע. ¹³² שיבה זרקה בו. נתגלו בו סימני שיבה אף שעדיין לא הגיע ממש ימי הזקנה והשיבה (זה השער). ¹³³ ומן התמיהה והפליאה. מן הדברים המתמיהים והמפליאים, כלומר, פלא ותמוה הוא הדבר. ¹³⁴ בחצי ימיו. באמצע שנותיו, דהיינו בגיל שלשים וחמש, כי (תהלים צ, י) "ימי שנותינו בהם שבעים שנה" (משיבת נפש). ובפירושו 'זה השער' כתב דהיינו בגיל שלושים שנה, שהם חצי ימי הזקנה - 'בן ששים לזקנה'. [וציין לדברי 'האורחות חיים' הובא בשער הציון (או"ח סי' תקפ"א ס"ק כ"ב) בענין מי ראוי להיות ש"ץ לימים הנוראים, וז"ל: "והמצוה מן המובחר מבן ל' שנה שאז הוא בחצי ימי הזקנה ולכן נכנע ונשבר יותר". עכ"ל]. ¹³⁵ ודלים. ופוחתים. ¹³⁶ ויחל הריסות הבנין. מתחיל הרס הגוף. ¹³⁷ ויחסר המזג בטבעו. יפחת האיזון בגופו. ¹³⁸ היכשית. חוסר הרענונות. ¹³⁹ ימי כצל וגו'. "ימי דומים כצל נטוי בסוף היום שהצל נוטה ומתפשט וזה סימן שקרוב להיות לילה, כן כבר עברו רוב ימי, ומצד כח גופי ג"כ אני כעשב איבש" (מלבי"ם).

וְאֵנִי כְעֵשֶׂב אִיבֵשׁ", ¹⁴⁰ אִיךְ טַח מִרְאוֹת עֵינָיו וּמַהֲשִׁכִּיל לְבָבוֹ, וְלֹא יִרְאֶה כִּי נֹסֵעַ הוּא אֶל הַמָּקוֹם, מָקוֹם-¹⁴¹בֵּית-עוֹלָמוֹ, הַלֹּחַף וְנִסְוֵעַ ¹⁴² יוֹמָם וְלַיְלָה.

ח. ויש אנשים רבים ימנע מהם ¹⁴³ אור התשובה כי הם זכאים ומהזרים בעיניהם, ולא ¹⁴⁴ יתעשתו על תקון מעשיהם, כי ידמו בנפשם שהם ¹⁴⁵ מתקנים, והם חטאים לשם מאד. ¹⁴⁷ הלא כתוב (קהלת ז, כ) "כי אדם ¹⁴⁸ אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא". והאנשים ההם ¹⁴⁹ מאשר הם בזים לדבר עונות לא

ביאורים

¹⁴⁰ איך טח מראות עיניו ומהשכיל לבבו. איך התכסו עיניו מלראות כל זאת, ואיך נסתם לבו מלהבין כל זה. ¹⁴¹ בית עולמו. מלשון הכתוב (קהלת יב, ה): "כי הולך האדם אל בית עולמו". ודרשו חז"ל: "מלמד שכל צדיק וצדיק נותנין לו מדור לפי כבודו" (שבת קנב). כלומר, מקום מיוחד המתאים לו על פי עבודתו והמדרגה הרוחנית שהגיע אליה בעולם הזה. ¹⁴² יומם ולילה. כלומר, ללא הרף, כי כל רגע שעובר מתקרב הוא אל יום מותו. ¹⁴³ אור התשובה. ענין התשובה היא אור המאיר בנפשו ושכלו להבין ולהכיר את דרך האמת (זה השער). ¹⁴⁴ יתעשתו. יחשבו, יתְרַצוּ (עפ"י יונה א, ו, ראה רש"י ורד"ק). ¹⁴⁵ מתקנים. מושלמים. ¹⁴⁶ והם חטאים. אבל באמת הם חוטאים. ויש לפרש עוד, שבזה גופא הם חוטאים כשמדמים בנפשם שהם מתוקנים. ¹⁴⁷ הלא כתוב. כלומר, והרי הכתוב מכחישים. ¹⁴⁸ אין צדיק. ואם-כן על-כרחך שהם נכשלים בעוונות, רק שאינם מחשיבים עוונות אלו לעבירות, ולכן הם נקראים בפי רבינו "בזים לדבר עוונות" (הרוצה בתשובה). ¹⁴⁹ מאשר הם בזים לדבר עוונות. מחמת שהם אינם מחשיבים את עוונותיהם די בכדי

יִרְגִּישׁוּ וְלֹא יִבְיִנוּ לָמוֹ, ¹⁵⁰אוֹ הוֹדַע אֱלֹהֵיהֶם חֲטָאתָם וְנִשְׁבַּחַה מְלָכָם אַחֲרֵי כֵן, וְהֵנָּם כְּמוֹ הַחֹלֶה שְׁאִינוֹ מְרַגֵּשׁ בְּחַלְיוֹ, וְלֹא יִחַשְׁבֵּה עַל הַרְפּוּאָה, וְיִכְבֹּד חַלְיוֹ ¹⁵¹תְּמִיד עַד אֲשֶׁר לֹא יִכָּל לְהִרְפֹּא. וּפְעָמִים תִּהְיֶה ¹⁵²נִסְכָּה לְזֹאת ¹⁵³מִקְצֶר בִּינְתָם, ¹⁵⁴כִּי לֹא יָבוֹאוּ לְדְרוֹשׁ אֱלֹהִים, ¹⁵⁵וְדַעַת הָרַכִּיז לֹא יִחְפָּצוֹן, עַל כֵּן לֹא יִשְׁקְדוּ עַל דְּלֹתוֹת חֲכָמִים וְתַלְמִידֵיהֶם, כְּעֵנִין שֶׁנֶּאֱמַר (משלי טו, יב) ¹⁵⁶”לֹא-יֵאָהֵב לִין הוֹכֵחַ לוֹ, אֶל-חֲכָמִים לֹא יִלֵּךְ”.

ט. וְהִנֵּה אֲנָשִׁים צְדִיקִים וְיִשְׂרָאֵל בְּלִבָּתָם, ¹⁵⁷שְׂאֵנָה לָהֶם כְּלָבִיא תְּמִיד בְּמַחֲשֻׁבוֹתָם, ¹⁵⁸וְיִנְהָמוּ עַל

ביאורים

להכיר בנחיצות התשובה עליהם. ¹⁵⁰ או הודע אליהם. גם אם נודע להם. ¹⁵¹ תמיד. מיום ליום. ¹⁵² נסיכה לזאת. הסיבה להתעלמותם מן החטאים ומן התשובה עליהם. ¹⁵³ מקוצר בינתם. מבורות ומחוסר ידע. ¹⁵⁴ כי לא יבואו לדרוש אלקים. לבקש ללמוד תורה (עפ"י רש"י שמות יח, טו), מפחדם שמה יוכיחו אותם. [כי יש חטאים אשר בכדי להרגישם, להבינם ולהכיר בהם צריך העמקה גדולה והבנה יתירה בדרכי התורה והמצוה ועבודת השם, וצריך לשקוד על דלתות המוסר וחכמיו כדי לעמוד על סודם של דברים (זה השער)]. ¹⁵⁵ ודעת דרכיו. ולדעת דרכי ה'. ¹⁵⁶ לא יאהב וגו'. פירוש, כיון שלא יאהב לץ שמוכיחין אותו, לזה לא ילך אל חכמים מפחדו פן יוכיחו. ¹⁵⁷ שאנה להם כלביא תמיד במחשבותם. כאילו שואגים כאריה תמיד במחשבתם על עצמם בתביעה שאינם עושים דים. ¹⁵⁸ וינהמו על חטאיהם כנהמת ים. רועשים ורוגשים כים בלבם על חטאיהם.

ח. ועל אשר קצור קצרה ידם מעבודת השם. ידוע בספרים המעשה עם אחד מהגאונים, יש אומרים שמדובר ברבנו סעדיה גאון, שהיה מסגף עצמו בגלגולי שלג וכל מיני סיגופים, וכאשר שאלוהו מדוע הוא מסגף את עצמו, הלא הוא לא חטא,

חֲטָאֵיהֶם כְּנֶהֱמַת יָם ^(ח)וְעַל אֲשֶׁר ¹⁵⁹קָצוֹר קָצְרָה יָדָם מִעֲבֹדַת הַשֵּׁם, ¹⁶⁰כִּי עַל זֶה יִפְשַׁע גָּבֵר וְהִרְפָּה אֲשָׁמָה כְּמוֹ עַל הָעֲבֵרוֹת הַחֲמוּרוֹת, כְּעֵנִין שֶׁאֲמָרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכוֹרָנָם לְכִרְכָּה (ירושלמי חגיגה פ"א ה"ז) וְתֵר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל גְּלוּי-עֲרִיזוֹת

ענה, שלמד את זה מבעל הבית אחד, שפעם אחת היה אורח באכסניה אחת, ובעל האכסניה לא היה יודע שהוא רבי סעדיה גאון, ולכן לא הקדיש שימת לב מיוחדת לכבודו אלא קבלו בכבוד ככל יהודי, ואח"כ כשנודע לו שזה היה רבי סעדיה גאון, בא אליו ובקש ממנו מחילה מאד, ואמר שלא היה יודע שהוא רבי סעדיה גאון. שאל אותו רבנו למה הוא מבקש ממנו מחילה, הרי לא הרע לו בשום דבר ולא ביזה אותו? השיב בעל האכסניה: נכון, באמת לא עשיתי למו שום רע, אבל אם הייתי יודע שהוא רבי סעדיה גאון הייתי מכבדו אחרת לגמרי, לכן אני צריך לבקש סליחה על שלא כיבדתי כפי מה שאני יודע כעת. ולמד מן רבנו סעדיה גאון דבר מחודש, שאפילו שלא עשה לו שום רע, מ"מ כיון שאם היה יודע היה נוהג בו יותר בכבוד צריך מחילה ממנו, א"כ בכל פעם שאני מכיר את הקב"ה במידה גדולה יותר, נמצא שקודם לכן לא כיבדו מספיק, ועל זה הוא צריך כפרה ומסגף עצמו בגלגולי שלג וסיגופים קשים, שלא השיג עד עכשיו את הקב"ה. וכפי הלשון שזכר בספרים משמע שבכל יום היה מתעלה

ביאורים

¹⁵⁹ קצור קצרה ידם מעבודת השם. שלא השתדלו מספיק בעבודת ה' ובקיום המצוות, ולא דקדקו בהן כל צרכן. ¹⁶⁰ כי על זה יפשע גבר וכו'. פירוש, כי יחשב לאדם פשע ואשמה רבה מה שאינו מתאמץ בעשיית הטוב כאילו עבר עבירות חמורות.

**וְעַל שְׂפִיכוֹת-דָּמִים¹⁶¹ (ב) וְלֹא וְתֵר
לְעֵינַי בְּטוֹל תּוֹרָה. ¹⁶²אֵף כִּי מָלְאוּ**

במדרגות גבוהות יותר בהשגת הקב"ה, דבר עצום ונורא כשלעצמו. והנה במעשה עם בעל

האכסנייה מובן הדבר, שאע"פ שכבדו כשבא אליו, מ"מ אם היה יודע מי הוא היה מכבדו הרבה יותר, שהרי אינו דומה כאשר נכנס אליו סתם יהודי, לכאשר נכנס אליו רבי סעדיה גאון. אבל במה שלמד מזה רבי סעדיה גאון לעבודת השם שלו צריך להבין, במה הוסיף רבי סעדיה היום יותר מאתמול, הרי אתמול למד והיום למד, שאי אפשר לומר שאתמול למד פחות והיום למד יותר, דאינו משמע כן, שהרי ודאי גם שנה ועשר שנים קודם כבר היה הוא רבי סעדיה גאון והיה עוסק גם אז יומם ולילה בתורה, והתפלל גם אז בכל הדביקות, ועבד את ה' בכל כוחותיו, וא"כ מה היה חסר?

וביאר מרן הגרא"ל שטיינמן שליט"א, שרואים ממעשה זה שאם היה חסר בידיעת ה', והשיג היום בידיעת ה' מה שאתמול לא היה לו, ממילא זה עצמו נחשב שלא כיבד את ה' כראוי, גם בלי שעשה איזה דבר, שכאשר אין לו את ההכרה שיש לו היום, ממילא התפילה לא היתה אותה תפילה כמו שמרגיש היום, והלימוד הוא לימוד אחר, ומעשה המצוות הם אחרת, עולם אחר לגמרי. ועל זה אמר רבנו סעדיה גאון שהוא צריך כפרה וסליחה.

ט. ולא ויתר לעוין ביטול תורה. והטעם, ביאר הגאון רבי אלחנן וסרמן זצ"ל

ביאורים

161. ולא ויתר לעוין ביטול תורה. הרי לך שמניעת לימוד תורה שהיא החשובה שבכל המצוות, ענשה חמור יותר מן העבירות החמורות. והטעם, כי הכשולן בחטאים שיש בהם מעשה - אף החמורים ביותר - אפשר שהם מחמת תוקף התאוה והיצר, אבל ביטול תורה וקוצר יד בעבודת ה' הם מחמת שלא נתאמת אצלו מה חובתו בעולמו, ודומה לפריקת עול ומעילה בתפקידו בעיקר יצירתו ותכלית בריאתו, וכלשון רבינו לקמן (שער ג' אות יז) "ומה תקות הנברא אם לא ישים עמל נפשו ועיקר עסקו בדברים שנברא בעבורם" (זה השער). **162. אף כי מלאו רע וכו'.** פי', כל שכן שמלאים רע הם אותם האנשים אשר אף שאינם עוברים עבירות בפועל ממש מ"מ עיקר עסקם הוא רק לענייני העוה"ז.

(קובץ מאמרים), כי במלחמה בין שני צדדים, אפילו אם לרגע מנצח האחד את משנהו, עדיין טרם

**רַע הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר עָקַר מַעֲשֵׂיהֶם
וּמַחֲשַׁבוֹתֵיהֶם עַל ¹⁶³הַפְּצֵי גּוֹפֶם
וְהַבְּלִי זִמְנָם, ¹⁶⁴וּבְסוֹד הִירָאָה אֶל**

הסתיימה המלחמה, כי אפשר שלמחרת יתהפך הגלגל והמנצח ינוצח. לא כן אם תקף האחד את אויבו וחסף ממנו את נשקו, אשר בו ברגע פסקה המלחמה, כי הלא צד אחד חסר כלי זין להאבק.

כיוצא בזה במלחמת היצר. כבר הודיע הקב"ה כי כלי הנשק נגדו הוא "בראתי יצר הרע בראתי לו תורה תבלין" (קידושין ל:). אשר על כן, אם חטאו ישראל בשאר עוונות עדיין אפשר ש"המאור שבה (שבתורה) מחזיר למוטב" (ירושלמי חגיגה א, ז) ויתעוררו לתשובה. לא כן אם בטלין הם מתורה, שאז אבדו כלי נשקם ולא נותר להם במה ללחום עם היצר.

על פי זה הוסיף הגאון רבי אלחנן וסרמן זצ"ל לבאר, דהנה בתורה הקדושה מסופר שהמלאך [הוא 'סמאל' שרו של עשו, אמרו חז"ל, והוא כעמלק שבכל דור ודור מייצג את כח הטומאה במאבקה עם הקדושה] נאבק עם יעקב אבינו שהוא היה אחרון שבאבות, כנאמר "ויאבק איש עמו..." (בראשית לב, כה). קשה אפוא, מדוע התמהמה מלאך הטומאה עד ליעקב ולא בא להלחם עם אברהם ויצחק אבותיו?

אמנם להנ"ל יש ליישב, כי ידוע שאברהם אבינו היה עמוד ה"חסד", יצחק עמוד ה"עבודה" [שפשוט צוארו לשחיטה בהר המוריה], ואילו יעקב הצטיין כעמוד ה"תורה" [תתן אמת ליעקב, יעקב איש תם יושב אהלים] - באהלה של תורה]. שרו של עשו, יכול היה לסבול את ה"חסד" של אברהם אבינו ואת ה"עבודה" של יצחק אבינו. אבל כאשר הגיע הדבר לתורתו של יעקב אבינו - כאן החליט לצאת למאבק ולמלחמה ואזר כח להתנפל על יעקב. ועל כן, יותר מכל האבות התאמץ היצר ללחום כנגד יעקב אבינו, כדי ליטול מכלל ישראל את כלי זינם - היינו התורה - ולהותירם חסרי הגנה מן היצר.

ביאורים

163. הפצי גופם והבלי זמנם. תאוות ורצונות גופם והבלי עולם הזה. **164. ובסוד היראה אל תבוא נפשם.** ובעומק היראה, כלומר ביראת שמים אמיתית, לא

תָּבוֹא נַפְשָׁם, ¹⁶⁵ וְלִהְיוֹנֵן בְּלִיּוֹתָם
עָלֶיהָ ¹⁶⁶ אֶל תֵּיחַד כְּבוֹדָם ¹⁶⁷ בְּמִשְׁכְּבוֹת
לָבָבָם ¹⁶⁸ וְחִדְרָם וּמִשְׁכְּבוֹתָם
¹⁶⁹ לְעֵתִים מְזֻמָּנִים, וְלֹא יִתְּנוּ ¹⁷⁰ חֵלֶק
לְתוֹרָה בְּעַסְקֵיהֶם, ¹⁷¹ וּמִקְרֵב לָפָם
אֶבֶר חֲשׁוֹבֹן עַל נַפְשָׁם, כִּי-גוֹי
¹⁷² אוֹכֵר עֲצוֹת הַקֹּהֵל, וְכֹמֵה הֵם
¹⁷³ בְּמִדְרָגָה הַתַּחְתּוֹנָה. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ
(אֲבוֹת פ"ה מ"א) ^{(c)174} בֶּן-שִׁשִּׁים לְ

ביאורים

יתעסקו כלל. **165. ולהשתנות כליות עליה.** לחדד מחשבותיהם ועצתם (עפי')
 תהלים עג, כא) איך להשיג היראה. או הכוונה, לשנן בדעתם (מלשון שינון וחזרה,
 עי' מ"ב סי' ס"ב סק"ג). כליות – ביטוי למחשבה, כמ"ש כליות יועצות (ברכות סא).
166. אל תחד כבודם. לא תתיחד נשמתם. ("למען יזמך כבוד" – היא הנשמה
 שהיא כבוד הגוף. מצודת ציון תהלים ל, ג). **167. במשכיות לבנם.** בראיית לבם
 (עפי' תהלים עג, ז). **168. וחדרם ומשכיותם.** ובתוכם ובפנימיותם. **169. לעתים**
מזוהמים. בזמנים קבועים. **170. חלק.** מזמנם וממחשבותם. **171. ומקרב לבם**
אבר חשבון על נפשם. מתוך לבם נאבד עיני חשבון הנפש על עצמם. **172. איבר**
עצות. חסר מחשבה. **173. כמדרגה התחתונה.** שהם חסרי יראה, תורה, וחשבון
 הנפש. **174. בן שיישים לוקנה.** בהגיע האדם לגיל שיישים מכונה הוא בתואר 'זקן',
 כמ"ש (שמואל-א' ב, לב) ולא יהיה זקן בבית כל הימים, והיינו פחות משישים
 כמ"ש בסוף מסכת סוטה קטן (כח). תבא בלח וגו' (בללח בגימ' ששים) כעלות
 גדיש בעתו, אלמא בן ס"א ברתו (חדושי הרא"ע). ויש מפרשים ע"ד הרמז, "ימי
 שנותנו", ימי בגימ' ששים, שזוה מספר השנים הששים ושיעור לב, אדם. – בהם – שבעים
 שנה" – ימי מהם שחיים שבעים שנה, "ואם בגבורות – שמונים שנה".

העולם, וישים כל
השתדלותו בעבודת
השי"ת. בן שמונים
לגבורה - כלומר שמצד
גבורת טבעו הגיע לכך,

175 לְשִׁיבָה, ^(א*) בֶּן-שְׁמוֹנִים 176 לְגִבּוֹרָה,
 בֶּן-תְּשַׁעִּים 177 לְשׁוֹת, בֶּן-מֵאָה
 178 פֶּאֱלֹ מֵת וְעֶבֶר וּבְטֹל מִן הַעוֹלָם.

ויוסיף אומץ לעבוד יצורו ביראה, ובא במאמר (תהלים צ, י) "ימי שנותי בהם שבעים שנה ואם גבורות שמונים שנה". בן תשעים לשוח - כלומר שהולך בשחיית הקומה ומואס לבני [נראה דצ"ל: הבל] העולם, ואין ראוי לשוט הנה והנה, אלא שיתכבד בביתו ויתפלל לה' כל רגעיו. והוא שיש שקורין זאת המילה בסיבולת (כלומר בשי"ן שמאלית, כמו כס"מ) מלשון 'לשוח בשדה' (בראשית כד, סג). בן מאה אלו מן ועבר ובטל מן העולם - וכל שכן שאם ישאר לו דעת, שלא יוציאוהו ורק לתפלות ולתחינה ולבקשה".

יא. בן שמונים לגבורה. פירש רש"י (אבות ה, כא): "כלומר דבר גדול הוא אם יחיה אדם עד שמונים שנה, וכתבי (תהלים ז, י) 'ואם בגבורות שמונים שנה', שאם הוא חי יותר - בגבורתו של מקום הוא חי, ולא מרוב כח שבו, שהרי מכאן ואילך אין לו חל לאכול ולשתות" עכ"ל. עפ"י זה בולט בספר "מעלות לועז" בשם ספר "זכות אבות" את הפסוק "אל תשליכני לעת זקנה וזקנה כמלח חיי אל

ביאורים

175. לשיבה. כבר זקן גמור הוא ונטלנו רוב שערותיו. ולמדים זאת מדוד המלך שנפטר בגיל שבעים, ונאמר בו (דה"א – כט, כח) 'וימת בשיבה טובה'.
176. לגבורה. דכתיב 'ואם בגבורות שמונים שנה' (תהלים צ, י). ופירש רש"י, ואם הרבה גברו ימיו – שמונים שנה הם. והמאירי והמהר"ל פירשו, שהמגיע לידי כך – גיבור הוא בטבעו, כי בדרך כלל אין כח באדם להזקין כל כך. וכן פירש ב'מצודות דוד': ואם בהתגברות כח הטבע יהיו שמונים שנה. וראה עוד בעיונים.
177. לשיח. גופו שחוח וכפוף (רע"ב). אמנם רבנו מבאר להלן מלשון שיחה (בשי"ן שמאלית). **178. כאילו מת ועבר ובטל מן העולם.** חשוב הוא כמת, מאחר שכבר כהו עיניו. נס ליחו, נשתנו פניו, מעיין החכמה פסק ממנו, והוא משתטה והולך (רש"י). ובספר מדרש שמואל כתב, שבהגיע האדם לגיל מאה כבר אין בכוחו לחטוא אפילו בדיבור, ולפיכך אם שב אז בתשובה הרי הוא כשב לאחר מיתתו.

וְהִיְתָה כְּוִנָּתָם זְכוּרָנָם לְכִרְכָּה
בְּדִבְרֵים הָאֵלֶּה¹⁷⁹ לְהַזְהִיר עַל
הַתְּשׁוּבָה, וְשִׁיחֵשֵׁב הָאָדָם עַל קִצּוֹ
בְּהִגְיָעוֹ לִימֵי הַזְקָנָה אִם לֹא זָכָה
לַעֲשׂוֹת בֵּן יָמָיו בְּחַוְרוֹתָיו. וְאַחֲרֵי כֵי
קָרוֹב לְבֹא¹⁸⁰ עֵתוֹ, יַעֲזֹב חֶפְצֵי הַגּוֹף
וְתַאֲוֹתָיו וְיִתְקַן נַפְשׁוֹ, וּבְהִגְיָעוֹ לִימֵי
הַשִּׁיבָּה יוֹסִיף לְגֵרֵשׁ מַלְכוֹ¹⁸¹ עֲנִין
הָעוֹלָם.¹⁸² וְלִפִּי מַעֲט הַשָּׁנִים הַבָּאוֹת
יִמְעִיט¹⁸³ בְּעֶסֶק הָעוֹלָם, וְיִתְיַחַד
תְּמִיד לְהַתְּבוֹנֵן בִּירְאֵת-הַשֵּׁם,
וְלִחְשֹׁב עִם נַפְשׁוֹ^(ט) וְלִתְקַן מַדּוּתָיו,
וְלִבְקֹשׁ תּוֹרָה וּמִצְוֹת. וּמֵה שֶׁאִמְרוּ

תעזבני (תהלים עא, ט). אבוא בגבורות ה' אלהים אזכיר צדקתך לבדך" (שם שם, טז): "אל תשליכני לעת זקנה" היינו בהיותי בן ששים לזקנה, "ככלות כחי אל תעזבני" כשאבוא לשבעים שאז כלה כח האדם, וסיים בה "אבוא בגבורות ה' אלקים" - שאזכה לחיות עד שמונים שנה ואז "אזכיר צדקתך לבדך" שאז אחיה מצדקתך ומגבורתך.

יב. ולתקן מדותיו. על גודל נחיצות תיקון המידות אף לעת זקנותו של האדם,

יש ללמוד מדברי הגאון רבי אליהו אליעזר דסלר זצ"ל שהוכיח מדברי הגמרא בגיטין (נו:): שמידות רעות נשארות בנפש האדם גם לאחר המיתה (אם לא תיקנם בחייו). שמסופר שם כי אונקלוס ביקש להתגייר, ורצה לדעת אם כדאי לו להתגייר, שהרי הוא יכול להיות מחסידי אומות העולם ולקיים שבע מצוות בני נח

ביאורים

179. להזהיר. לעורר את האדם. 180. עתו. זמנו להיפטר מן העולם. 181. ענין העולם. עניני עולם הזה. 182. ולפי מעוט השנים הבאות. כפי מה שיחסרו ויתמעטו השנים הנותרות לו לחיות בעולם הזה. 183. בעסק העולם. בעסקי העולם הזה.

והיה צדיק, ומה ירויח אם יתגייר? והעלה בכספים את בלעם וטיטוס ואת יש"ו הנוצרי, ושאל אותם מי חשוב בעולם הבא, אמרו לו ישראל, ושאל אותם האם להתגייר, ובלעם וטיטוס אמרו לו שלא יתגייר אלא יעשה צרות לישראל, ואמר הגרא"א דסלר כי רואים מכאן שהגייהנום לא משנה את הטבע, ובלעם וטיטוס שהיו בעלי מידות רעות בטבעם, לא השתנו בגייהנום,

"בֶּן-תַּשְׁעִים לְשׁוֹחַ", הוּא מְלִשׁוֹן
(תהלים קב, א) "יִשְׁפֹּךְ שִׁיחוֹ", (בראשית כד, כג) "לְשׁוֹחַ בִּשְׂדֶּה", כְּמוֹ שֶׁפָּרְשׁוּ
רַבּוֹתֵינוּ זְכוּרָנָם לְכִרְכָּה (ברכות כו, ב)
יִצְחָק תִּקַּן תַּפְּלַת הַמִּנְחָה, שֶׁנֶּאֱמַר
"¹⁸⁴וַיֵּצֵא יִצְחָק לְשׁוֹחַ בִּשְׂדֶּה". כִּי
אַחֲרֵי שֶׁהִגִּיעַ לְתַשְׁעִים, רָאוּי לוֹ
לְהִיזֹת¹⁸⁵ כָּל עֶסְקוֹ¹⁸⁶ בְּתַפְּלוֹת
וּבְתַהֲלוֹת הַשֵּׁם וּלְשִׁיחַ בְּנַפְלָאוֹתָיו.
וְדַבֵּר שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשְּׁלוֹם בְּעֲנִין יָמֵי
הַזְקָנָה שֶׁלֹּא יִתְעַצֵּל הָאָדָם¹⁸⁷ בָּהֶם

ונשארה בהם שנאת ישראל גם לאחר מותם, אבל כששאל את יש"ו הנוצרי האם להתגייר, אמר לו להתגייר ולעשות טובות לישראל, מפני שהיה יהודי, ולא היה לו מידות רעות ושנאת הבריות.

ביאורים

184. ויצא יצחק לשוח בשדה. והמשך הכתוב "לפנות ערב", שאז תיקן תפילת מנחה. 185. כל עסקו בתפלות ובתהלות ה' וכו'. היינו אם אין בו כח ללמוד תורה (הקדמה לספר "עניניו של יום" בשם הגר"ח קנייבסקי שליט"א). או הכוונה, כל עסק שהאדם מתעסק בו - חוץ מלימוד התורה. והיינו, במקום עסק הפרנסה וצרכי הגוף, אצלו ראוי שכולו יתייחד לתפילה ולספר נפלאות ה' ('מאור השער'). 186. בתפלות ובתהלות השם ולשיח בנפלאותיו. כי מה שאמרו "בן תשעים לשוח" תרתי משמע: דיבור ותפילה. 187. בהם. בימי הזקנה. כי ימי הזקנה סיבה לעצלות, כי נחלש כבר כח המרץ. ועיין מה

מַעֲבֹדֶת הַשֵּׁם יִתְּכֶרָךְ וְאָמַר (קהלת יא, ז) "בְּבֶקֶר זֶרַע אֶת-
זֶרַעְךָ וְלַעֲרֹב אֶל-תַּנַּח יֶדְךָ כִּי אֵינְךָ יוֹדֵעַ אִי זֶה יִכְשֹׁר הַזֶּה
אוֹ-זֶה וְאֵם-שְׁנִיָּהֶם כְּאֶחָד טוֹבִים". הַמְשִׁיל יִמִּי הַיְלָדוֹת
וְהַשְׁחָרוֹת לְבֶקֶר וִימֵי הַזִּקְנָה לַעֲרֹב, וְהַזֶּרַע דֶּרֶךְ מִשָּׁל
לְבָנִים וְתַלְמִידִים, כִּמּוֹ שֶׁאִמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכוֹרֵנָם לְבִרְכָּה
(יבמות סב, ב) נִשָּׂא אִשָּׁה ¹⁸⁸בְּיָלְדוֹתָהּ ¹⁸⁹וְיִשָּׂא אִשָּׁה
¹⁹⁰בְּזִקְנֹתָהּ וְכו', הָעֵמִיד תַּלְמִידִים בְּיָלְדוֹתָהּ יַעֲמִיד
תַּלְמִידִים בְּזִקְנֹתָהּ, כִּי אוֹלֵי יִצְלִיחוּ בְנֵי הַזִּקְנוֹנִים בַּתּוֹרָה
וּבְמִצְוֹת ¹⁹¹מִבְּנֵי הַנְּעוּרִים, וְכֵן הַתַּלְמִידִים אֲשֶׁר יַעֲמִיד
בְּזִקְנֹתָהּ אוֹלֵי יִצְלִיחוּ מִן הָרִאשׁוֹנִים ¹⁹²אוֹ יִהְיוּ כְּאַחֶד
טוֹבִים. אַחֲרֵי-כֵן אָמַר (קהלת יא, ז) "וּמִתּוֹךְ הָאוֹר, יָטוֹב
לַעֲיִנִים לְרֹאוֹת אֶת-הַשָּׁמֶשׁ". פְּרוּשׁ, חֲזֹר לְדַבֵּר עַל יִמִּי
הַזִּקְנָה שֶׁהַמְשִׁיל אוֹתָם לַעֲרֹב, וּמִפְּנֵי כִּי הַזִּקְנָה ¹⁹³לֹא
יִטַּעֵם אֶת אֲשֶׁר יֹאכַל וְאֶת אֲשֶׁר יִשְׁתֶּה ¹⁹⁴בְּדַבְּרֵי בְּרוּזֵלִי

ביאורים

שכתב רבינו להלן באות ל"ד (זה השער). ¹⁸⁸ בילדותו. בצעירותו. ¹⁸⁹ ישא
אשה. שוב. ¹⁹⁰ בזקנותו וכו'. ואחר כך נאמר שם: היו לו בנים בילדותו והיו
לו בנים בזקנותו. ¹⁹¹ מבני הנעורים. יותר ממה שהצליחו הבנים שנולדו לו
בנערותו. ¹⁹² או יהיו כאחד טובים. כלומר, שיהיו שווים בהצלחתם ובמעלתם
לראשונים, וגם זה כדאי. ¹⁹³ לא יטעם את אשר יאכל. אינו חס כל-כך בטעם
מזונותיו. ¹⁹⁴ בדברי ברזולי הגלעדי. שאמר לדוד המלך: "בן שמונים שנה

הַגִּלְעָדִי (שמואל-ב יט, לו) ¹⁹⁵אָמַר, כִּי יֵשׁ לוֹ לִזְקָן ¹⁹⁶לְהַנּוֹת
בְּמֵאוֹר הַשָּׁמֶשׁ ¹⁹⁷וְאֵל תִּקְצֹר נִפְשׁוֹ עָלָיו, כִּי קָצֵר הַנֶּפֶשׁ
מוֹנֵעַ אֶת הָאָדָם מִמְּלָאכֶת שָׁמַיִם, ¹⁹⁸וַיַּעֲרֹב לוֹ הָאוֹר
כְּאֲשֶׁר ¹⁹⁹יַעֲרֹכְנוּ לַעֲמֹת ²⁰⁰יִמֵּי הַחוּשֶׁךְ הַבָּאִים, כְּאֲשֶׁר
זֹכִיר בְּמִקְרָא ²⁰¹אֲשֶׁר לְמוֹטָה מִזֶּה (קהלת יא, ח) "כִּי אִם-
שָׁנִים הִרְבֵּה יִהְיֶה הָאָדָם ²⁰²בְּכֹלֶם יִשְׁמַח וַיִּזְכֹּר אֶת-יִמֵּי
הַחוּשֶׁךְ ²⁰³כִּי-הִרְבֵּה יִהְיוּ ²⁰⁴כָּל-שָׁבָא הֶבֶל". פְּרוּשׁ, גַּם כִּי
יִזְקֵן הָאָדָם מְאֹד ²⁰⁵אֵל יִהְיֶה עַל עֲצָמוֹ לְמוֹשָׁא, אֲךָ בְּכָל

ביאורים

אנכי היום, האדע בין טוב לרע [בין מאכל טוב למאכל רע. רש"י], אם יטעם
עבדך את אשר אוכל ואת אשר אשתה וגו' (שמואל-ב' יט, לו). ¹⁹⁵ אמר כי
יש לו לזקן וכו'. אכן, שלמה המלך בחכמתו מציע לו לזקן להתבונן על הצדדים
החיוביים בחייו. ¹⁹⁶ ליהנות במאור השמש. שממנו עדיין הוא יכול ליהנות.
¹⁹⁷ ואל תקצר נפשו עליו. שלא יהיה חסר סבלנות, עצוב ומדוכא מזה שאינו
יכול כבר ליהנות מתענוגי העולם הזה. [כל דבר הקשה על אדם - נופל בו לשון
קיצור-נפש, כאדם שהטורח בא עליו ואין דעתו רחבה בכדי לקבל אותו הדבר,
ואין לו מקום בתוך לבו לגור שם אותו הצער וכו'] (רש"י במדבר כא, ד). ¹⁹⁸.
ויערב לו האור. כלומר, אור השמש יתן לו עריבות ומתיקות בחיים, וכדאים לו
כבר החיים בשביל זה לבד (פתח השער). ¹⁹⁹ יערבנו. ישווה אותו. ²⁰⁰ ימי
החושיך הבאים. כשהגוף מוטל בקבר, שאז יחסר לו גם זה. ²⁰¹ אשר למוטה
מוזה. שלאחריו. ²⁰² בכלום ישמח ויזכור את ימי החושך. יהיה שמח בחלקו,
ובלבד שיזכור ימי החושך ויטיב מעשיו שינצל מהם, והם ימי מיתת עולם הם
ימי הרשעים (רש"י). ²⁰³ כי הרבה יהיו. באותן הימים יותר מימי החיים
(שם). ²⁰⁴ כל שבא. עליו יהיה הבל וחושך, יש הבל שהוא לשון פורענות
וצרות כמו 'כי בהבל בא ובחושך ילך' (שם). ²⁰⁵ אל יהי על עצמו למושא.

עיונים

בסוף מסכת קינים (פ"ג מ"ו) הגירסא: "אבל זקני התורה כל זמן שמזקינן דעתם מתיישבת עליהם". וכתב הר"ן בדרשותיו (דרוש עשירי) וז"ל: "ואין הכוונה בכאן לומר שזקני התורה כל זמן שזקינן תרבה חכמתם [וכמו שפירש הרמב"ם שם], כי אפשר שאין כן, כי מאשר השכל צריך לכלים גשמיים, אפשר שכאשר יפליג בזיקנה ויפליגו הכלים להחליש ייחלש גם הוא, ולזה לא אמר זה התנא: "חכמה מתוספת בהם", אע"פ שהוא כן בברייתא בפרק 'שואל אדם' (שבת קנב). אבל אמר "שדעתן מתיישבת עליהם", ופירושה, שזקני תורה אשר בבחורותם הניחו תאוות העולם ובחרו הדרך הטובה, כל זמן שמזקינן דעתם מתיישבת עליהם, כלומר, שהם מתפייסים יותר ודעתם נוחה במה שהסכימו עליו [פירוש, כעת הם שלמים לגמרי עם החלטתם לעזוב תאוות העולם], והוא, כי בבחורותם אע"פ שהסכימו לעזוב תאוות העולם ומותריו, אי אפשר שלא יניעם בחורותם לפעמים אליהם [פירוש, לא ייתכן שאף פעם לא תמשוך אותם נערותם אל תאוות העולם], ואף על פי ששכלם מנגד לזה ומונעם שלא יהיו נפתים אחריהם, אי אפשר שלא יתאוו אליהם בצד מה [במידה מסוימת] ושתתיישב דעתם עליהם לגמרי, בהיותם [מפני היותם] בין שני הכוחות המנגדים. אבל כל זמן שמזקינן והתאוות נחלשות, וה"דמיון" רואה שכל מה שדימהו מענייני העולם כבר בטל ואבד וכלה בין ידיו, אז אין לשכל מנגד וחולק, ולפיכך דעתם מתיישבת, לפי שהם רואים בבירור שבחרו הטוב ושהסכימו עליו, ושכל מה שהניחו מענייני העולם הוא דבר בטל, ושאין לדאוג כלל במה שעזבוהו. אבל לזקני עם הארץ יקרה ההיפך, והוא, שבבחורות נפתים אחר תאוות העולם, ודעתם נוחה בהם [נ"א: בעת ההיא] ומתפייסת, ואינם חוששים למה שחולק השכל על זה. אבל כל זמן שמזקינן, שהעולם נשמת מהם והם ממנו, הם רואים שכל מה שהתאוו ובחרו בבחורותם אפס ותוהו ואך שקר נחלו (עפ"י ירמיה טז, יט), ומפני זה אין דעתם מתיישבת במה שהסכימו עליו, ועם כל זה [אף שהם יודעים שטעו], מאשר לא למדו צדק (ע"פ ישעיה כו, י) והורגלו ונשקעו במנהגים רעים, אין לאל יד שכלם [אין בכח שכלם] להטותם לגמרי מהדרך ההיא אשר דרכו עד עתה, ולזה, כל זמן שמזקינן הם בין שני הדרכים, לא ידעו דרך עמהם (עפ"י איוב כג, י). וזהו מה שאמרו רבותינו ז"ל "דעתם מטורפת עליהם", והוא מלשון "ספינה מיטרפת בים" (תענית יט), והיא הספינה אשר היא בלב הים ולה גלים מנגדים יניעוהו לצדדים הפכיים

שְׁנוֹתָיו יִשְׁמַח, לְמַעַן לֹא יֵאָבֵד
 206 אַחַת מִשְׁנוֹתָיו וְלֹא יִשְׁבֹּת
 מִעֲבֹדַת הַבּוֹרָא, וְיִזְכֹּר אֶת יְמֵי
 הַחֹשֶׁךְ כִּי תִרְבֶּה יְהוֹי, וְאֵין לֹא יוֹכֵל
 לְעַבֹּד עֲבֹדָה, בְּעֵינָיו שְׁנֵאֵמַר (תהלים
 ו, ו) "בְּשֹׁאֵל מִי יוֹדֶה-לָּךְ". וְהַצְדִּיקִים
 מִתְנַבְּרִים בְּזִקְנָתָם 207 וְיֵאָזְרוּ חֵיל
 וְיַחֲלִיפוּ כַּח לְעֲבֹדַת הַשֵּׁם, בְּמֹו
 שְׁאֵמָרוּ רְבוּתֵינוּ זְכוּרָנוּם לְבִרְכָּה
 (שבת קנב, א) (2) תִּלְמִידֵי חֲכָמִים כָּל
 זְמַן שְׁמִזְקִינִים חֲכָמָה מִתּוֹסֶפֶת בָּהֶם,
 וְנֵאֵמַר (תהלים צב, טו) 208 עוֹד יִנּוּבֹן

בְּשִׁיבָה דְּשָׁנִים וְרַעְנָנִים יְהוֹי. 209 וְהַזְכִּיר לְמַעַלָּה (שם שם,
 ג-יד) "צִדִּיק בְּתִמְרוֹ יִפְרַח וְגו', שְׁתּוּלִים בְּבֵית יו', בִּי
 הַצְדִּיקִים שְׁתּוּלִים בְּבֵית הַשֵּׁם מְנַעֲרֵיהֶם וְגַדְלִים בְּבֵית-

ביאורים

לא ירגיש את עצמו שאין לו יותר מקום בעולם והוא למשא ולעול כבד על
 עצמו ועל הזולת, ולא יתאוה למות. 206. אחת. אפילו אחת. 207. ויאזרו חיל
 ויחליפו כח. יתחזקו ויתגברו, יתאוששו ויתרענו. 208. עוד ינובון בשיבה. גם
 ירבו תנובה בזקנתם. 209. והזכיר למעלה צדיק כתמר וגו'. כלומר, זה תנאי
 למה שאמר אחרי כן - 'עוד ינובון' וגו', שהכל הולך אחר ההתחלה, שרק אם
 שתולים בבית השם מנעוריהם, אז עוד ינובון בשיבה.

מִדְרָשׁוֹת ²¹⁰ מִבְּחִירֵיהֶם, כְּתָמָר
שִׁפְרָה וּבָאָרְז שֶׁגָּדַל בְּלִבָּנוֹן. וְכֵן
אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכוֹרֵנָם לְבָרְכָה (מדרש
תהלים צב, יד) שְׁתוּלִים בְּבֵית יי, אֱלוֹ
הַתִּינוּקוֹת, עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁתּוֹב
(תהלים קמד, יב) "אֲשֶׁר פָּנִינוּ בְּנִטְעִים
מִגְדָּלִים בְּנִעְוָרֵיהֶם". וְאָמַר אַחֲרֵי-
כֵן, בְּדֶרֶךְ הַזֶּה אֵינָם נִמְשָׁלִים
לְאֵילָנוֹת, כִּי הָאֵילָנוֹת בְּהִזְקִינָם לֹא
יִתְּנוּ ²¹¹ חֵילָם, וְהַצְדִּיקִים יִנּוּבּוּן
בְּשִׁיכָה. עוֹד אָמַר עָלָיו הַשְּׁלוֹם (שם
עא, יח) "וְגַם עַד-זָקְנָה וְשִׁיכָה אֱלֹהִים
אֶל-תַּעֲזָבֵנִי ²¹² עַד-אֶגִּיד זְרוּעֶךָ לְדוֹר
²¹³ לְקַל-יָבוֹא גְבוּרָתְךָ".

י. הַדֶּרֶךְ הַשְּׁלִישִׁי, כְּאֲשֶׁר יִשְׁמַע ²¹⁴ מוֹסֵר הַחֲכָמִים

ביאורים

210. מִבְּחִירֵיהֶם. מימי בחרותם. 211. חֵילָם. כוחם, כלומר פירותיהם. 212. עַד
אֶגִּיד זְרוּעֶךָ לְדוֹר. למען אוכל לספר כוחך לדורות הבאים. 213. לְכָל יָבוֹא גְבוּרָתְךָ.
לכל אשר יבוא אצלי אגיד גבורתך (רש"י). 214. מוֹסֵר הַחֲכָמִים. אין מדובר כאן
שישמע מוסר על חטא מסוים, אלא על מוסר כללי. והיינו במי שהיה 'חוטא',

אגדות", קידושין כב.)
כתב דברים נוקבים
בגודל מעלת שמיעת
האזן: "כי האדם הוא
אדם על ידי האזן
בפרט!" ומוסיף ומבהיר דבריו: "כמו כלי כאשר הוא גולם אין לו שם כלי, וכאשר
יש לו בית קיבול הרי נחשב כלי, ואין האדם בעל הקבלה רק ע"י האזן, ולכן כל
שמיעה מתורגם 'קבלה'". עכ"ד. מבואר שהאזן היא כלי קיבול לדעת האדם
וחכמתו, ועל ידה מקבל האדם שם 'אדם'!

וְהַמּוֹכִיחִים, יִקְשִׁיב ²¹⁵ וְיִשְׁמַע וְיִבְנֶה
וְיִחְזֹר בְּתִשְׁבּוּכָה, וְיִקְבֹּל בְּלִבּוֹ כָּל דְּבָרֵי
הַתִּינוּקוֹת וְשִׁלָּא יִגְרַע דְּבָר מִדְּבָרֵיהֶם.

בהמשך כתב רבינו, כי האזן נכבדה ועדיפה יותר מן העין. והטעם, כי אמנם
כח הראיה מקשר את האדם לדברים שרואה, אך זו ראייה שטחית יחסית -
לעומת 'שמיעה' שעניינה התבוננות והתעמקות, ומשום כך השפעת השמיעה
על הנפש עזה ותקיפה מהשפעת הראיה. וביאור הדבר, כי "שמיעה" היא לשון
הבנה [שמיעת הלב - שהלב מבין], ועניינה התבוננות והתעמקות. "שמע
ישראל" (דברים ו, ד) - הבן ישראל, דהיינו התבוננות לעומקן של דברים. וכך
מובא באבודרהם (דיני קריאת שמע): "כתב ה"ר אליעזר מגרמיישא, מפני מה
נתן לישראל לייחד שמו של הקב"ה בלשון 'שמיעה', שאומרים 'שמע ישראל',
ולא נתן בלשון 'הסכת' או בלשון 'האזנה', שכן פירושו של 'שמע': 'הבינו' או
'השכילו' שה' אלוקינו ה' אחד". ההתבוננות וההתעמקות נושאות פרי מבורך -
שעל ידן בא האדם לידי קבלת הדברים, וכמו שדרשו חכמים על הפסוק: "ועתה
אם שמוע תשמעו בקולי" (שמות יט, ח) - "אם עתה תקבלו עליכם" (מכילתא
יתרו). נמצא שיש כאן שרשרת של חוליות, חוליה בתוך חוליה, האחת גוררת
את חברתה: שמיעה מביאה לידי התבוננות, התבוננות מביאה לידי קבלה,
וקבלה מביאה לידי מעשה.

ביאורים

ושמע תוכחת מוסר וקיבל על עצמו להיות 'צדיק' מכאן ואילך. ובזה שוה
דרך זו לשאר הדרכים המביאות את האדם לכדי תשובה שלמה על כל מעשיו
ולא רק על פרט מסוים (בשערי תשובה). 215. וְיִשְׁמַע. "שמיעה" פירושו:
'קבלה', וכמו שתרגם אונקלוס על הפסוק (שמות כג, ז): "נעשה ונשמע" -
"נעבד ונקבל". וכן "שמע ישראל" (דברים ו, ד) מתורגמין "קבילו ישראל".

וְהָנָה הָאִישׁ הַזֶּה ²¹⁶ בְּרָנַע קֶטֶן יֵצֵא
²¹⁷ מֵאַפְלָה לְאוֹר גָּדוֹל, כִּי עַתָּה אֲשֶׁר
 יֵאָזִין ²¹⁸ וְיִסְכֶּיף ²¹⁹ וְלָכְבוּ יִבִּין וְשָׁב,
 וְיִקְבֹּל בְּיוֹם שְׁמֻעוֹ דְּבָרֵי הַמוֹכִיחַ,
²²⁰ וְיִקְיָם עָלָיו לְהִיזֵת עוֹשֶׂה כָּכָל
 אֲשֶׁר יִזְרְהוּ ²²¹ תּוֹפְשֵׁי הַתּוֹרָה מִן
 הַיּוֹם הַזֶּה וּמַעֲלָה, וְלַהֲזַהֵר בְּאֲשֶׁר
 יִזְהִירוּהוּ ²²² יוֹדְעֵי בִינָה לְעֵתִים,
²²³ עֲלֵתָה בִּידּוֹ הַתְּשׁוּבָה ^(טו) וְנִהְפֹךְ
 לְאִישׁ אַחֵר. ²²⁴ וּמַעַתָּה אֲשֶׁר קִבֵּל

טו. ונהפך לאיש אחר.
 לכאורה יש לבאר, כי
 זה אשר חטא ועתה
 שב ומבקש לתקן
 מעשיו - הרי אין כאן
 עקירת הראשונות,
 אלא רק תיקון מכאן
 ולהבא, ולשם כך
 נדרשים כל עיקרי
 התשובה. אכן, זה אשר
 שמע לדברי המוכיחים
 וקיבל על עצמו לקיים
 כל דבריהם מכאן
 ואילך - בכך הוכיח
 וגילה דעתו כי כל אשר
 חטא עד הנה לא היה

אלא מחמת חוסר ידיעה, שלא ידע אותם ענינים עליהם העמידוהו המוכיחים

ביאורים

וזהו שכתב "וישמע ויכנע ויחזור בתשובה", שצריך שמייעה כזאת שיש בכוחה להכניע את לבו לחזור בתשובה. ²¹⁶ ברנע קטן. בבית אחת - בזמן מועט זה שקבל על עצמו כל דברי התוכחות. ²¹⁷ מאפלה לאור גדול. מחשיכת החטא ועונושי הגיהנום לאור התשובה, שמעלתה מגעת עד כסא הכבוד. ²¹⁸ ויסכית. ויקשיב. ²¹⁹ ולכבו יבין ושב. ויבין בלבבו שלא עשה את הטוב ויתקן מעשיו. [רבינו משתמש בלשון הכתוב (ישעיהו י'): "ולבבו יבין ושב ורפא לו". בכדי להגיע ל"ושב" חייב להיות "ולבבו יבין" דהיינו התבוננות (שערי חיים)]. ²²⁰ ויקיים עליו. יקבל על עצמו. ²²¹ תופשי התורה. אוחזי התורה שהם החכמים (ראה ירמיה ב, ח). ²²² יודעי בינה לעתים. שיודעים לתת עצה לפי הענין של מעשה (רש"י דה"א יב, לג). כלומר, עצה מתאימה לכל זמן. ²²³ עלתה בידו התשובה. הצליח בתשובתו. ²²⁴ ומעתה אשר קבל וכו'. רבינו חידש כאן ענין הקבלה, כי זה הערובה לקיום הדבר, לכן מעלה עליו הכתוב כאילו עשה מיד (זה השער).

בתוכחתם, ואם כן,
 עתה אחר שנודע לו
 ושמע ושב וקיבל על
 עצמו - הרי שבכך
 נעקר כל אשר חטא
 מלכתחילה. ונמצא
 כי זה האדם היודע
 עתה את ריבונו - אינו
 אותו החוטא אשר
 חטא כנגדו מבלי דעת,
 והרי הוא כאיש אחר!
 (בשערי התשובה).
 עוד יש לבאר, כיון

כִּזְאֵת בְּמַחְשְׁבָתוֹ ²²⁵ וְגָמַר עָלָיו כָּכָה
 בְּלָכְבוּ, ²²⁶ קָנָה לְנַפְשׁוֹ זְכוּת ²²⁷ וְשָׁכַר
 עַל כָּל הַמַּצּוֹת ²²⁸ וְהַמוֹסְרִים, וְאֲשָׁרְיוֹ
 כִּי צִדֵּק נַפְשׁוֹ ²²⁹ בְּשַׁעַת קָלָה. וְכֵן
 אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכוּרָנָם לְבִרְכָּה
 (מכילתא בא, יב) ²³⁰ וְיָלְכוּ וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי
 יִשְׂרָאֵל" (שמות יב, כח), וְכִי מִיָּד עָשׂוּ,
 וְהִלָּא לֹא עָשׂוּ ²³¹ עַד אֲרִבְכָּעָה עֶשְׂרִי

שמחליט החלטה יציבה וחזקה לשמוע לקול המוכיחים, ע"ז בהכרח ישתנה וייהפך לאדם אחר ששאיפותיו יהיו שאיפות של עולם הבא, כי ההחלטה לעשות מצוה מקדשת את האדם, וכמו שכתב ב'רוח חיים' בתחילת מסכת אבות, שאם יש לאדם איזו שאיפה ומחשבה לקיים מצוה, מיד קדושת המצוה מקיפה אותו, והקדושה הזאת נותנת לו את הכוח להוציא לפועל אל המצוה (דרכי החיזוק).

ביאורים

²²⁵ וגמר עליו ככה בלבבו. קיבל בלבו כך בגמירות דעת ובהסכמה מוחלטת.
²²⁶ קנה לנפשו זכות. מלבד מה שחטאיו נמחלים לו. ²²⁷ ושכר על כל המצוות. שהוא עתיד לעשות כאילו עשה. ויש לו מעכשיו את הקדושה ואת הסייעתא דשמיא כאילו שכר קיים את אותם המעשים הטובים, כיון שהוא נמצא כבר עכשיו בדרך שתביא אותו לקיום כל המצוות והמעשים הטובים (דרכי החיזוק). ²²⁸ והמוסרים. התוכחות שקיבל, מפני שעל ידיהן נתעורר לשוב. ²²⁹ בשעה קלה. כזו שקבל על עצמו לעשות ככל אשר יורוהו. ²³⁰ וילכו ויעשו בני ישראל. את קרבן הפסח. משמע שתיכף בראש חודש ניסן כשנאמרה להם המצוה הלכו ועשו כן. ²³¹ עד ארבעה עשר לחודש. שאז הוא זמן הקרבתו.

לחדש, אלא ביון שקבלו עליהם לעשות, מעלה עליהם
הכתוב ²³²באלו עשו מיד. ואמרו (אדר"נ פכ"ב) כל
שמעשיו מרבים מחכמתו, חכמתו מתקומת, שנאמר
(שמות כד, ז) "נעשה ונשמע". ²³³באור הדבר, כי האיש
אשר קבל על נפשו בלב נאמן ²³⁴לשמור ולעשות על פי
התורה אשר ²³⁵יורוהו ²³⁶ועל המשפט אשר יאמרו לו
היושבים על המשפט, יש בידו מן היום הזה שבר על כל
המצוות, על אשר שמעה אוננו מדברי התורה ²³⁷ותכן
להם, ²³⁸ועל הדברים אשר לא גלו אוננו עליהם עדנה,
²³⁹וצדק לבש, ²⁴⁰וקנה זכות על הנגלות אליו ועל כל

ביאורים

²³². כאילו עשו מיד. המושג "כאילו", ביאר הגאון רבי אליהו אליעזר דסלר
זצ"ל שזהו אותה הגדר והתוכן של הדבר רק בצורה אחרת. לפיכך המקבל עליו
לעשות מצוה - זכה באותו התוכן, באותה הזכות של עשיית המצוה ('שפתי
חיים', מועדים א', עמ' נד). ²³³. ביאור הדבר. כי לכאורה קשה, איך יתכן
שאדם מקיים מצוות יותר ממה שהוא למד, הרי מה שלא למד אינו יודע
לקיים? (רבינו בביאורו למסכת אבות ג, ט). ²³⁴. לשמור ולעשות. לשמור לא
לעבור על ה"לאוין" ולעשות את ה"עשין". ²³⁵. יורוהו, ילמדוהו חכמי התורה.
²³⁶. ועל המשפט. מה שיפסקו לו בעניני ממונות. ²³⁷. ותכן להם. ואוננו
הבינה אותם והתבוננה עליהם. ²³⁸. ועל הדברים וכו'. וגם על הדברים אשר
עדיין לא התגלו לאוננו. כלומר, שעדיין לא שמעם. ²³⁹. וצדק לבש. רדף, הרבה,
וכאילו הוא מעוטף בו (עפ"י רש"י ומצ"ד איוב כט, יד). ²⁴⁰. וקנה זכות על
הנגלות אליו ועל כל נעלם מעיניו. וזיכה את עצמו כבר עתה הן על המצוות
הידועות לו כבר והן על מה שעדיין לא ידועות לו כיון שקיבל על עצמו לעשותן.

טז. והקשה את לבו. כי
אילו לא שהיה מקשה
ומאמץ את לבו כדי לא
לקבל את הדברים - על
כרחו היה מושפע, כי
כח השמיעה הוא גדול
ופועל על האדם כמ"ש
רבנו לקמן באות י"ב,

נעלם מעיניו, ואחרי זאת, ²⁴¹יום-
יום ידרש וישקד על דלתות מוכיחיו,
²⁴²וישכיל מכל מלמדיו, ונמצא
האיש הזה ²⁴³מעשיו מרבים
מחכמתו, כי ²⁴⁴לא ידע ²⁴⁵את
הדבר, ²⁴⁶והנה שברו אתו, ובענין
מה שאמרו ישראל בסיני נעשה ונשמע, שהקדימו
קבלת המעשה על נפשם לפני השמיעה. ובענין אחר
לא יתכן שיהיו מעשי האדם מרבים ממה שהוא יודע.

יא. ואשר לא יתעורר לקול המוכיחים, ²⁴⁷יכפל עונו,
כי הזהירוהו ^(טז)והקשה את לבו ולא נזהר, כמו

ביאורים

²⁴¹. יום יום ידרש וישקד על דלתות מוכיחיו. יבקש ויתמיד לשמוע מהם
דברי מוסר כדי שלא תפוג ההשפעה של המוסר ששמע והקבלה שקיבל על
עצמו. ²⁴². וישכיל מכל מלמדיו. וילמד ויחכם לדעת מה שעדיין אינו יודע
כדי שיוכל לקיים הכל. ²⁴³. מעשיו מרובים מחכמתו. רבינו מפרש את הנאמר:
"כל שמעשיו מרובים מחכמתו", היינו, שבר המעשים שעדיין לא עשה אלא רק
קיבל על עצמו לעשות. "כי אף מי שאינו יודע ואינו עושה נקראים 'מעשה' על
שם כי יש לו שבר עליהם כאילו עשאו" (לשון רבינו בביאורו למסכת אבות ג,
ט). ²⁴⁴. לא ידע. עדיין. ²⁴⁵. את הדבר. שעליו לעשותו. ²⁴⁶. והנה שברו
אתו. כבר מקבל עליו שבר. ²⁴⁷. יכפל עונו. הגדיל עונו עד למאד וכן גם
ייענש בהתאם.

שְׁנֵאֲמַר (משלי יז, יא) ²⁴⁸ **תַּחַת גְּעֵרָה בְּמִבִּין מַהְבוֹת בְּסִיל מֵאָה. 250** אַךְ-מְרִי יִבְקֶשׁ-רָע וּמִלֶּאךָ אֲכֹזְרִי יִשְׁלַח-בּוֹ. פְּרוּשׁ, הָאִישׁ הָרָע לֹא יִבְנֶנּוּ לְקוֹל הַמוֹכִיחִים, אַךְ יִבְקֶשׁ ²⁵¹ **לְהַמְרוֹת, 252** וְתַחַת כִּי לֹא נַחַת מִדְּבָרֵי ²⁵³ **הַמִּלֶּאךָ הַמוֹכִיחַ, 254** מִלֶּאךָ

ואם לא הושפע ולא שב - אות הוא כי הקשה לבו והתנגד לדברים ועל זה עונשו רב (הרוצה בתשובה). הסיבה שאין בני-אדם רוצים לשמוע 'מוסר' - כי פוחדים פן ישתנו, כמו שאמר הנביא ישעיהו (ו, י) "השמן לב העם הזה ואזניו הכבד ועיניו השע פן

יראה בעיניו ובאזניו ישמע ולבבו יבין ושב ורפא לו". ופירש הגרא"א דסלר זצ"ל (מכתב מאליהו ח"א ע' 173) בשם הגר"ח מוואלוז'ין (נפש החיים שער ב בהגה): "היינו שהרשע מתיירא מלראות ומלשמוע ומלהבין, כי אם כה יעשה הלא ישוב ויתרפא, ובזה אינו רוצה בשום אופן".

ביאורים

248. תחת גערה במבין. הגערה חודרת ללבו של הנבון. "תרד גערה ותשכון בלב המבין. ענין 'מבין' - האיש החפץ להבין הדברים אשר ישמע, וגם לו לבב להבנים..." (רבינו בביאורו למשלי שם). **249. מהכות כסיל מאה.** ומשפיעה עליו יותר ממאה מכות לטיפש. "הכסיל אינו אוהב לשמוע דברי הבינה, רק למלאות תאותו... על כן אין תקנתו בגערה, אך המכות הראויות אליו. חכמי המוסר, אין תקנה לנבלים כי אם בהכנעה ובזיון" (שם). **250. אך מרי וגו'.** אך ורק למרוד בה' היא שאיפתו של האדם הרע, ומלאך חסר רחמים יעניש אותו. וז"ל רבינו בביאורו למשלי: "האיש הרע, והוא מי שגבר הזדון בלבבו, כאשר יוכיחוהו יקשה עורף ויתחזק ללכת בדרכי הרעה למרות פי המוכיח ולנצחו, על כן אין תקוה שתועיל בו תוכחת המוכיחים, אך מלאך אכזרי ישולח בו מן השמים להוכיחו". **251. להמרות.** את פיהם. **252. ותחת כי לא נחת.** ובעבור שלא נכנע. **253. המלאך המוכיח.** תלמידי חכמים המוכיחים. **254. מלאך אכזרי.** יתכן כי זהו מלאך הנברא מהעבירות שלו עצמו (הרוצה

אֲכֹזְרִי יִשְׁלַח-בּוֹ, מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה, 255 כִּי הַמוֹכִיחִים נִקְרְאוּ מִלֶּאכִים, שְׁנֵאֲמַר (דהי"ב לו, טז) **"וַיְהִי 256** מִלֶּעֲבִים בְּמִלֶּאכִי הָאֱלֹהִים וּבִזְיוֹם דְּבָרָיו 257 וּמִתַּעֲתָעִים בְּנִבְאִיו". וְעוֹד אָמַר שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשְּׁלֹום (משלי טו, י) **"258** מוֹסֵר רָע לְעוֹזֵב אוֹרַח 259 שׁוֹנֵא תוֹכַחַת יָמוֹת". פְּרוּשׁ, אֲמַת כִּי ²⁶⁰ **רָאוּי מוֹסֵר רָע לְעוֹזֵב אוֹרַח וְעוֹבֵר עַל דְּבָרֵי-תוֹרָה, אֲכֵן יֵשׁ תִּקְוָה כִּי 261** יוֹסֵר וְיָשׁוּב מִדְּרָכּוֹ הָרָעָה. אַךְ רָע מִמֶּנּוּ שׁוֹנֵא

ביאורים

בתשובה). **255. כי המוכיחים נקראו מלאכים.** 'מלאכים' מלשון 'שלוחים', שכן שלוחים הם מאת הקב"ה להשיבו למוטב, על כן ישלחו אליו 'שלוחים' אחרים, מלאכים אכזרים אשר יענישוהו וייסורוהו כחטאתו (בשערי התשובה). **256. מלעבים במלאכי האלהים.** לועגים בתלמידי חכמים [הנקראים מלאכים כיון שהם מצויינים ונבדלים משאר בני אדם כמלאכי השרת, כמובא במסכת נדרים כ:]. **257. ומתעתעים.** משטים. **258. מוסר רע לעוזב אורח.** עונש קשה יגיע למי שעוזב דרך ישרה. [ובביאור רבינו שם: "מי שהוא עוזב אורח מאשר יתקפנו יצרו, אך דעת הלב לא ישנא את התוכחות, ייסרנו השי"ת למען ישוב מדרכו הרעה"]. **259. שונא תוכחת ימות.** השונא לשמוע תוכחה יאבד ברשעו. [ובביאור רבינו שם: "אך 'שונא תוכחת ימות' - כי אין לו תקוה ותקנה, והוא קשה מן העוזב אורח. ושם (משלי א, ח) כתב רבינו בביאור פסוק זה, וז"ל: "'מוסר רע לעוזב אורח שונא תוכחת ימות', ביאור, כי קשה מאד השונא תוכחת מן העוזב אורח, כי מי שעוזב אורח והוא הפורק עול מצוה אחת מעליו - יענש במוסר רע והם היסורים אבל לא יענש בעונש המיתה, ומי ששונא את התוכחת אינו נמחל לו במוסר רע בלבד אלא יענש בעונש מיתה. וזהו שאמר 'ימות', כי לא יספיק להיות נשפט במוסר רע, ועל כן הזהיר שלמה בפסוק הזה על האדם שיהיה מקבל התוכחת"]. **260. ראוי מוסר רע.** ראוי לבוא יסורים קשים מן השמים. **261. יוסר.** יקבל יסורים.

התוכחת, ²⁶²כי אין לו תקנה ותקנה במוסר רע, אבל ²⁶³אחת דתו למות. כי העובר עברה תתקפהו התאוה, והיצר ²⁶⁴השיאו, ויתכן כי נפשו מרה לו על אשר ²⁶⁵לא עזר בח מפני יצרו, ואולי ²⁶⁶יבסוף לתוכחת ויקנה למוסר. אבל שונא התוכחת ²⁶⁷כבר נואש מנפשו, ושנאת התוכחת ²⁶⁸תהיה-לו לעדה ²⁶⁹כי הוא שונא דברי השם-ותפרד.

יב. עוד אמר שלמה עליו השלום (משלי טו, ל-לא) ²⁷⁰מאור-עינים ישמח-לב ²⁷¹שמועה טובה

ביאורים

262. כי אין לו תקנה ותקנה במוסר רע. מאחר שהוא שונא תוכחת אדם, שונא גם תוכחת הקב"ה, וגם היסורים לא יועילו כלום (פתח השער).
263. אחת דתו למות. אין לו דין אחר אלא למות. 264. השיאו. גרם לו לטעות [השיאו - 'הטעני' (רש"י בראשית ג, יג)]. 265. לא עזר בח. לא החזיק מעמד, לא התאפק. 266. יבסוף. ישתוקק. 267. כבר נואש מנפשו. כלומר, אינו משתדל לתקן את נפשו, שהיא זכה בעיניו, כמו שכתב הרמב"ם (פ"ד ה"ב מהל' תשובה) וז"ל: "זה ששונא את התוכחות אינו בא למוכיח ולא שומע דבריו לפיכך יעמוד בחטאתיו שהם בעיניו טובים", לכן כשיבואו עליו יסורים לא יתעורר לשוב מדרכו הרעה, וא"כ מה יועילוהו יסורים (זה השער).
268. תהיה לו לעדה. מעידה עליו. 269. כי הוא שונא דברי השי"ת. כי אם אוהב הוא את דברי הקב"ה, היה לו לאהוב תוכחה. 270. מאור עינים ישמח לב. מחזה הנעים לעינים מעביר עצבות הלב, ומשמחת אותו. 271. שמועה טובה תרשן עצם. בשורה טובה משמינה ומברירה את כל הגוף.

יז. ונכבד ממנו האוזן. אחד מארבעים ושמונה קנינים שהתורה נקנית בהם הוא "שמיעת האוזן", כי חוש השמיעה מה שהוא שומע מאדם, תפעל יותר ממה שהוא רואה בספרים, וגם שיאזין דבר חברו, ויקבל האמת ממיו שאמרו" (רוח חיים' אבות ו, ה). ואמרו במדרש רבה

תרשן-עצם. ²⁷²אזן שומעת תוכחת חיים ²⁷³בקרב חכמים תלין". ויש לכל חכם-לב לדעת, כי לא יתכן שחבר שלמה עליו השלום ²⁷⁴דברים בטלים כאלה חנם בתוך דברי המוסר ויראת-השם, כשכבר העיד עליו הכתוב (מלכים-א ה, יא) "ויתכם מכל-האדם". אכן ²⁷⁵זה פשר הדבר: "מאור-עינים ישמח-לב", העין אבר נכבד מאד, כי יראו בו את ²⁷⁶המאורות המשמחים את הלב, ²⁷⁷ונכבד ²⁷⁸האזן, כי ישמעו בו שמועה טובה המדשנת את העצם ²⁷⁹שאין בו הרגשה ²⁸⁰ולא ירשן במאור-עינים בלתי

ביאורים

272. אזן שומעת תוכחת חיים. אוזן אשר תשמע התוכחה המביאה חיים.
273. בקרב חכמים תלין. בחברתם של החכמים תמצא תמיד. 274. דברים בטלים כאלה חנם. דברי חולין ומילי דעלמא אשר אין בהם מוסר כלשהוא (וכוונתו על הפסוק הראשון "מאור עינים" וגו'). 275. זה פשר הדבר. שהפסוק הראשון הוא הקדמה לפסוק שאחריו. 276. המאורות. המראות הטובים והנעימים. 277. ממנו. מן העין. 278. האזן. יתרון יש לשמועה טובה כי מלבד שתשמח הלב כמאור העין, גם תדשן את הגוף. והזכיר עצם לפי שהעצמות יסודות הגוף (כד הקמח' ערך זנות הלב והעין). 279. שאין בו הרגשה. העצם עשוי מחומר קשה ואין בו תחושה ורגישות כמו שיש בלב שהוא רך. 280. ולא

פְּתַעֲנוּג יִתֵּר. וְכֵן אָמְרוּ זְכָרוֹנָם לְבָרְכָהּ (ב"ק פה, ב) כִּי הָאֵזֶן נִכְבֵּד מִשְׁאָר הָאֲכָרִים, שָׁאֵם סָמָא אֶת עֵינָיו נוֹתֵן לוֹ דְּמִי עֵינָיו, (י^ח) חֲרָשׁוֹ נוֹתֵן לוֹ דְּמִי בְלוֹ.²⁸¹ וְהֵן הָאָדָם חֵיב לַעֲבֹד אֶת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ פֶּאֶכְרִיו²⁸³ וְיִצְוִרְיוֹ בָּלָם, כִּי לַעֲבֹדָתוֹ יֵצֶרֶם, כְּמוֹ שֶׁכְּתוּב (משלי טז, ד) "כָּל פֶּעַל יֵי לַמַּעֲנֶהוּ",

(דברים י, א), רבי לוי אמר, האוזן לגוף – כקניקל לכלים [הוא כלי מלא נקבים שמיים עליו בגדים, ותחתיו מוגמר, והבגדים מתבשמים (עץ יוסף)], שכן הקניקל כמה כלים [בגדים] ניתנין עליו ואתה נותן מוגמר תחתיו וכולם מתעשנים, כך מאתים וארבעים ושמונה אברים שבאדם הזה, על ידי האוזן כולם חיים, מנין, שנאמר (ישעיה נה, ג) 'שמעו ותחי נפשכם'.

יה. חרשו נותן לו דמי כולו. במסכת נדרים (סד:) אמרו "ארבעה חשובים כמות", ואחד מהם – "סומא". ויש לעיין, ממה שאמרו במסכת ב"ק (פה:) "חרשו – נותן לו דמי כולו", ולא אמרו על החרש שהוא חשוב כמות, ואילו "סימא את עינו – נותן לו דמי עינו" ולא דמי כולו, אע"פ שהסומא חשוב כמות?

ויש מבארים, דדין מזיק קשור בהפסדו של הניזק, וכשחרשו אינו ראוי לשום מלאכה, ומכיון שאיבד הנחבל כל שוויו להימכר כעבד, משלם לו החובל כל שוויו שלפני חבלתו, וכיון שעיקר החשיבות אצל האדם היא ה"אוזן", לכן "חרשו

ביאורים

ידושן כמאור עיניים בלתי בתענוג יתר. כיון שאין בו הרגשה ותחושה כמו בלב, לא יועיל מראה עיניים לדשן אותו ולהבריאו אלא תענוג גדול יותר והוא השמיעה שמעלתה גדולה מן הראיה. ולכן הקדים פסוק זה להראות מעלתה של האוזן על העין. **281. דמי כולו.** כי בזה גרם נזק וקלקול לכל גופו, כי שוב אינו ראוי לשום מלאכה. **282. והן האדם.** עתה מתחיל לבאר מוסר-השכל היוצא מזה. **283. ויצוריו.** השכל והמחשבה אשר נוצרו בגופו כדי לעבוד בהם את ה'. **284. כל פעל ה' למענהו.** את הכל ברא ה' לכבודו ולעבודתו.

נותן לו דמי כולו". אכן חוש הראיה, אע"פ שאינה חשובה לאדם כשמיעה, מ"מ היא הגורמת לאדם להרגיש את הזולת, וכמו שמצינו במשה רבינו שכתוב בו: "ויגדל משה ויצא אל אחיו וירא בסבלותם" (שמות ב, יא), ופירש רש"י: "נתן עיניו ולבו להיות מיצר עליהם", כי רק ע"י ראיית העין חש האדם בצרות הזולת ומיצר עמו, ולא די

285. אף כי באכרים²⁸⁶ הנכבדים אשר יצר בו, נתחייב לעבד בהם את יוצרם. והענין הגדול²⁸⁷ יותר מאד²⁸⁸ אם יפריעם ממעשה מצותיו ועבודה לא יעבד בהם²⁸⁹ ולא כנמול עליהם השיב, כי השם היטיב עמו בחושיו הנכבדים טובה עצומה וכבוד והדר²⁹⁰ עטרו בהם, על כן הקדים להזכיר²⁹¹ אחת ממעלות האזן, בעבור הראותה גדל²⁹² חובת

בראיה בעלמא, אלא כמו שכתב רש"י: "נתן עיניו ולבו", דהיינו שצריך ליתן עיניו, וכשנותן עיניו – מגיעים הדברים אל לבו. והוא הטעם שסומא חשוב כמות, כי בלא חוש הראיה אין האדם מסוגל להרגיש את זולתו ולהשתתף עמו במצבו, והרי הוא כמי ששרוי לבדו בעולם, וכמת יחשב (עין בספר "שיחות מוסר" מאמר ס"ג).

ביאורים

285. אף כי. כל שכן. **286. הנכבדים.** החשובים. **287. יתר.** מרובה, גדול. **288. אם יפריעם ממעשה מצותיו.** אם האדם יפריע לאיברים אלה לעשות מצוות הבורא. **289. ולא כנמול עליהם השיב.** לא החזיר טובה לבורא יתברך עליהם כגמול המגיע לו עליהם. **290. עטרו בהם.** קישט ופיאר את האדם באיברים אלו המוסיפים לו כבוד והדר. **291. אחת ממעלות האזן.** שאין ידועות לכולם, שבכוחה לדשן אפילו את העצם שעשויה מחומר קשה, מה שאין באפשרותה של העין לעשות כדלעיל. **292. חובת עבודתו.** חובתו של האוזן לעבודת ה'. "ואחרי שהתבאר כי האוזן איבר נכבד מאד, גם מן העין שהוא איבר נכבד, מה מאד תגדל החובה לעבוד בו את הבורא יתברך, ורע ומר להשביטו

עבודתו.²⁹³ ובאר אחרי כן ²⁹⁴ כי תהיה עבודת האזן בשמע אל התוכחת, ואמר, "אין שומעת תוכחת חיים בקרב חכמים תלין". פרוש, ²⁹⁵ ראוי לשכן בין החכמים ²⁹⁶ אחרי אשר ²⁹⁷ יקשיב לתוכחתם. ואמרו רבותינו זכרונם לברכה (שמ"ר יתרו כו, ט) נפל אדם מן הגג ונשברו אבריו, צריך ²⁹⁸ רטיה ותחבשת על כל אבר מאבריו ועצם מעצמו, והחוטא אשר חטא בכל אבריו ונחשב כאלו ²⁹⁹ רבתה מכה באבריו כלם מכה רגלו ועד קדקדו, שנאמר (ישעיה א, ו) "מכה-רגל ועד-ראש

ביאורים

ממעשיו, על כן סמך אחריו 'אזן שומעת תוכחת מוסר' (רבינו בביאור למשלי טו, ל). ²⁹³. ובאר אחרי כן. בפסוק השני. ²⁹⁴. כי תהיה עבודת האזן בשמוע אל התוכחת. שעבודת ה' של האדם באיבר האזן היא ע"י שישמע בה את התוכחות [אשר היא העבודה הכי נחוזה והכי חשובה עבור האזן (פתח השער)]. ²⁹⁵. ראוי לשכון בין החכמים. ראוי לשבת בתוכם [בקרב חכמים] מי שיש לו אזן שומעת תוכחות חיים, כי החכמים חפצים ושמחים בחברתו (רבינו בביאורו למשלי). [ועוד, שאם לא קנה לעצמו 'אזן שומעת' שעל ידה יוכל להפיק תועלת מהחכמים, מה תועלת יש לו בהמצאותו במקום תורה ובשמיעת דברי תורה ('שפתי חיים')]. ²⁹⁶. אחרי אשר יקשיב לתוכחתם. 'כי גם אם לא ירחב לבו להשיג אל החכמה, נבחר ונכבד בעיניהם אחרי שישכיל בדברי תוכחותיו וחפץ לשמעם, כי גיע בכאן [ע"י שמיעת התוכחות] למעלה נכבדת [לקנין המדות הנכבדות]' (שם). ²⁹⁷. יקשיב לתוכחתם. אבל בלתי זאת אינו ראוי לשכון בקרב חכמים, כי עיקר מעלת התחברות לחכמים היא שמיעת התוכחה, כי ע"י שמיעת התוכחה נעשה בעל תשובה גמור ונתרפא כל נפשו (זה השער). ²⁹⁸. רטיה. בד משוח בסממני ריפוי. ²⁹⁹. רבתה. התרבתה.

³⁰⁰ אין-בו מתם", והנה הקדוש-ברוך-הוא מרפא כל אבריו ברטיה אחת, ³⁰¹ והיא שמיעת האזן, שנאמר (ישעיה נה, ג) ³⁰² הטו אזנכם ולכו אלי שמועו ³⁰³ ותחי נפשכם".

יג. הדרך הרביעי, בעת אשר יהנה האדם ³⁰⁴ בתורת השם ³⁰⁵ ויקרא בדברי הנביאים והכתובים, ויבין ³⁰⁶ בנעם המוסרים ויראה ³⁰⁷ האזהרות ³⁰⁸ והענשים, יחרד לדברים ³⁰⁹ ויבין לבו להטיב דרכיו ³¹⁰ ומעלליו, ³¹¹ ויתרצה אל השם, בענין שנאמר (שם כו, ב) "ואל-זה

ביאורים

³⁰⁰. אין בו מתם. אין בו איבר אחד שלם, מבחינה רוחנית. ³⁰¹. והיא שמיעת האזן. בשומעו דברי תורה ומוסר. כי על ידי זה ישמור עצמו מהחטא ויקיים המצוות, ויקנה חיי הנפש ואושר גם לגוף, וכן על ידי שמיעת התוכחה נעשה בעל תשובה גמור ומתרפא כל פצעי נפשו. ³⁰². הטו אזנכם. לשמוע אמרי (מצו"ד). ³⁰³. ותחי נפשכם. העטופה ברעב ובצמא לשמוע דברי אלהים חיים (מלבי"ם). ³⁰⁴. בתורת השם. חמשת חומשי תורה. ³⁰⁵. ויקרא בדברי הנביאים והכתובים. לא כתב רבינו "ויהנה" בדברי הנביאים, לפי שאמרו חז"ל (ברכות כח:) "מנעו בניכם מן ההגיון" ופירש רש"י: "לא תרגילום במקרא יותר מדאי" (זה השער). ³⁰⁶. בנעם המוסרים. המוסרים הנעימים. כלומר, בין כמה מתוק הוא מוסר התורה, כי כל דברי השי"ת המה דרישת אמת וטובה, וכן כל דברי הנביאים תוכחת אמת, והאמת נעימה היא (פתח השער). ³⁰⁷. האזהרות. האיסורים, מצוות לא תעשה. ³⁰⁸. והענשים. הן שבידי שמים והן של בית-דין. ³⁰⁹. ויבין לבו. יכשיר לבו. ³¹⁰. ומעלליו. ומעשיו. ³¹¹. ויתרצה אל השם.

אֲבִיט אֶל-עֲנִי וְנִכְּה-רוּחַ³¹² וְחָרַד עַל-דְּבָרִי, וְכֵן
כָּתוּב בְּעֵינֵי יִאשְׁיָהוּ (מלכים-ב כב, יא) ³¹³וַיְהִי כְשָׁמַע
הַמֶּלֶךְ אֶת-דְּבָרֵי סֹפֵר הַתּוֹרָה³¹⁴ וַיִּקְרַע אֶת-בְּגָדָיו,³¹⁵
וַיַּעֲנִין עֲזָרָא נָאֹמֶר (נחמיה ה, ט) ³¹⁶כִּי בּוֹכִים כָּל-הָעָם
כְּשָׁמַעְם אֶת-דְּבָרֵי הַתּוֹרָה. וְאֲשֶׁר³¹⁷ לֹא שֵׁת לְבוֹ אֶל
דְּבָרֵי הַשֵּׁם, יִכְבַּד פְּשָׁעוֹ עָלָיו, ³¹⁸כְּעֵינֵי שְׁנֵאֲמֶר (ירמיה לו,
כד) "וְלֹא פָּחַדוּ³¹⁹ וְלֹא קָרְעוּ אֶת-בְּגָדֵיהֶם". וְאָמְרוּ

ביאורים

ואז יהיה רצוי לפני ה'. 312. וחרד על דברי. ירא ודואג לקיים מצותי. 313. ויהי כשמוע המלך. ואמרו חז"ל שמצאו את ספר התורה שהטמינו הכהנים מפני אחז [פן ישלח ידו גם בספר תורה זה שנכתב ע"י משה רבינו מפי ה' והיה מונח מצד הארון], כשהיתה מגוללת בפרשת התוכחה "ויולך ה' אותך ואת מלכך" וגו', והבין מכך שהם עתידים לגלות מהארץ. 314. ויקרע את בגדיו. בעבור החרדה, כי גם הוא חשבה לאות וסימן (מצו"ד). 315. ובענין עזרא נאמר. כאשר עזרא הסופר קרא את התורה לפני השבים מן הגולה. 316. כי בוכים כל העם. מפני שלא קיימו התורה כראוי (רש"י). 317. לא שם לבו. לא נתן דעתו. 318. בענין שנאמר. מסופר באותה פרשה שקרא ירמיהו אל תלמידו ברוך בן נריה נבואת פורענות על הצרות שתבואנה לעם עם חורבן בית המקדש הממשמש ובא, והוא כתב את הדברים במגילה. המגילה נקראה באזני העם והשרים בתקוה שהיא תשפיע עליהם לחזור בתשובה, על מנת למנוע את החורבן, ואכן, השפעת המגילה על שומעיה היתה גדולה והם פחדו מאד מפני נבואת הפורענות ובקשו שהמגילה תיקרא גם לפני המלך יהויקים ועבדיו. אולם כאשר קרא אותה לפני המלך, קרע אותה והשליכה אל תוך האש שבערה באח ולא חששו הוא ועבדיו ולא פחדו מפני הפורענות שעתידי לבוא. 319. ולא קרעו את בגדיהם. כי היה להם לפחד ולקרוע בשמעם הדברים ולשוב בתשובה לפני האל" (רד"ק). ובהמשך שם נאמר: "לכן כה אמר ה' על יהויקים מלך יהודה, לא יהיה לו יושב

יט. ולא יצא לאויר העולם. והטעם, כי כל עוֹבֵר בעוֹדוֹ במעֵי אִמּוֹ לומד את כל התורה מפי מלאך, ובשעת לידתו שוכח את מה שלמד (ראה נדה ל:). לפיכך, אם מטרת ביאתו לעולם היתה כדי לרכוש ידיעת התורה בלבד - לא היה צורך בלידתו כלל,

רְבוּתֵינוּ זְכוּרָנָם לְבָרְכָה (ירושלמי ברכות פ"א ה"ב) כָּל הַלּוֹמֵד³²⁰ וְאִינוֹ מְקִיָּם³²¹ נוֹחַ לוֹ שְׁנֵהפָכָה³²² שְׁלִיתוֹ³²³ עַל פָּנָיו³²⁴ וְלֹא יֵצֵא לְאוֹיֵר הָעוֹלָם. וְנֹאֲמֶר (הושע ח, יב) ³²⁵אֲכַתֵּב-לוֹ רִבִּי תוֹרָתִי³²⁶ כְּמוֹ-זֶר נִחְשְׁבוּ. ³²⁷וְנֹאֲמֶר (ירמיה ח, ח) "אִיכָּה

ועדיף היה לו להשאיר עוֹבֵר היודע את כל התורה כולה. אולם באמת המטרה בביאה לעולם היא כדי לקיים למעשה את ידיעת התורה שרכש - דבר האפשרי רק על ידי חיבור הנשמה עם הגוף. לכך אמר רבי יוחנן, שהלומד שלא על מנת לעשות - נוח היה לו אילו נשאר עוֹבֵר בשלייתו ולא יצא לעולם כלל (קרבן אהרן בהקדמה לספרא, מובא ב'עף יוסף' ויקרא רבה לה, ז. וב'משך חכמה' דברים כח, טא).

ביאורים

על כסא דוד, ונבלתו תהיה מושלכת לחורב ביום ולקרח בלילה" (ירמיה לו, ל). ומכאן הוכיח רבינו שמי שלא שם לבו אל התוכחה יכבד פשעו ויגדל ענישו. 320. ואינו מקיים. שהוגה בתורה וקורא בנביאים ובכתובים ורואה האזהרות והענשים ואינו מתבונן בנועם המוסרים, ואינו מכין לבו להיטיב דרכיו ומעלליו. 321. נוח לו. ראוי לו. 322. שלייתו. הקרום שהעובר מונח בתוכו. 323. ולא יצא לאויר העולם. כלומר, ראוי היה לו שלא יוולד כלל. 324. ונאמר. בענין התוכחה ליהודה. 325. אכתב לו וגו'. כתבתי ונתתי להם תורה גדולה, חשובה ורוממה. [וברשי"י: "אכתוב לו - אני תמיד מוכיחו על ידי נביאי וכותב לו רובי תורת, והם כמו זר נחשבו"]. 326. כמו זר נחשבו. שאינם מקיימים אותה. 327. ונאמר. בתוכחה לישראל הנמנעים מחזרה בתשובה.

תֹּאמְרוּ חֲכָמִים אֲנַחְנוּ ³²⁸ וְתוֹרַת יי
אֲתָנוּ ³²⁹ אֲכַן הִנֵּה לְשֹׁקֵר עָשָׂה עֵט
שֹׁקֵר סִפְּרִים.

יד. הַדָּרֶךְ הַחַמִּישִׁי, ^(ב) בַּעֲשֶׂר־
יָמֵי-תְשׁוּבָה, ³³⁰ הִירָא אֶת
דָּבָר הַשֵּׁם, לְבֹ ³³¹ יִחִיל בְּקִרְבּוֹ,
³³² בְּדַעְתּוֹ כִּי ³³³ כָּל מַעֲשָׂיו ³³⁴ בְּסִפְּרָ

כ. בעשרת ימי
תשובה. ברמ"א או"ח
(סי' תר"ג) הביא
מדברי רבינו יונה ריש
ברכות, וז"ל: "ויש לכל
אדם לחפש ולפשפש
במעשיו ולשוב
מהם בעשרת ימי
תשובה. וספק עבירה
צריך יותר תשובה
מעבירה ודאית, כי
יותר מתחרט כשיודע
שעשה משאינו יודע".
עכ"ד. כתב ה'משנה

ברורה' (סימן תר"ג סק"ב) בשם ה'יערות דבש' (ח"א דרוש א'), כי שבעה ימים
שבין ר"ה ליוה"כ הם כנגד שבעת ימי שבוע, ובכל יום יעשה תשובה על אותו
יום; דרך משל, ביום ראשון יעשה תשובה על מה שחטא כל ימיו ביום ראשון,
וכן ביום שני וכן כל שבעה ימים. עכ"ד. עוד כתב בשם הרא"ש, שיקרא באלו
הימים באגרת התשובה של רבינו יונה.

ביאורים

328. ותורת ה' אתנו. שאנו יודעים את התורה, ומה תועיל אם לא תקיימו
אותה. 329. אכן הנה לשקר ונ'. אכן באמת הנה לחנם עשה העושה את
הקולמוס לכתוב ספר התורה ולחנם היו הסופרים שכתבו את התורה הואיל
ואינם מקיימים אותה (מצו"ד). כי אחרי שאין אתם מקיימים אותה הרי היא
כאילו אינה כתובה (רד"ק). 330. הירא את דבר ה'. מי שיש לו יראת שמים, יודע
וזכור שיש דין ומשפט בראש-השנה, וזה גורם לו בדרך הטבע [בלי שום פעולה
או התאמצות מיוחדת] שיש בלבו פחד וחורדה גדולה מיום הדין. 331. יחיל.
יחרד. [בספר היראה בסופו כתב רבינו: "משנכנס אלול עד מוצאי יום הכפורים
יהא חרד וירא מאימת הדין"]. 332. בדעתו. בודעו. 333. כל מעשיו. שעשה
במשך כל השנה. 334. בספר נכתבים. במסכת אבות (ב, א): "וכל מעשיך בספר

נִכְתָּבִים, וּבָעֵת הַהִיא הָאֱלֹהִים יָבִיא בְּמִשְׁפָּט אֶת כָּל
מַעֲשֵׂה ³³⁵ עַל כָּל נַעֲלָם ³³⁶ אִם טוֹב וְאִם רָע, כִּי ³³⁷ הָאָדָם
נִדּוֹן בְּרֹאשׁ-הַשָּׁנָה וּגְזֹר-דִּין שְׁלֹ נִחְתָּם כּוּם הַכְּפוּרִים,
וּבָעֵת אֲשֶׁר יֵדַע הָאָדָם כִּי יָבִיאוּ אֶת דִּינוֹ ³³⁸ לִפְנֵי מֶלֶךְ
בָּשָׂר-וָדָם, הֲלֹא יִחְרַד חֲרָדָה גְּדוֹלָה ³³⁹ וַיִּשִׁית ³⁴⁰ עֲצוֹת
בְּנַפְשׁוֹ, וּבְכָל דְּרָכֵי חֲרִיצוֹת ³⁴¹ יִחְיֶה מִפְּלֹט לוֹ, וְלֹא

ביאורים

נכתבין". ובמסכת ר"ה (זו): "שלשה ספרים נפתחין בראש השנה, אחד של
רשעים גמורים, ואחד של צדיקים גמורים, ואחד של בינונים...". רש"י (שם)
מבאר ששלשה ספרים אלו כתובים בהם זכרון מעשי בני-אדם. 335. על
כל נעלם. אפילו על השגגות, שאיסורן נעלם ונסתר מהעושה אותן, מביא
האלהים במשפט (רש"י חגיגה ה.). או הכוונה, לא לפי הנראה לבני האדם,
רק כפי כוונת הלב הנעלם מן הבריות (מצו"ד, סוף קהלת). 336. אם טוב. אף
על מעשה טוב וְשִׁפְט האדם באופן שנכשל במצוה, כגון הנותן צדקה לעני
בפרהסיא (בגלוי לעיני כל) שמביישו ברבים, או הנותן צדקה לאשה בסתר,
שבכך מביא אותה לידי חשד אע"פ שלא נתכוון לכך, או השולח לאשתו בשר
שאינו מנוקד מן החלב והגידים האסורים שבו בערבי שבתות, שאמנם כוונתו
למצוה לצורך סעודת שבת, אך אינה כתיקונה, שמתוך שממהרת להכין צרכי
שבת אינה נותנת לב להבחין אם הבשר מנוקד כראוי (חגיגה ה.). 337. האדם
נידון בראש-השנה וגזר-דין שלו נחתם ביום-הכיפורים. היינו שבר"ה רואים
את דינו אם זכאי הוא או חייב, אבל אין גוזרין עליו להענישו עד יום הכיפורים
(ריטב"א, יומא זו). פירוש אחר: בר"ה נידונים וגם נפסק עונשם אלא שאפשר
עוד לשנות עד יום הכיפורים (שפ"א). 338. לפני מלך בשר ודם. רבנו נתן
ציור מוחשי ממשפטו של מלך בשר ודם, ומתוך כך אנו רואים כמה רחוקים
אנחנו מהאמונה החושית כי ימים אלו ימי דין ומשפט המה (זה השער).
339. וישית. וישים. 340. עצות בנפשו. כיצד לזכות בדין. 341. יחיש מפלט
לוי. ימהר למצוא דרכי הצלה לנפשו.

תעלה על רוחו לפנות על ימין או על שמאל ולהתעסק
ביתר חפציו, ולא ישגיח³⁴² לפתח ולשדר אדמתו,³⁴³ ולא
יפנה דרך פרמים,³⁴⁴ ולא יתרפה ביום צרה מהכין
לב להנצל בצבי מיד. לכן³⁴⁵ מה נואלו³⁴⁶ היוצאים
לפעלים ולעבודתם עדי-ערב בימים הנוראים, ימי הדין
והמשפט, ואינם יודעים מה יהיה משפטם, הלא³⁴⁷
לענות יהגה לבם ביום שידבר בם, בענין שנאמר
(שיר השירים ח, ח) "מה נעשה לאחתנו ביום שידבר-
בה". וראוי לכל ירא-אלהים³⁵⁰ למעט בעסקיו ולהיות

ביאורים

342. לפתח ולשדר אדמתו. לפתח את האדמה בכלי המחרשה ולעבוד עבודת
שדה. 343. ולא יפנה דרך פרמים. ולא יסור לשבילי כרמיו לבצור. 344. ולא
יתרפה. אינו מרגיש אז שום רפיון. 345. מה נואלו. כמה אוילים (מלשון שטות
וטפשיות) האנשים. 346. היוצאים לפעלים ולעבודתם עדי ערב. היוצאים
לעסקיהם ולעבודתם [עבודה] היא מלאכה כבידה כמו עבודת השדות, ופעלו'
כולל כל עסקיו (מלבי"ם) [כנהגם בכל השנה, כלומר, העוסקים כל היום
בעניינים אחרים חוץ מענין התשובה. 347. לענות יהגה לבם ביום שידבר
בם. מר כלענה יהיה בלבם ביום שידונו אותם. או הכוונה, יחשבו בלבם מה
לענות בבי"ד של מעלה כשידונו אותם על מעשיהם. או הכוונה, לבם יהיה
נכנע ושפל בעת שידונו אותם (ראה משלי טו, כח ובמפרשים שם, וכן בספר
השרשים להרד"ק). 348. מה נעשה לאחתנו. במה נוכל לעזור לנשמתנו.
349. שידובר בה. שתעמוד במשפט לפני יוצר כל. 350. למעט בעסקיו. אפילו
בעסקי פרנסה שאי אפשר בלתם, בעשרת ימי תשובה צריך למעט בהם ולחפש
דרכים כיצד לזכות בדין. [בסידור הארז"ל לרבי שבתי משרקוב ז"ל הביא בשם
בעל ראשית חכמה שהביא בשם הרמ"ק ז"ל, כי הימים שבין ר"ה ויוה"כ פ

כא. ולהתעסק
בדרכי התשובה. כתב
הרמב"ם (הל' תשובה
פ"ג ג' ה'): "כשם
ששוקלין עוונות
אדם וזכויותיו בשעת
מיתתו, כך בכל שנה
ושנה שוקלין עוונות

351 רעיוניו נחתים, ולקבע ביום
ובלילה³⁵² עתים, להתבודד בחדריו
353 ולחפש דרכיו ולחקר, ולקדם
אשמורות, (כא) ולהתעסק³⁵⁵ בדרכי
התשובה³⁵⁶ ובשרון המעשה,

כל אחד ואחד מבאי העולם עם זכויותיו ביום טוב של ראש השנה. מי שנמצא
צדיק נחתם לחיים, ומי שנמצא רשע נחתם למיתה, והבינוני תולין לו עד יום
הכיפורים, אם עשה תשובה נחתם לחיים, ואם לאו נחתם למיתה".

וב'לחם משנה' שם הקשה: "ואם תאמר, וכי לא עשה תשובה אמאי נחתם
למיתה, הא הוי מחצה על מחצה, 'ורב חסד' - מטה כלפי חסד (ר"ה ז), כבר
תירצו בזה דהיכא דלא עשה תשובה הוי עוון אחד נוסף על העוונות משום
דבאלו עשרה ימים של תשובה הוא חייב לעשות תשובה, ואם לא עשה הרי
עוון אחד נוסף על העוונות". ודברי הלח"מ צ"ע, דאי נימא דנחתם למיתה משום

ביאורים

הם כעין חול המועד, ואין לעשות בהם מלאכה אלא רק לעסוק בעסק התורה
והתשובה וההתבודדות]. 351. רעיוניו נחתים. מחשבותיו נכנעים ונפחדים.
352. עתים. זמנים קבועים. 353. ולחפש דרכיו ולחקר. "חיפוש" - למען ידע
עצם העבירות שעשה ומספרם, "חיקור" - שיחקור על עצמת חומרת כל עוון
ועונשו [ראה לעיל שער א' אות לו"ז, ולקמן תחילת שער ג']. 354. ולקדם
אשמורות. להשכים קום לפנות בוקר (ראה תהלים קיט, קמח). וז"ל ה'משנה
ברורה' (סי' תקפ"א סק"א): ונוהגים לקום באשמורת לומר סליחות ותחנונים
וכו', דסוף הלילה הקב"ה שט בעוה"ז והוא עת רצון. 355. בדרכי התשובה. כתב
הרמב"ם פ"ב מהל' תשובה ה"ד: מדרכי התשובה להיות השב צועק תמיד לפני ה'
בבכי ותחנונים ועושה צדקה כפי כחו ומתרחק הרבה מן הדבר שחטא בו ומשנה
שמו כלומר אני אחר ואינו אותו האיש שעשה אותן המעשים ומשנה מעשיו
כולן לטובה ולדרך ישירה וגולה ממקומו. עיי"ש. 356. ובשרון המעשה. להכשיר
מעשיו שיהיו ישרים ורצויים. או הכוונה, בחריצות להגיע להשגים.

וְלִשְׁפֹּף שִׁיחַ³⁵⁷ וְלִשְׁאֵת תַּפְלָה וְרִנָּה,
וְלִהְפִּיל תַּחְנָה, וְהָעֵת³⁵⁸ עַת רְצוֹן
וְהַתַּפְלָה נִשְׁמָעֶת בָּהּ, כְּעֵינֵן שְׁנֵאמָר

שביטל מצות עשה
דתשובה, א"כ יעשה
כנגד זה מצוה אחת,
והרי הוא שוב בינוני
ומחצה על מחצה,
והדרא קושיא לדוכתה אמאי נחתם למיתה? ובאמת דברי הרמב"ם עצמם
קשים, מדוע דוקא אם עשה תשובה הוא נחתם לחיים, הרי כל מצוה אחרת
שיעשה יכולה להכריע את הכף לזכות ויהא נחתם לחיים?

ותירץ ה'כוכבי אור' (סי' ה) ע"פ דרשת חז"ל על הפסוק (ישעיה נה, ו) "דרשו
ה' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב", אלו עשרה ימים שבין ראש השנה ליום
הכפורים (ר"ה יח), שבימים הללו הקב"ה מתקרב וממציא עצמו אל האדם
על מנת שישוב בתשובה, ואם אינו עושה תשובה בשעת התקרבות זו – עונו
גדול מאד, ואפילו כמה מצוות שיעשה אין בכוחן להיות שקולות כנגדו, ולכן
עוון זה מכריעו לכף חובה, אלא א"כ עשה תשובה, ואז הכריע את עצמו לכף
זכות ונחתם לחיים.

ולמד כן מעובדא דרב (יומא פז), שטבח אחד פגע בכבודו, ובערב יום הכפורים
הלך רב אליו להתפייס עמו, ורב הונא כששמע שרב הולך אליו אמר הרי הוא
הולך להורגו [שהבין שהטבח יעמוד על דעתו ולא ירצה להתפייס ויענש על
כן בעונש משמים], וכך היה, שרב בא אליו וסירב הטבח להתפייס עמו, ונתזה
עצם מן הבהמה שעסק בה ונתקעה בגרגרתו ומת. הרי שדוקא ההתקרבות של
רב להמציא את עצמו לטבח היא שגרמה לו את העונש המר, מכיון שהקשה
ערפו ועמד במרדו וסירב להתפייס על אף ההתקרבות, גדל עונו מנשוא ופגעה
בו מדת הדין. עכ"ד.

ביאורים

357. ולשאת תפילה. על שלשה דברים (ראה לעיל שער א' אות מ"א). והם:
א. שיתכפרו עוונותיו. ב. שיתרצה וימצא חן בעיני ה'. ג. שיהיה לו סייעתא
דשמיא בעבודת התשובה. **358. עת רצון.** בספר 'שם משמאל' (בעניני שבת-
תשובה תרע"ד) הביא בשם אביו בעל 'אבני נזר' זצ"ל עה"פ 'דרשו ה' בהמצאו',
שעשייתם הם בבחינת "מציאה", כלומר, שיכולים להרויח בהם רווחים גדולים
במעט מאמץ.

כב. לחזור בתשובה.
ביום הכיפורים.
בשנות בית הלוי (ח"ג)
דרוש ט"ו) ביאר גודל
מעלת יום הכיפורים,
כי הנה בחטא יש
שני חלקים: א.
החטא עצמו, שעליו
יש עונשים ודיני
שמים, וכשאדם חוזר
בתשובה ומתכפר לו,
כבר אין מגיע לו עונש.
ב. החטא גם עושה
רושם בנפש, ומחזק
את כוח היצר הרע
ואת השאיפות לחטא,
ואף שכבר התחרט
ועשה תשובה, עדיין
הוא אדם שכבר יותר
קל לו לשוב ולחטוא, והיצר הרע והשאיפה לחטא קיימים אצלו, וכל פעם

ביאורים

(ישעיה מט, ח) "בַּעַת רְצוֹן עֲנִיתִיךָ"³⁵⁹
³⁶⁰וּבְיוֹם יְשׁוּעָה עֲזַרְתִּיךָ". וְאָמְרוּ
רַבּוֹתֵינוּ זְכוּרָנָם לְבָרְכָהּ (ישעיה נה, ו)
"דְּרָשׁוּ יְיָ בְּהַמְצָאוֹ"³⁶¹, אֵלּוּ עֲשָׂרָה
יָמִים³⁶² שֶׁבֵּין רֹאשׁ-הַשָּׁנָה לְיוֹם-
הַכְּפוּרִים (ר"ה יח, א). וּמִצְוֹת עֲשֵׂה מִן
הַתּוֹרָה³⁶³ לְהַעֲרִיר אֶדָם אֶת רוּחוֹ
(כב) לְחֹזֶר בְּתִשְׁבּוּבָה בְּיוֹם-הַכְּפוּרִים,
שְׁנֵאמָר (ויקרא טז, ל) "מִכָּל חַטֹּאתֶיכֶם
לִפְנֵי יְיָ תִּתְּהָרוּ"³⁶⁴, וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ
זְכוּרָנָם לְבָרְכָהּ כִּי יוֹם הַכְּפוּרִים
מְכַפֵּר עִם הַתִּשְׁבּוּבָה (יומא פז, א). עַל

359. בעת רצון עניתך. מוכח שבעת רצון התפלה נשמעת. **360. וביום ישועה עזרתך.** וביום שתהא צריך לישועה אעזור לך. **361. בהמצאו.** בזמן שהוא מצוי לך, ומשמע שיש זמנים בהם ה' מצוי וקרוב יותר לאדם. **362. שבין ראש-השנה ליום-הכיפורים.** אע"פ שר"ה ויוה"כ כלולים במנין עשרת הימים, מכל מקום כן הדרך להשתמש במלת "בין" בהקשרים כאלו (ראה 'חכמת שלמה' או"ח שמה, א). **363. להעיר אדם את רוחו.** לעורר את עצמו על ידי לימוד המוסר והתבוננות כדי שחזרתו בתשובה תהיה אמיתית (הרוצה בתשובה). **364. לפני ה'.** יום הכיפורים הוא יום שבו האדם נמצא לפני ה', כי

כִּן הִזְהִירָנוּ הַכָּתוּב שְׁנִטְהַר לְפָנֵי
הַשֵּׁם בְּתַשׁוּבָתָנוּ, וְהוּא יִכְפֹּר עֲלֵינוּ
בְּיוֹם הַזֶּה³⁶⁵ לְטַהַר אִוְתָנוּ.

טו. הַדָּרֶךְ הַשְּׂשִׁי³⁶⁶ כָּל עַת יִכּוֹן
לְקִרְאָת אֱלֹהֵיו, כִּי לֹא יִדַּע

יצטרך להתגבר על
היצר הרע, כי בגוף
קיימת השאיפה לזה.
והסיבה לכך היא כמו
שאמרו חז"ל (קידושין
מ.) כיון שעבר אדם
עבירה ושנה בה
נעשית לו כהיתר,
והיינו מפני שעל ידי
שאדם חוטא שורה

עליו רוח הטומאה, וזה מוסיף בו טומאה ונעשה פגם בנפש שהחטא מושך
אותו, ואפילו שכבר התכפר לו על עצם המעשה וכמו שלא חטא, השאיפה
לחטא עדיין קיימת בנפש.

וכתב ה'בית הלוי' כי זוהי מעלת יום הכיפורים: "ביום הכיפורים יש בו ביום
מעלה גדולה, דמדי שנתחרט אדם ומקבל עליו לשוב ממעשיו הרעים והתוודה
עליהם - הקב"ה בחסדו מעביר ממנו התשוקה והנטייה שהגביר בעצמו להרע
ומעבירו ממנו, דביום הכיפורים נעשים כקטן שנולד וכמו שלא חטא כלל
ומבטל מהם הכוח והנטייה לחטא שגרמו לעצמם במעשיהם", עכ"ד.

ויש מוסיפים עפ"י, דבאמת זהו הלשון שכתוב (ויקרא טז, ל) "כי ביום הזה
יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאותיכם לפני השם טהרה", ונאמרו כאן שני
לשונות: "לכפר" ו"לטהר", ולכאורה כפרה על חטא זהו דבר מובן, אבל מה היא
הטהרה? ולפי המבואר מובן היטב, כי יש כפרה על מעשה החטא עצמו, שעל
ידי התשובה הוא כמו שלא עשה את המעשה, וזה על ידי תשובה לבד, ויש
עוד טהרה מיוחדת של יום כיפור, שמתהרת את השאיפות של הנפש, וזהו
"לטהר אתכם".

ביאורים

ע"י חמשת העיניים מתנתק מכל מה שקושר אותו לעולם העכור והשפל (שם).
365. לטהר אותנו. מחטאותינו. 366. כל עת יכון לקראת אלהיו. תמיד
יהיה במצב שבו הוא יהיה ראוי לראות פני אלוהים אם יקרא אליו (הרצאה
בתשובה).

כג. ישוב היום שמא
ימות למחר. במסכת
ברכות (ה.) אמרו:
"לעולם ירגיז אדם
נַתְנָהּ, וַיַּחֲפֹשׂ דְּרָכָיו וּמַעַלְלָיו בְּכָל יוֹם, יִפְקְדֵם
לְבָקָרִים³⁷¹ וְלִרְגָעִים יִכְחָנֵם. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכוּרָנָם
לְבָרְכָהּ (שבת קנ"ג, א) רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אֹמֵר, שׁוּב יוֹם אֶחָד
לְפָנֵי מִיתָתְךָ. אָמְרוּ לוֹ תַלְמִידָיו, רַבֵּנוּ, וְכִי אָדָם יוֹדֵעַ
בְּאַיֶּהָ יוֹם יָמוּת? אָמַר לָהֶם, כָּל-שָׂכָן, יוֹשֵׁב הַיּוֹם³⁷⁵

ביאורים

367. עתה. זמן מיתתו [כי יום המות הוא מן הדברים המכוסים מבני האדם
וכמ"ש "הודיעני ה' קצי וגו'"] אמר לו גזרה היא מלפני שאין מודיעין קצו של
בשר ודם (שבת ל.). וכתב מהרש"א הטעם "שיהיה כל ימיו בתשובה... ואילו
היה יודע זמן מיתתו ממש לא היה שם עד קרוב לאותו זמן". 368. כליותיו
ישתונן. יחדד עצתו ומחשבתו (ראה תהלים עג, כא). או הכוונה, ישנן בדעתו
(מלשון שינון וחזרה, עי' מ"ב ס"י ס"ב סק"ג). כליות - ביטוי למחשבה, כמ"ש
כליות שינון (ברכות סא.). 369. ובצדקה יכונן. ובעשיית הישר והטוב יכין
את עצמו. או הכוונה, על ידי הצדקה יהא נכון ומתוקן (ראה ישעיה נד, יד).
370. אשר נתנה. במסכת שבת (קנ"ג, א) אמרו על הפסוק (קהלת יב, ז) "ההרוח
תשוב אל האלהים אשר נתנה" - "תנה לו כמו שנתנה לך בטהרה אף אתה
בטהרה". כלומר, החזר לו את נשמתך ללא חטא כשם שנתנה לך בשעת
יצירתך ללא חטא. 371. ויחפש דרכיו ומעלליו. יבדוק הנהגותיו ומעשיו
אם הם מתוקנים. 372. יפקדו לבקרים. יפקח עליהם בכל בוקר, כלומר בכל
יום. 373. ולרגעים יכחנם. בכל רגע יבחן את מעשיו. 374. שוב. בתשובה.
375. באיזה יום ימות. כדי שידע מהו היום שלפני יום מיתתו, שאתה אומר
לו שיעשה תשובה ביום ההוא? 376. כל שכן. שדברי קיימים ביתר שאת
מחמת טענתכם, שכיון שאינו יודע באיזה יום ימות, ישוב בתשובה בכל יום.

³⁷⁷שְׁמָא יָמוּת לְמָחַר, וְנִמְצָאוּ ³⁷⁸כָּל יָמָיו בְּתִשְׁבּוּבָה. וְאָמַר (קהלת ט, ח) ³⁷⁹בְּכָל-עֵת יִהְיוּ בְּגִדֶיךָ לְבָנִים ³⁸⁰וְשָׁמֶן עַל-רֹאשְׁךָ אֶל-יַחְסָר, לִכְן הַבְּגָדִים מִשָּׁל עַל ³⁸¹נְקִיּוֹת הַנֶּפֶשׁ

[יעורר לכעס, את] יצר טוב [שב] על יצר הרע [שב], לעשות עמו מלחמה (רש"י)... אם נצחו [ליצרו הרע במלחמה זו] מוטב... ואם לאו, יזכור לו יום המיתה [ובזה יתגבר עליו].

הזוהר הקדוש (מקץ ח"א רב). הקשה, הרי יצר הרע הוא מלאך המות, ואם כן מדוע יירא היצר מיום המיתה של האדם, הרי הוא ההורג את בני האדם ודבר זה הוא שמחה בשבילו? ותיירץ, ש'זכיר לו יום המיתה' הכוונה שיזכיר זאת לעצמו, שעל ידי זה ישבר לבו, וכשיש לאדם רוח נשברה מסתלק ממנו היצר הרע ואינו שורה עליו.

ב'עין יעקב' ביאר, שלשון "יום המיתה" מרמז שיזכיר לעצמו שאינו יודע מתי יום מותו, ואפשר שימות מחר, וכמו שאמרו "שוב יום אחד לפני מיתתך וכו', ישוב היום שמא ימות למחר" (שבת קנג), ועל ידי כך יזכור לפני מי הוא עתיד ליתן דין וחשבון, ונמצאו כל ימיו בתשובה. וכע"ז ביאר ה"חפץ חיים" (בהשגחות לקונטרס 'נפוצות ישראל' הובא בסוף ספרו 'שם עולם').

אמנם מצינו באחרונים (פנים יפות' סוף פרשת כי תצא, 'מדרש האתמרי' לבעל ה'שבט מוסר' דף לה) ש'זכיר לו יום המיתה' הכוונה שיזכיר ליצר הרע את יום המוות שלו לעתיד לבוא כשיבולע לנצח, ובכך יסתלק מן האדם.

ביאורים

³⁷⁷ שְׁמָא יָמוּת לְמָחַר. וכך יעשה כל יום מחמת אותו ספק. ³⁷⁸ כָּל יָמָיו בְּתִשְׁבּוּבָה. שזוהו בודאי השלימות העליונה ביותר. ועוד, שאיכות תשובתו ועצמתה בכל יום תהיה כאותה תשובה שאדם עושה לפני מותו. ³⁷⁹ בְּכָל עֵת יִהְיוּ בְּגִדֶיךָ לְבָנִים. ה"בגד" הוא משל לנשמה. הפסוק מזהיר: ראה שבכל עת תשאר נשמתך נקיה וטהורה (מחטא) על ידי תשובה יומית תמידית (רש"י). ³⁸⁰ וְשָׁמֶן עַל רֹאשְׁךָ אֶל יַחְסָר. והשתדל לקיים מצוות ומעשים טובים בלי להחמיץ. ³⁸¹ נְקִיּוֹת הַנֶּפֶשׁ. מהמדות והתאוות שבנפש השפלה שהיא כמו

כד. איך ידאג לבנו ויראה ורעד יבוא בו ביום המות. יש בנותן טעם להביא כאן דברים השייכים לעניינו,

בְּתִשְׁבּוּבָה, וְהַשָּׁמֶן מִשָּׁל לְמַעֲשִׂים טוֹבִים וְשֵׁם טוֹב, כְּעֵינֶיךָ שְׁנֵאמַר (קהלת ז, א) ³⁸²טוֹב שֵׁם מִשָּׁמֶן טוֹב.

עוֹד אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכוּרָנוֹם לְבָרָכָה

כְּעֵינֶיךָ הַזֶּה (קהלת רבה ט, ח) מִשָּׁל לְאַשְׁתּוֹ שֶׁל ³⁸³מֶלֶךְ שֶׁהִיָּתָה בְּתִקְשָׁטָה ³⁸⁴וְתִשָּׁם בַּפּוֹךְ עֵינֶיהָ, וּבְעֵלָה ³⁸⁵עוֹבֵר אַרְחוֹת יָמִים, וְתִאמְרָנָה לָהּ הַשְּׂכָנוֹת, הֲלֹא בְעֵלְךָ הָלַךְ בְּדֶרֶךְ לְמַרְחֹק, וְעַל מַה זֶה ³⁸⁶לִשְׂאוֹ תְּתִיפִי? אָמְרָה לָהּ, בְּעָלִי מֶלֶךְ הוּא, אֵילִי ³⁸⁷יִהְיֶה רוּחַ יָם וְקָל מְהֵרָה יָבֹא וְיִמְצָאֵנִי וְהִנֵּנִי מִקְשָׁטָה. ³⁸⁸וַיֵּשׁ עַל הָאָדָם לְשַׁעַר בְּנִפְשׁוֹ בְּהִיּוֹתוֹ ³⁸⁹שֶׁאֵינָן וְשָׁלוֹ, (כ"ד) אֵיךְ יִדְאֵג לְכָבוֹ וְיִרְאֶה וְרַעַד

ביאורים

לבוש לנפש השכלית (זה השער). ³⁸² טוֹב שֵׁם מִשָּׁמֶן טוֹב. יפה לאדם שם טוב משמן טוב (רש"י). כלומר, טוב לו לאדם שמו הטוב במעשיו הטובים, לתת חינו בעולם, יותר משמן טוב שאדם סך בו כדי להעלות חינו בעיני בני אדם, שכן מעלות רבות יש בשם טוב שאינו בשמן טוב, כמובא במדרש רבה על פסוק זה. ³⁸³ מֶלֶךְ. נוהג בספינה בים. ³⁸⁴ וְתִשָּׁם בַּפּוֹךְ עֵינֶיהָ. כמו ותשם פוך בעיניה, והוא הכחול (רד"ק מלכים ב' ט, ל), כלומר, היתה צובעת עיניה להתייפות. ³⁸⁵ עוֹבֵר אַרְחוֹת יָמִים. נוסע בדרכי ימים. ³⁸⁶ לִשְׂאוֹ תְּתִיפִי. כי אין ראוי לאשה להתקשט אלא עבור בעלה. ³⁸⁷ יִהְיֶה רוּחַ יָם. תנשב רוח חזקה. ³⁸⁸ וַיֵּשׁ עַל הָאָדָם לְשַׁעַר בְּנִפְשׁוֹ וכו'. הוסיף בזה רבינו נקודה נפלאה, כי לא די בזה שיחשוב בסתמא על כל רגע מימי חייו שמא הוא הרגע האחרון, אלא צריך להרגיש בחושי תמיד בכל רגע ורגע אותו ההרגש שמשער שירגיש ברגע האחרון ממש (זה השער). ³⁸⁹ שֶׁאֵינָן וְשָׁלוֹ. במצבו הרוחני, ואינו נותן לבו

יָבֹא בּוֹ בַּיּוֹם הַמּוֹת בְּהִיּוֹתוֹ נֶכֶן
לְעֹלֹת לַיָּמֵן אֶת ³⁹⁰הַחֶשְׁבֹן, וְאִיךָ
יִתְּנָה בְּעַת מוֹתוֹ בָּלֵב נִשְׁכָּר, וְכִכָּה
יַעֲשֶׂה כָּל הַיָּמִים, יִתְּנָה בָּלֵב
³⁹¹נִדְרָה, וְיִהְיֶה מוֹרָא שָׁמַיִם עָלָיו.

טז. וַיֵּשׁ עַל הָאָדָם ³⁹³לְחַדֵּשׁ לוֹ
מִצְוֹת בְּכָל יוֹם, אוֹלֵי הַגֵּיעַ

דברים נוראים בשם
הגר"א זצ"ל שנדפסו
בראש ספר "דברי
אמת" הדעות והמדות
מהרב אלכסנדר
לפידות זצ"ל, וז"ל:
בעת שמוליכין את
האדם מביתו לקברו
אז תפקחנה כל חושי
ורואה מה שלא היה
יכול לראות בעת
חיותו ומראין לו עונשי
הגיהנם ותענוגי הגן
עדן, ורואה איך בלה ימיו בהבל וכל כספו וזהבו אשר עמל עליהם הם לצנינים
ולחוחים בעיניו, כי בעבורם קנה לנפשו עונשי הגיהנם גם הפסיד תענוגי הגן
עדן, ויתבונן אז בשכלו הזך כמה תענוגי גן עדן הפסיד בעולם הזה, כי יפה
שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה מכל חיי העולם הבא, וכמה
שעות היה בכל ימי חייו אשר הלכו בבטלה אשר בכל שעה ושעה היה יכול
להרויח גן עדן בתענוגים נפלאים אשר עין לא ראתה, ומחמת גודל התשוקה
אשר הוא רוצה להתעדן שם והוא אינו יכול ליכנס שם מחמת שהוא מלוכלך
בצואות עוונותיו הוא מרוצה להענש בגיהנם בעונשים קשים ומרים רק לבא
אח"כ לתענוגי הגן עדן. עיי"ש.

ביאורים

ליום המות (הרוצה בתשובה). ³⁹⁰החשבון. על מעשיו שעשה כאן בעוה"ז.
³⁹¹נדרה. נכנע. ³⁹²ויהי מורא שמים עליו. שזכירת יום המיתה מביאה
לידי יראת שמים, כמבואר במסכת ברכות (ה): "לעולם ירגיז אדם יצר טוב על
יצר הרע וכו', אם נצחו מוטב ואם לאו יעסוק בתורה וכו', אם נצחו מוטב ואם
לאו יקרא קריאת שמע וכו', אם נצחו מוטב ואם לאו יזכור לו יום המיתה".
³⁹³לחדש לו מצוות. כלומר, אם יש מצוות שעדיין לא קיימן ישתדל לעשותן
כדי שיתקן נפשו בתרי"ג מצוות.

³⁹⁴תור מותו ולא יחסר המצוות ההן. ואמרו רבותינו
זכרונם לברכה (קהלת רבה ג, כב) ³⁹⁵כל העושה מצוה אחת
סמוך למיתתו, ³⁹⁶דומה שקיים ³⁹⁷את כל התורה ולא
היה חסר אלא אותה מצוה. וכל העושה ³⁹⁸עברה אחת
סמוך למיתתו, דומה ³⁹⁹כאלו ביטל כל התורה.

יז. וַיֵּשׁ אֲנָשִׁים אֲשֶׁר לֹא יִרְגִּישׁוּ בְּעֶנְיֵן הַמּוֹת לַעֲשׂוֹת
צָדָה לְדָרֶךְ וּלְתֵקֶן מַעֲשֵׂיהֶם, ⁴⁰⁰וְלֹא יַעֲלוּ עַל לִבָּם
יוֹם מוֹתָם עַד בּוֹא, ⁴⁰¹וְהֵם נִמְשָׁלִים בְּפִתְמוֹת אֲשֶׁר לֹא

ביאורים

³⁹⁴תור. זמן (רש"י אסתר ב, יב). ³⁹⁵כל העושה מצוה אחת סמוך
למיתתו. והיות ואין הוא יודע זמן מותו, לכן עליו להיות עוסק בתורה ובמצוות
תמיד, כדי שיהא מובטח בקיום מצוה סמוך למיתה. רבינו הוסיף שראוי לו גם
להשתדל במצוות שעדיין לא קיימן כדי שלא יחסרו לו (הרוצה בתשובה). ³⁹⁶
דומה שקיים. נחשב הוא כמי שקיים. ³⁹⁷את כל התורה וכו'. כלומר, מכיון
שמת מתוך מצוה, דומה הוא כמי שלא היתה מדת צדקתו חסירה כי אם אותה
מצוה והשלימה במיתתו, וזוכה לחיי העולם הבא (עפ"י מד"ר שם). לכן ישתדל
אדם תמיד לקיים מצוות כדי שיהא מובטח בקיום מצוה סמוך למיתה. ³⁹⁸
עבירה אחת סמוך למיתתו. ולא הספיק לעשות תשובה, ומת מתוך אותו עוון.
³⁹⁹כאלו ביטל כל התורה. כי מת מתוך עבירה. במד"ר הוסיף: דומה שלא
היתה מדת רשעתו חסירה אלא אותה עבירה, והשלימה במיתתו, ואבד מן
העולם. ⁴⁰⁰ולא יעלו על לבם. ואפילו הרהורי דברים לא עולים על לבם. או
הכוונה, אין לבם מרגיש את יום המיתה אף שמדברים עליו בפהים (עי' רש"י
שבת לא: ד"ה זה דרכם). ⁴⁰¹והם נמשלים כבהמות. אשר אין להם החכמה
לראות את הנוול (הרוצה בתשובה).

יִרְגִּישׁוּ בְּעֵינֵי הַמּוֹת עַד עַת הַטְּבִיחָה, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים מז, מז) "בְּצֹאן לְשָׂאוֹל שְׁתּוֹ מוֹת יִרְעֶם וַיִּרְדּוּ בָם יִשְׂרָאֵל לִבְקָר וּצְוָרִם לְכָלֹת שָׂאוֹל מִזֶּבֶל לוֹ". פְּרוּשׁ, ⁴⁰²בְּצֹאן שְׁתּוֹ נִפְשָׁם לְשָׂאוֹל, כִּי לֹא יִרְגִּישׁוּ בְּעֵינֵי מוֹתָם ⁴⁰³עַד בּוֹאוֹ פְּתָאוֹם. "מּוֹת יִרְעֶם", אֵין מוֹת הַרְשָׁעִים כְּמוֹת הַבְּהֻמוֹת, כִּי ^(כ)מוֹת הַבְּהֻמָּה פְּעַם אַחַת, וְהַרְשָׁעִים מוֹת ⁴⁰⁴יִרְעָה בָּהֶם בְּכָל יוֹם, מִלְּשׁוֹן (מיכה ז, יד) ⁴⁰⁵"יִרְעוּ בִּשְׁן וְגִלְעָד", וּמַעֲנִין (איוב יח, יג) ⁴⁰⁶"יֹאכֵל בְּדִי בְּכוֹר מוֹת". כִּי נִפְשׁ

במיתה בעולם הזה (מכתב מאליהו ד' עמ' 153).

ביאורים

⁴⁰². כְּצֹאן שְׁתּוֹ נִפְשָׁם לְשָׂאוֹל. שְׁמִים אֶת נִפְשָׁם לִאֲבֹדוֹן כְּצֹאן אֲשֶׁר אִינוֹ מִרְגִּישׁ בְּמוֹתוֹ הַקָּרֵב וּבֹא. ⁴⁰³. עַד בּוֹאוֹ פְּתָאוֹם. וְאֵז כִּבְר אֵין לָהֶם פְּנָאֵי לְשׁוֹב. ⁴⁰⁴. יִרְעָה בָהֶם. יֹאכֵל בָּהֶם. אוֹ הַכוּוֹנָה, יִשְׁלוֹט בָּהֶם [מִשְׁמַעוֹת הַדָּבָר, כִּי גַם לֵאחֹר מוֹת הַרְשָׁעִים נִאֲלָצַת נִפְשָׁם לְשֹׂאת אֶת עוֹנָם, וְהַמוֹת שׁוֹלֵט בָּהֶם כְּשֶׁם שֶׁהָרוּעָה שׁוֹלֵט בְּצֹאנוֹ]. ⁴⁰⁵. יִרְעוּ בִּשְׁן וְגִלְעָד. יֹאכֵלוּ תְּבוּאוֹת הַבֶּשֶׂן וְהַגִּלְעָד. אוֹ הַכוּוֹנָה, יִשְׁלוֹט עַל מַחְזוֹת הַבֶּשֶׂן וְהַגִּלְעָד. ⁴⁰⁶. יֹאכֵל בְּדִי בְּכוֹר מוֹת. יִכְלֶה אֶת צִאצְאֵי מִלֶּאךָ הַמוֹת [בְּדִי' - 'עֲנִפּוֹ', דִּהְיִינוּ בְּנוֹתָיו. 'בְּכוֹר' - 'שֶׁר

הַרְשָׁעִים, הַהִשְׁחָתָה וְהַהִפְסָד וְדָבְקוֹ בָּהֶם בְּכָל עַת עַד אֲשֶׁר תִּשְׁחַת וְתִכְלֶה וְתֵאָבֵד. "וַיִּרְדּוּ בָם יִשְׂרָאֵל לִבְקָר", הַמְּשִׁיל זְמַן תַּחֲתִית-הַמָּתִים לִבְקָר אֲשֶׁר יַעֲזֹר בּוֹ הָאָדָם מִשְׁתָּנוֹ, וְכַעֲנִין שֶׁנֶּאֱמַר (דניאל יב, ב) "וְרָבִים מִיִּשְׂרָאֵל אֲדַמֶּת-עֶפְרַיִם יִקְיָצוּ", ⁴⁰⁷כִּי אֵז יִרְדּוּ הַיִּשְׂרָאֵלִים בְּרָשָׁעִים, כְּמוֹ שֶׁכְּתוּב (מלאכי ג, כא) ⁴⁰⁸"וְעִסְפוֹתֶם רָשָׁעִים כִּי-יְהִיו אִפֶּר תַּחַת כְּפֹת רִגְלֵיכֶם". וְאִמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ וְכְרוֹנָם לְכָרֶכָה בְּעֵינֵי יוֹם-הַדִּין ⁴⁰⁹לְתַחֲתִית-הַמָּתִים (ראש השנה יז, א) ⁴¹⁰לְאַחֵר שְׁנֵים עָשָׂר חֹדֶשׁ ⁴¹¹גּוֹפֵן כְּלָה ⁴¹²וְנִשְׁמָתָן נִשְׁרַפֶּת וְנַעֲשִׂים אִפֶּר ⁴¹³תַּחַת כְּפֹת רִגְלֵי הַצַּדִּיקִים, שֶׁנֶּאֱמַר וְעִסְפוֹתֶם רָשָׁעִים וְגו'. "וּצְוָרִם לְכָלֹת שָׂאוֹל", ⁴¹⁴צְוָרִם - כְּמוֹ

ביאורים

הַמוֹת, כְּמוֹ 'אִף אֲנִי בְכוֹר אֲתַנְהוּ' (תהלים פט, כח). רש"י. ⁴⁰⁷. כִּי אֵז יִרְדּוּ הַיִּשְׂרָאֵלִים בְּרָשָׁעִים. כְּלוֹמֵר, וְאֵז, "לְבוֹקֵר" - בְּתַחֲתִית הַמָּתִים, הַצַּדִּיקִים יִשְׁלֹטוּ עַל הַרְשָׁעִים. ⁴⁰⁸. וְעִסְפוֹתֶם. וְכַשְׁתֵּם, לְשׁוֹן מִיעוֹךְ (רש"י). ⁴⁰⁹. לְתַחֲתִית הַמָּתִים. קוֹדֵם זְמַן הַתַּחֲתִית. ⁴¹⁰. לְאַחֵר שְׁנֵים עָשָׂר חֹדֶשׁ. לֵאחֹר שֶׁנִּידוֹנוֹ בְּגִיהֶם שְׁנֵים עָשָׂר חֹדֶשׁ [אֵין הַכוּוֹנָה לְגִיהֶם שֶׁנִּידוֹנִים בּוֹ אַחֵר הַמִּיתָה, אֲלָא קוֹדֵם זְמַן הַתַּחֲתִית יוֹרְדִים שׁוֹב לְגִיהֶם וְנִידוֹנִים בּוֹ שְׁנֵים עָשָׂר חֹדֶשׁ (עֵיין 'חֲסִדֵי דוֹד' עַל הַתּוֹסֵפֶת, סִנְהֶדְרִין פ"ג ה"א)]. ⁴¹¹. גּוֹפֵן כְּלָה. כְּלוֹמֵר אֵינֶם קָמִים בְּתַחֲתִית הַמָּתִים. ⁴¹². וְנִשְׁמָתָן נִשְׁרַפֶּת. תִּתְּבַטֵּל יִצִּירָתָהּ מִמָּה שֶׁהִיָּתָה, כְּדֹבֵר הַנִּשְׁרָף שֶׁהוּפֵן לֵאפֶר (רמב"ן, תּוֹרַת הָאָדָם, שַׁעַר הַגְּמוּל ד"ה אַבֵּל). ⁴¹³. תַּחַת כְּפֹת רִגְלֵי הַצַּדִּיקִים. וְהוּא מִצֵּב שֶׁאֵין בָּהֶם עוֹשֶׁר וְצַעַר כְּמוֹ בְּתַחֲלִילָה, אֲבָל גַּם לֹא נִוָּעַם וְעוֹנֵג שֶׁל הַצַּדִּיקִים (רמב"ן שם). ⁴¹⁴. צְוָרִם כְּמוֹ צוֹרֶתָם. כְּלוֹמֵר חֲסֵרָה אוֹת תִּי"ו וְהַכוּוֹנָה שֶׁאֵת צוֹרֶתָם - נִפְשָׁם - יִבְלֶה הַשָּׂאוֹל.

צורתם, וכן (הושע יג, ב) "בתבונם עצבים" - בתבונתם. ויקרא הנפש צורת האדם, ויש מן המדרגים על הנפש שאמרו בגדר הנפש⁴¹⁵ שהיא צורה עקרית. ובאור הענין, כי נפש הרשע⁴¹⁶ יכלה שאול אותה, והיא לו מזבול, כי הנפש מן העליונים, מלשון (ישעיה סג, טו) "מזבל קרשך", והרשע סבב בחטאתיו ועולל לנפשו נפש היקרה והעליונה שהיא מזבול לו, לבלות אותה שאול מטה. (כ)⁴¹⁷ וכמה קשה המות למי שלא הפריד

כו. וכמה קשה המות למי שלא הפריד תאות העולם מנפשו. במסכת ברכות (ח.) אמרו תשע מאות ושלשה מיני מיתה נבראו בעולם, קשה שבכולן היא 'אסכרא' [-חולי המתחיל בגוף וגומר בגרון]; הנוחה שבכולן היא מיתת 'נשיקה'. קושי מיתת אסכרא דומה לענפי קוצים הנסבכים בגיות הצמר, וכשהאדם מושך את הקוצים בחוזקה כדי לנתקם מהצמר ומשליכם לאחור - בהכרח שאף

ביאורים

415. שהיא צורה עקרית. ראה מה שכתב הרמב"ם (פ"ד מהלכות יסודי התורה ה"ח-ט): "נפש כל בשר היא צורתו שנתן לו האל, והדעת היתרה המצויה בנפשו של אדם היא צורת האדם השלם בדעתו, ועל צורה זו נאמר בתורה 'נעשה אדם בצלמנו כדמותנו', כלומר שתהיה לו צורה היודעת ומשגת הדעות שאין להם גולם...". וראה עוד במורה נבוכים (ח"א פרק מא). ובספר הישר (שער ד, עו) כתב: "צורת האדם היא העליונה, כי היא צורת הדעת והחכמה. ועל כן כל נפש אשר צורתה צורת אדם, יש בה כח ימשכנה אל מעלת המלאכים אם לא יזדמן מונע ממעשים רעים". 416. יכלה שאול אותה. שנפשו של הרשע תתבלה ותאבד בגיהנם. 417. והיא לו מזבול. כלומר, והרי מקורה ממעון קדשו של

מגופו בדרך קשה ומכאיבה. ויש אומרים שקושי מיתת אסכרא דומה לחבלים גסים

תאות העולם מנפשו עד אשר יפרידנה המות ממנה. ואמרו

שתוקעים אותם בדוחק לתוך נקבים עגולים וצרים שקשה מאוד להוציאם, וכן באדם המת מחמת אסכרא, נשמתו מתנתקת מגופו בדוחק ובכאב. ואילו מיתת נשיקה דומה למשיכת חוט של שער מתוך החלב, שכשם שהיא נמשית בקלות, כך גם מיתתה זו קלה היא.

בספר מכתב מאלהו (ד', עמוד 169) מבאר שזהו ההבדל בין מיתת הרשע לצדיק: הצדיק מרגיש מיתתו בלי צער וקושי, כמי שמושך שער מחלב, כי הקושי שבמיתתו הוא רק לרשע שהוא דבוק ללוש הגשמי, הואיל ובחייו היה דבוק וקשוקע בשאיפות גשמיות לשם גשמיות, מתקשה להיפרד מהם בשעת מיתתו. אבל הצדיק, מיד כשמכיר שרצונו יתברך לשים קץ לחייו בעולם הזה, הוא מקבל באהבה את הגזירה לפשוט את הלוש הגשמי (וע"ע במכתב מאלהו ח"ג עמ' 28-29).

במדרש (שהש"ר א, ה) דרשו מהפסוק (שם א, ב) 'ישקני מנשיקות פיהו' שעתידים נפשותיהם של הצדיקים להנטל בנשיקה. וביאר רבינו בחי (ויקרא כא, א), שהנשיקה שהיא דביקות גופנית באה כמשל על דביקות השכל, ומעלת הדביקות היא מיתת נשיקה שהוא הדביקות בשם הנכבד, והיא מעלת ה'חשק' שהזכיר דוד המלך (תהילים צא, יד) 'כי בי חשק ואפלטתו'. וביאר עוד, שצדיק הזוכה למעלה זו אין מיתתו על ידי כח המשחית כשאר בני העולם.

וכעין זה כתב ב'אור החיים' (ויקרא כו, יא) שבעת פטירת הצדיק יקרב אורו יתברך לפני האדם והוא סוד מיתת נשיקה, כי הנפש כשמרגשת בקריבת אור הנערב אצלה תכסוף ותנתק ממקומה להדבק בשכינה, ולגודל התאוה להדבק בשכינה לא תרגיש בצער הפרידה. ובזה יתבאר הכתוב (קהלת ה, יא) 'מתוקה שנת העובד', שהשינה היא יציאת הנשמה מן הגוף, והעובד את ה' ועוסק בתורה ובמצוות - מתוקה לו יציאת הנשמה באופן זה של התדבקות בשכינה.

ביאורים

הקב"ה ומשם הגיעה אליו.

רבותינו זכרונם לברכה ⁴¹⁸ במסכת דרך ארץ, "רצונך שלא תמות - ⁴¹⁹ מות עד שלא תמות". באור הענין, הרוצה שיתיה לו יום המות ⁴²⁰ לחי עד, ודבר אל לבו, ⁴²¹ אחרי אשר סופו לעזב את האדמה ולהניח ⁴²² חפצי הגוף ⁴²³ ובאחריתו ⁴²⁴ ישמטם ויטשם, יעזבם בחייו ולא ישמטם ⁴²⁵ באדמה רק לעבודת הבורא יתעלה, ואז יהיה לו יום המות לחיים שאין להם הפסק.

יח. ודע, כי ^(ב) נפש הרשע אשר כל תאוותה לחפצי

ביאורים

418. במסכת דרך ארץ. לפנינו לא נמצא דבר זה, אך כע"ז מופיע במסכת תמיד (לב): "אמר להן מה יעביד אינשי ויחיה, אמרו לו ימית את עצמו". ופי' מהרשא, ימית את עצמו בעוה"ז להרחיק מתענוגי עוה"ז כדי שיחיה לעוה"ב כמ"ש אדם כי ימות באהל. 419. מות עד שלא תמות. לא תחפוץ הפקת רצונך כאשר לא יחפוץ המת, ואז תחיה (חכמה ומוסר ח"ב עמ' סב). וב'מכתב מאלהו' (ב, עמ' 15) פירש, שימית את תאוותו לכל הענינים הגשמיים כשהם לעצמם, ולא יראה בהם שום חשיבות ושום תועלת אלא במדה שהם משמשים לתכלית היחידה - העולם הבא. 420. לחי עד. לחיים שאין להם הפסק, שלא תמות נפשו בעולם העליון. 421. אחרי אשר סופו. מכיון שהוא עתיד בסוף ימיו. 422. חפצי הגוף. רצונותיו ותאוותיו. 423. ובאחריתו. בסוף ימיו. 424. ישמטם ויטשם. יניחם ויעזבם (מלשון "תשמטנה ונטשתה", שמות כג, יא). 425. באדמה. בזמן היותו עדיין על פני האדמה (הרוצה בתשובה). או הכוונה, בגשמיות ובעניני העוה"ז.

מי שהוא בעל עבירות. אבל ברבינו יונה לא נזכר דבר זה כלל, אלא נפש הרשע היא אשר

הגוף בחייו, ⁴²⁶ ונפרדת תאוותה מעבודת הבורא ⁴²⁷ ונבדלת משרשה,

כל תאוותה לחפצי הגוף. כלומר, אפילו באדם השומר מצוות ומדקדק בקלה כבחמורה, כי מאמין הוא בתורה מן השמים ומקבל על עצמו עול המצוות, אבל תאוותיו הם לדברים גשמיים, דהיינו שכאשר פונה אל עסקיו וחפצי גופו מתמלא בתאוה והנאה ומרגיש חדות חיים בהם, משא"כ עבודת ה' שלו היא בלי תאוה, אמנם אינו משתמט ובורת, והריהו מקיים כל אשר נצטוו אבל בלא תענוג והנאה אלא רק מילוי חוב לצאת ידי חובתו כאילו כפאו שד.

וזוה מה שכתב רבינו כאן: "ונפרדת תאוותה מעבודת הבורא ונבדלת משרשה" כלומר: האדם נברא משני חלקים שהם שתי קצוות, ככתוב (בראשית ב, ז): "וייצר... את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים". הגוף הוא חלק העפר מן האדמה, והוא לבוש לעיקר האדם - היא הנפש נשמת חיים אשר שרשה למעלה מתחת כסא כבודו יתברך! נמצא אם האדם שם כל תאוותו לחפצי הגוף ונפרדת תאוותו מעבודת הבורא, הרי עושה את העפר מן האדמה לעיקר, והנשמת חיים טפל אצלו, ממילא נבדלת נפשו משרשה למעלה (לב) אליהו' ח"א עמוד יג, לג, קכח-כט).

בספר 'עלי שור' (ח"ב עמ' תקעא) הוסיף בזה, כי הדברים אמורים רק במי שכל תאוותו לחפצי הגוף בלי שום תאוה לחפצי שמים [כלשון רבינו "נפש הרשע אשר כל תאוותה לחפצי הגוף"]; הא אם יש לו רק טעם במצוה אחת או חשק לדבר טוב אחד, עדיין אין תאוותו ונפשו מנותקות לגמרי מהשורש, והוא כדברי הרמב"ם בסוף מסכת מכות שלא יתכן שמתוך כל תרי"ג המצוות לא יעשה אדם לכל הפחות מצוה אחת לשמה כראוי וכהוגן.

ביאורים

426. ונפרדת תאוותה וכו'. פירוש, ולפיכך אין לה שום תאוה ורצון לעבודת הבורא. 427. ונבדלת משרשה. מנותקת מיסודה וממסרת בריאתה לעבודת ה'. או הכוונה, הנפש עצמה מתנתקת משרשה למעלה, שהרי היא מן העליונים וכולה רוחנית, וכשתאוותה לחפצי הגוף אין לה כל שייכות לרוחניות ('עלי שור' ח"ב עמ' תקעא).

תָּרַד בְּמוֹתוֹ ⁴²⁸לְמֹשֶׁה לְאֶרֶץ אֵל
מְקוֹם תַּאֲוֹתָהּ, ⁴²⁹וְתָהִי תוֹלְדָתָהּ
בְּטֶבַע הַעֶפֶר לְרֹדֶת וְלֹא לְעֵלּוֹת,
⁴³⁰אֲכָל ^(כח)יַעֲלֶוּהָ לְמִרוֹם לְדִין
וְלִמְשַׁפֵּט וְלִרְאוֹת אֵיךְ הִחְלִיפָה
⁴³²מִרוֹם בְּשִׂאוֹל, ^(כט)בְּאֲשֶׁר יַעֲלוּ אֶת
⁴³³הָאֶבֶן עַל יְדֵי ⁴³⁴כַּף הַקָּלָע, וְאַחֲרֵי

כח. אבל יעלוה
למרום לדין ולמשפט
ולראות איך החליפה
מרום בשאול. הרי
שמישיג את האור רק
לפי שעה, כדי שיתברר
לו מה שחסר לו, ואחר
כך חוזר הוא לשפלותו
שהיא מציאותו,
שהרשע רואה בגיהנם
את האמת רק בהשגה
חיצונית שנותנים לו, כדברי רבינו יונה "לראות איך החליפה מרום בשאול",
כאן זו שמחת טבעה נופלת ארצה ורק כח מבחוץ מגביהה למרום לרגעים.
אולם ההשגה הזו - הרשע אינו יכול להפכה לפנימית, "כי אין מעשה וחשבון
ודעת וחכמה בשאול אשר אתה הולך שמה" (קהלת ט, י). פנימיותו היא
מושחתת ורחוקה מהכרות אמיתיות [ועיין מסכת גיטין (נו), שבלעם וטיטוס
הודו בגיהנום על גדולתם של ישראל, ובכל זאת בהשחתתם יעצו לאונקלוס
להצר לישראל] ('מכתב מאליהו' ח"א עמ' 302 וח"ג עמ' 233).

כט. כאשר יעלו את האבן על ידי כף הקלע. בגדר העונש של "כף הקלע" כתב
הגרא"א דסלר זצ"ל (מכתב מאליהו ב, עמ' 62): "זאת לדעת כי אין מיתת הגוף
משנה בעצם את מצבו הפנימי של האדם. הרשע, שבזמן חי' הבלו דבק היה בדמיון,
גם כשיפרד מגופו נשאר הוא דבק לדמיונו. אך מכיון שאינו מוצא את סיפוקו,
ישתוקק הוא אליו עוד יותר וימלא רעבון עצום, עי' במסכת ברכות בפרק "מי שמתו",

ביאורים

428. למטה לארץ. יחד עם הגוף. 429. ותהי תולדתה. יהיה טבעה ותכונתה.
430. אבל. בכל זאת. 431. יעלוה. על כרחה ונגד טבעה. 432. מרום בשאול.
עולם רוחני מרומם בעולם התאוה המוביל לאבדון. 433. האבן. אשר בטבעה
נופלת למטה ואין בכחה לעלות כי אם ע"י כח חיצוני. 434. כף הקלע. כלי
המשמש לקליעת אבנים למרחוק, רצועה רחבה ובה שקע כעין כף שהיא מושב
האבן המיועדת לקליעה (עפ"י רש"י שבת קנב:).

שהרוחות התעניינו
לדעת מאחורי הפרגוד
מה נגזר על העולם
בעיני הגשמיים,
ויותר מזה, שאותה
הרוח שהיתה קבורה
במחצלת של קנים
נתביישה מזה, הרי

עֲלֹוֹתָהּ לְמִרוֹם ^(ב)תָּרַד בְּטֶבַעָהּ לְמֹשֶׁה
לְאֶרֶץ, בְּאֲשֶׁר הָאֶבֶן חוֹזֶרֶת וְנוֹפֶלֶת
לְאֶרֶץ אַחֲרֵי הַזִּיקָה, שְׂנֵאָמֹר
(שְׂמוּאֵל-א כה, כט) ⁴³⁵וְהִיָּתָה נֶפֶשׁ
אֲדָנִי צְרוּרָה ⁴³⁶בְּצִרּוֹר הַחַיִּים אֶת יְיָ

שהרגשות הכבוד נשארו ממש כבעולם הזה. והר"ר יהונתן ז"ל כתב ב"עירות דבש",
שבמחלוקת (בגמרא שם) אם המתים יודעים מהעולם הזה או לא - אלו ואלו
דברי אלוקים חיים, כי אלה שנסארים אחרי מותם במדרגת העולם הזה יודעים
ומתענינים בו, משא"כ אלה שהם בעלי מדרגה רוחנית, אינם יודעים מאומה
מהעולם הזה, כי שוב אינם מתענינים בנעשה בו. ורעבון זה של הרשעים לתאוות
אפילו לאחר מותם ידחפם לחפש אחריהן מקצה העולם ועד קצהו, וזהו גדר עונש
'כף הקלע' המוזכר בספרים הקדושים". ובהמשך דבריו כתב: "וכבר נאמר בספרים
שמלאכי החבלה (שנבראו מאותם עבירות), שהם התאוות עצמן וכח הטומאה
שבהן, לא יתנו מנוח לנפש הרשע אלא יריצוהו הלאה והלאה" וכו"ל.

ל. תרד בטבעה למטה לארץ. על האדם להתעורר מזה, כי מן השמים לא
יענישוהו לילך לגיהנם, אלא הוא מעצמו ובטבעו ירד שם, כי לא תוכל נשמתו
להשאר שם מכובד וחומיותה, ותרד בטבעה למטה לארץ. זוהי הסיבה שלא
תהיה תקוה לנפש הרשע, כמש"כ רבינו הלקן, כי אילו היה זה עונש מאת ה' היה
מקום לרחמים בדין, אך כיון שהסיבה היא מעצמו ובטבעו לירד למטה - אין
תקוה לרחמנות. ולכן עליו לתקן מידותיו ולהכניע תאוותיו בעודו בעולם הזה כדי
שיוכל לעלות למעלה להצטרר בצרור החיים ולא לירד למטה ח"ו (משיבת נפש).

ביאורים

435. והיתה נפש אדוני. אביגיל אשת נבל, שהיא אחת משבע הנביאות (ראה
מגילה יד, א-ב), התנבאה על דוד. 436. בצרור החיים את ה'. עם הקב"ה
בכסאו (רש"י). הרמב"ם (הלכ' תשובה ח, א-ג) מבאר שהביטוי "צרור החיים"
מרמז לחיים הנצחיים בעולם הבא, שבהם מגיעה הנשמה להשגות גבוהות
באמיתת הקב"ה, ובזאת מתענגת על ה', וזהו השכר הגדול ביותר.

אֱלֹהֶיךָ וְאֵת נַפְשׁ⁴³⁷ אִיכֶיךָ יִקְלַעְנָה בְּתוֹךְ כָּף הַקָּלָע".
 וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכוֹרֵנוֹם לְבִרְכָּה (קהלת רבה ג, כה) אֶחָת
 נִשְׁמָתָם שֶׁל צַדִּיקִים וְאֶחָת נִשְׁמָתָם שֶׁל רָשָׁעִים עוֹלוֹת
 לַמַּעְלָה וְנִדְוֹנוֹת שָׁם, וְנִשְׁמוֹתֵיהֶם שֶׁל רָשָׁעִים חוֹזְרוֹת
 וְיורדות⁴³⁸ וּמִטְרָפוֹת לָאָרֶץ, שֶׁנֶּאֱמַר "וְאֵת נַפְשׁ אִיכֶיךָ
 יִקְלַעְנָה" וגו', וְנֶאֱמַר (משלי יא, ז) "בְּמוֹת אָדָם רָשָׁע תֵּאֱכָד
 תִּקְנָה", כִּי לֹא תִהְיֶה תִקְנָה לְנַפֵּשׁ הָרָשָׁע לְצֹאת מִחַשְׁדּוֹ
 לָאוֹר, שֶׁנֶּאֱמַר עַל נַפְשׁ הָרָשָׁע (תהלים מט, כ) "תָּבוֹא
 עַד-דֹּר אֲבוֹתָיו עַד-נֶצַח לֹא יִרְאוּ-אוֹר".

**י. הִנֵּה נִתְבָּאֵר כִּי נִשְׁמַת הָרָשָׁעִים יוֹרֶדֶת לְשָׂאוֹל,
 מִשְׁנֵי מִקְרָאוֹת שְׁזָכְרָנוּ וּמִדְבָּרֵי חֻמְיָנוּ זְכוֹרֵנוֹם
 לְבִרְכָּה. וְעוֹד נֶאֱמַר (משלי טו, כד) "אֶרֶץ חַיִּים לַמַּעְלָה
 לְמִשְׁכִּיל⁴⁴¹ לְמַעַן סוֹר מִשְׂאוֹל מָטָה". וְעוֹד נֶאֱמַר**

ביאורים

437. אִיכֶיךָ. אויבי דוד, כגון נבל בעלה. 438. וּמִטְרָפוֹת. ומושכות.
 439. תָּבוֹא עַד דֹּר אֲבוֹתָיו וגו'. זו אמירה לצדיק, שכשתשלים ימך ותמות,
 תבוא ותראה את דור הרשעים אבותיו של רשע נידונין בגיהנם אשר עד נצח לא
 יראו אור (רש"י). 440. אֶרֶץ חַיִּים לַמַּעְלָה לְמִשְׁכִּיל. מִזְרָה אֹרֶךְ [דָּרֶךְ] חַיִּים
 לנפש המשכיל ללכת למעלה לשוב אל מקורה אשר חוצבה משם (זה השער).
 441. לְמִשְׁכִּיל. שגבר שכלו על תאוותו. 442. לְמַעַן סוֹר מִשְׂאוֹל מָטָה. שהרי זו
 היא הדרך היחידה בה יכול הוא לסור מן הדרך המביאתו לרדת שאולה. ולמדנו,

(קהלת ג, כא) "מִי יוֹדֵעַ רוּחַ בְּנֵי-הָאָדָם הָעֹלָה הִיא לַמַּעְלָה
 וְרוּחַ-הַבְּהֵמָה הֵיִרְדֶּת הִיא לַמָּטָה לָאָרֶץ". פְּרוּשׁ, מִי יֵבִיר
 הַצַּדִּיקִים וְהָרָשָׁעִים בְּעוֹלָם הַזֶּה? כִּי יֵשׁ רָשָׁעִים אֲשֶׁר
 מַעֲשִׂיהֶם בְּמַחְשָׁד וְלֹא יֵבִירוּ בָהֶם בְּנֵי-אָדָם, וְיֵשׁ יִרְאֵי-
 שָׁמַיִם⁴⁴³ בְּסֶתֶר, בְּעֵינֵי שֶׁנֶּאֱמַר (מיכה ו, ח) "וְהִצַּנֵּעַ
 לָבֶת". וְיִקְרָא לְנַפֵּשׁ הָרָשָׁע⁴⁴⁵ "נַפֵּשׁ הַבְּהֵמָה", מִפְּנֵי
 שֶׁנִּמְשַׁכֶּת אַחֲרֵי הַתַּאֲוָה הַגִּשְׁמִית בְּהֵמָה, וְכַעֲנִין שֶׁכְּתוּב
 (יונה ד, יא) "אֲשֶׁר לֹא-יָדַע בֵּין-יָמִינוּ לְשִׂמְאֹל"⁴⁴⁶ וּבְהֵמָה
 רְבָה, וְלְנַפֵּשׁ הַצַּדִּיקִים⁴⁴⁷ יִקְרָא "רוּחַ בְּנֵי-הָאָדָם",
 וְכַעֲנִין שֶׁנֶּאֱמַר (יחזקאל לז, לא) "אָדָם אַתָּם". וּבְאוֹר לְשׁוֹן
 הַמִּקְרָא כֵּן הוּא:⁴⁴⁸ מִי יוֹדֵעַ רוּחַ בְּנֵי הָאָדָם וְהֵם הַצַּדִּיקִים
⁴⁴⁹ הָעוֹלָה הִיא לַמַּעְלָה, כִּי יֵשׁ תְּרַבָּה צַדִּיקִים שְׂאִין אָדָם
 יָכוֹל⁴⁵⁰ לְגֹזֵר עֲלֵיהֶם בְּעוֹלָם הַזֶּה שֶׁהֵם צַדִּיקִים בְּאֵמֶת וְכִי
 תַעֲלֶה נַפְשָׁם לְמָרוֹם, בְּעֵינֵי שֶׁנֶּאֱמַר (שמואל א טז, ז) "כִּי

ביאורים

כי נפש הרשע יורדת לשאול. 443. בְּסֶתֶר. שאין בני אדם יודעים על צדקותם.
 444. וְהִצַּנֵּעַ לָבֶת. להצניע מעשיו וצדקותיו. 445. נַפֵּשׁ הַבְּהֵמָה. "רוח הבהמה"
 שנאמר בפסוק זה. 446. וּבְהֵמָה רְבָה. בני אדם גדולים ודעתן כבהמה שאינם
 מכירים מל בראם (רש"י). ולדברי רבינו הטעם שהם כבהמה מפני שהם נמשכים
 אחרי התאוה הגשמית כבהמה. 447. יִקְרָא רוּחַ בְּנֵי הָאָדָם. בלשון חשיבות.
 448. מִי יוֹדֵעַ רוּחַ בְּנֵי הָאָדָם. מי יכיר בעולם הזה את הצדיקים. 449. הָעוֹלָה
 הִיא לַמַּעְלָה. אשר רוחם עולה למעלה. 450. לְגֹזֵר. להחליט בודאות.

הָאָדָם יֵרָאֶה לְעֵינַיִם וַיֵּי יֵרָאֶה
לְלֵבָב, וְגַם כִּי רַבִּים מִן הַצְּדִיקִים
(א)⁴⁵¹ הֵם יֵרָאִי-שָׁמַיִם בַּסֶּתֶר וְאִין
צִדְקָתָם מוֹדַעַת, וְכַעֲנִין שֵׁנָאֹמֶר
(מיכה ו, ח) "וְהַצֵּנֶע לְכַת עַם-אֱלֹהֵיךָ".
וְרוּחַ הַבְּהֵמָה⁴⁵² הַיּוֹרֶדֶת הִיא
לְמַטָּה לְאָרֶץ, גַּם יֵשׁ רָשָׁעִים רַבִּים

לא. הם יראי שמים
בסתר ואין צדקתם
מודעת.
שהאשה השונמית
אמרה על אלישע
שהוא "איש קדוש",
ושואלים חז"ל
(ברכות י:)
ידעה? ותירצו שהיו
לה סימנים מיוחדים
על מידת קדושתו
הפנימית. והנה, אם היו שואלים אותנו מנין אנו יודעים על אדם שהוא איש
קדוש, היינו עונים בפשטות שרואים זאת על פי הנהגתו החיצונית וכדו'. אך
חז"ל אומרים שאי אפשר להבחין בכך בהתבוננות חיצונית, כי עדיין אין בכוחנו
לדעת עד כמה איש קדוש הוא בפנימיותו, ולכן שאלה הגמרא "מנא ידעה"
(שמושה של תורה" ח"ב עמוד קע"א).

והנה במסכת ב"ק (פ.) איתא: "תנו רבנן, מעשה בחסיד אחד שהיה גונח מלבו,
שאלו לרופאים ואמרו אין לו תקנה עד שיינק חלב ורותח משחרית לשחרית.
הביאו לו עז וקשרו לו בכרעי המטה והיה יונק ממנה משחרית לשחרית.
לימים נכנסו חבריו לבקרו, כיון שראו אותה העז קשורה בכרעי המטה חזרו
לאחוריהם ואמרו "לסטים מזויין בביתו של זה ואנו נכנסין אצלו"? ישבו ובדקו
ולא מצאו בו אלא אותו עוון של אותה העז". והקשה ב'קובץ מאמרים' (מאמר
'המבקר חולה צריך לעוררו לשוב בתשובה'), איך יתכן לברר דבר זה, אולי
היה עובר עבירות בסתר וכתב 'האדם יראה לעינים וה' יראה ללבב' ו'תירץ',
דשמה נתברר להם ברוח הקודש. עיי"ש.

ביאורים

451. ורוח הבהמה. כלומר, ומי יכיר בעולם הזה את הרשעים אשר רוחם היא
רוח הבהמה. 452. היורדת היא למטה לארץ. אשר נפשם יורדת למטה לארץ.
[ועיקר כונת שלמה המלך ע"ה להורות לנו כי העוה"ז הוא עולם השקר, וקשה
מאד להכיר בו מי הוא הצדיק ומי הוא הרשע].

לכ. כי רוח בני האדם
אלו הצדיקים, ורוח
הבהמה אלו הרשעים.
בביאור הדבר מדוע
נקראו הרשעים
'בהמה', יש לפרש על
פי המובא בילקוט
תהלים (פ"ב סוף רמז
תתל"א) על הפסוק
"אני אמרתי אלוקים
אתם", היה רבי סימאי

שְׂאִין אָדָם מְכִיר בְּמַעֲשֵׂיהֶם, כְּעַנִּין
שֵׁנָאֹמֶר (ישעיה כט, טו) "וְהָיָה
בְּמַחֲשָׁף בְּמַעֲשֵׂיהֶם וַיֹּאמְרוּ מִי
רֵאנוּ וּמִי יִדְעֵנוּ". וְכֵן פָּרְשׁוּ זְכַרְוָנָם
לְבָרְכָה (קהלת רבה ג, כא) (ב"י רוח
כְּנִי הָאָדָם אֱלֹהֵי הַצְּדִיקִים, וְרוּחַ
הַבְּהֵמָה אֱלֹהֵי הָרָשָׁעִים. וְלֹא יוֹכֵל

אומר, כל בריות שנבראו מן השמים - נפשם וגופם מן השמים, וכל בריות
שנבראו מן הארץ - נפשם וגופם מן הארץ, חוץ מן האדם שגופו מן הארץ
ונפשו מן השמים. לפיכך, [אם] למד אדם תורה ועשה רצון אביו שבשמים -
הרי הוא כבריות שלמעלה, שנאמר "אני אמרתי אלוקים אתם", לא למד תורה
ולא עשה רצון אביו שבשמים - הרי הוא כבריות של מטה שנאמר "אכן כאדם
תמותו". ומבואר בזה שתפקיד האדם בזה העולם להפוך את החלק של גופו
מן הארץ לחלק הנפש שהיא מן השמים, והיינו להשליט הרוח על החומר.
מש"א"כ הבהמה שכל כולה מן הארץ, כבר נשלמה בעצם יצירתה, כמו שאמרו
(ב"ק סה:)
"שור בן יומו קרוי שור", ואינה צריכה עוד שלימות לנפשה [וכן
המלאכים אינם צריכים עליה ושלמותם דשלימותם נגמרה כבר ביצירתם].
ועל פי זה ביאר בספר 'אבן ישראל' (פר' ויצא) שלכן בכל הבריאה נאמר "למינהו"
ורק בבריאת האדם לא נאמר למינהו, משום דתכלית בריאת הבהמות והצומח אינם
לצורך השלימות, אלא לצורך הוולדות - "למינהו", אבל בריאת האדם - כל תכליתו
לעבודת השלימות. וכמו שביאר מרן הגרי"ז עה"פ "ויאמר אלקים לא טוב היות
האדם לבדו אעשה לו עוזר כנגדו", שמשמע שאם היה טוב לבדו לא היה עושה לו

ביאורים

453. במחשך וגו'. כל מעשיהם הרעים יעשו בחושך להסתתר מבני אדם
ויאמרו מי רואה אותנו ומי יודע ממעשנו הואיל ונעשה בחושך אבל לא יראו
מה' (מצו"ד).

אִישׁ לִזְמַר ⁴⁵⁴ כִּי הָיָה מִסְתַּפֵּק עַל נִשְׁמַת הָאָדָם אִם תַּעֲלֶה לְמַעְלָה, בִּי הִנֵּה פְתוּב (קהלת יב, ז) "וְהָרוּחַ תָּשׁוּב אֶל-הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר נָתַנָּה". וְעוֹד, ⁴⁵⁵ אֵיךְ יִסְתַּפֵּק עַל רוּחַ הַבְּהֵמָה אִם יוֹרֶדֶת לְמַטָּה, הֲלֹא רוּחַ הַבְּהֵמָה מִן הָאָרֶץ וְאֵיךְ תַּעֲלֶה? וְנִתְבָּאֵר בַּתּוֹרָה, בִּי נִשְׁמַת הָאָדָם עֲלִיּוֹנִית, בִּי פְתוּב עַל נֶפֶשׁ הַבְּהֵמָה בִּי הִיא מִן הָאָרֶץ, שֶׁנֶּאֱמָר (בראשית א, כד) "תוֹצֵא הָאָרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה לְמִינָהּ", וְעַל נִשְׁמַת הָאָדָם פְּתוּב (שם ב, ז) ⁴⁵⁶ "וַיִּפַּח בְּאַפָּיו נִשְׁמַת חַיִּים", עַל כֵּן תַּעֲלֶה נִשְׁמַת הָאָדָם בְּמוֹת הַגּוֹף לְמַעְלָה, בִּי כָל הַדְּבָרִים שֶׁבִים אֶל שִׁרְשָׁם, כַּעֲנִין שֶׁנֶּאֱמָר (קהלת יב, ז) ⁴⁵⁷ "וַיָּשׁוּב הָעָפָר עַל-הָאָרֶץ כְּשֶׁהָיָה וְהָרוּחַ

עזר כנגדו, ולכאורה מנין היה קיום המין בעולם? ואמר מרן הגרי"ז, שבאמת עיקר בריאת האדם היא לשלימות [וכמו שכתב התרגום "לא טוב - לא תקין"], ואם היתה נגמרת השלימות כבר ב"לבדו" היה מספיק בזה ולא היו צריכים את העזר כנגדו. ולפי זה מובן מה שנקראו הצדיקים "בני-אדם", כי תפקיד האדם בעוה"ז להשלים את עצמו ולהשליט את החלק העליון על התחתון, והרשעים נקראים "בהמה" משום שאינם דואגים להשלים את עצמם (שערי מאור).

ביאורים

454. כי היה מסתפק. שלמה המלך באמרו "מי יודע רוח בני האדם".
455. איך יסתפק על רוח הבהמה. באמרו "ורוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ".
456. ויפח באפיו נשמת חיים. מכאן שנפש האדם היא עליונה באשר נופחה על ידי הקב"ה בכבודו ובעצמו, ומאן דנפח - מדיליה נפח. 457. וישוב

תָּשׁוּב אֶל-הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר נָתַנָּה". וְנֶאֱמָר עַל נִשְׁמַת הַצַּדִּיקִים (זכריה ג, ז) ⁴⁵⁸ "וְנָתַתִּי לָךְ מַהֲלָכִים בֵּין הָעוֹמְדִים הָאֵלֶּה". פְּרוּשׁ, בֵּין הַמַּלְאָכִים ⁴⁵⁹ שֶׁהֵם עוֹמְדִים וְקִימִים, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמָר (תהלים קמח, ו) ⁴⁶⁰ "וַיַּעֲמִידֵם לְעֵד לְעוֹלָם", וְנֶאֱמָר (דניאל ז, טז) ⁴⁶¹ "קָרַבְתָּ עַל-חֵד מִן-קְאָמִיָּא". וְאָמְרוּ זְכַרְוָנָם לְבָרְכָה (שבת קנב, ב) נִפְשׁוֹתֵיהֶם שֶׁל צַדִּיקִים גְּנוּזוֹת תַּחַת כֶּסֶף הַכְּבוֹד, שֶׁנֶּאֱמָר (שמואל א כה, כט) "וְהָיְתָה נֶפֶשׁ אֲדָנִי צְרוּרָה בְּצִרּוֹר חַיִּים". ⁴⁶² וְכָל ⁴⁶³ אֲנָשִׁי-לִבָּב ⁴⁶⁴ יִחְשְׁבוּ ⁴⁶⁵ הָעוֹלָם הַזֶּה כְּמוֹ דִּירַת עֲרָאִי, וְלֹא יִשְׁתַּמְשׁוּ בּוֹ רַק לְעִבּוּדַת הַבּוֹרָא יִתְבָּרַךְ, וַיְכִינוּ בּוֹ ⁴⁶⁶ צִדָּה לְנֶפֶשׁ, ⁴⁶⁷ בִּי אִם שָׁנִים רַבּוֹת יִהְיֶה הָאָדָם וְאִלּוּ חָיָה אֵלָּה שָׁנִים

ביאורים

העפר וגו'. ועתיד לחזור הגוף שנברא מן העפר אל האדמה, והנשמה תחזור אל בוראה שהוא נפחה באדם. 458. ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה. אתן לך שכר שתהלך בין העומדים שהם המלאכים. 459. שהם עומדים וקיימים. המלאכים - נקראו 'עומדים', באשר עומדים הם וקיימים לעד לעולם, וביניהם - עתידה נפש הצדיק להיות. 460. ויעמידם לעד לעולם. הרי שלשון "עמידה" פירושו - עומד וקיים לעולם. או הכוונה שפסוק זה נאמר גם על המלאכים המזכירים שם - "הללוהו כל מלאכיו הללוהו כל צבאיו... ויעמידם לעד לעולם". 461. קרבת על חר מן קאמיא. נגשתי אל אחד מן העומדים, שהם המלאכים. 462. וכל אנשי וכו'. חוזר לענין הראשון. 463. אנשי לבב. אשר לבם ברשותם. 464. יחשבו. כלומר, יחשיבו. 465. העולם הזה כמו דירת עראי. וכמו שאמרו באבות (ד, כא) "רבי יעקב אומר העולם הזה דומה לפרוזדור בפני העולם הבא". 466. צידה לנפשם. מזון רוחני לצורך נשמתם, תורה ומעשים טובים. 467.

פְּעָמִים, ⁴⁶⁸אַחֲרֵי שִׁישׁ מִסְפָּר לְשָׁנָיו, יִכְלֶה הַמִּסְפָּר ⁴⁶⁹וְסוֹפוֹ בְּלֹא-הִיָּה יִהְיֶה. ⁴⁷⁰(לֵב) וְעוֹלָם הַגִּמּוּל ⁴⁷¹אֵין לוֹ תִּכְלִית, כְּעֵנֶיךָ שֶׁנֶּאֱמַר (איוב טז, כב) ⁴⁷²כִּי-שָׁנוֹת מִסְפָּר יֵאָתִיו וְאַרְחָ לֹא-אָשׁוּב אֶהְיֶה. ⁴⁷³אָף כִּי יָמִי

לג. ועולם הגמול אין לו תכלית. כתב בספר "חיי עולם" (ח"ב פ"ה): "הן ידוע כי העולם הבא הוא עולם הנצחי, וכנוסח הברכה "אשר נתן לנו תורת אמת, וחיי עולם נטע בתוכנו". וכדי לקבל מושג מה בענין חיי עולם ועד, [עד כמה ששכל אנושי מסוגל לתפוס], אמרו חכמי המוסר משל נמרץ, לצייר בשכלו אילו היה כל העולם כולו מן הארץ עד שמי השמים מלא גרגירי חול הדקים, [אשר שק אחד מהם מכיל הרבה מיליונים גרגירים], ובכל מיליון שנה היה נחסר גרגיר אחד, אשר הזמן הנורא, עד שיכלו כל הגרגירים מכל העולם - אי אפשר כלל וכלל בשכל אנושי לתפוס אפילו אפס קצהו. והנה כל הזמן הארוך הזה, איננו אפילו כטפה מן הים מול נצח סלה ועד, אשר הוא עוד כהנה וכהנה לאין שיעור וגבול.

ומעתה יתבונן האדם, איזה ערך יש לחיי עולם הזה, ימי שנותינו בהם שבעים שנה [אשר חלק גדול מהם או רובם כבר חלפו ועברו], מול חיי עולם לעד ולעולמי עד בעולם הבא, הוא אשר קראו חז"ל (קידושין לט:), לעולם הבא "עולם שכולו אור". וזהו אשר יסד הפייטן, אוי לי שהחלפתי עולם עומד בעולם חולף".

ביאורים

כי אם. כי אף אם. 468. אחרי שיש מספר לשניו. מאחר ויש מספר קצוב למשך שנות חיו. 469. וסופו בלא היה יהיה. סופו יהיה כאילו לא היה כאן בעולם הזה. 470. ועולם הגמול. עולם הבא שבו מקבל אדם גמולו על מעשיו בעוה"ז. 471. אין לו תכלית. אין לו סוף, כי הוא עולם נצחי. 472. כי שנות וגו'. השנים הקצוצים לי לחיות בעוה"ז שהם שנים שיש להם מספר, הלא יאתיו (יגיעו) בהכרח, וזא אלך מן העוה"ז ולא אשוב עוד אל חיים האלה (מלבי"ם). 473. אף כי. כל-שכן אשר.

הָאָדָם ⁴⁷⁴בְּצֵל עוֹבֵר, כְּעֵנֶיךָ שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים צ, י) "יָמִי-שָׁנוֹתֵינוּ בָּהֶם שְׁבָעִים שָׁנָה" וגו', וְנֶאֱמַר (שם קמד, ד) "יָמִיו בְּצֵל עוֹבֵר", וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכוֹרָנָם לְבָרְכָה (קהלת רבה א, ג) ⁴⁷⁵לֹא בְּצֵלוֹ שֶׁל אֵילָן וְלֹא בְּצֵלוֹ שֶׁל בְּתֵל, אֲלֵא בְּצֵל עוֹף הַפְּוֹרֵחַ וְעוֹבֵר. רְצוֹנָם לומר, כִּי חַיֵּב הָאָדָם לְהַמְשִׁיל עֵנֶיךָ הָעוֹלָם-הַזֶּה בְּלִבְּכֶם בְּצֵל עוֹף הַפְּוֹרֵחַ וּכְרַגַּע קָטָן, ⁴⁷⁶גַּם כִּי אֵין הָאָדָם יוֹדֵעַ אִם הַיּוֹם כָּאֵן וּלְמָחָר בִּקְבָר, וְנִמְצָא בְּהִשְׁתַּדְּלוֹ וּפְרָחוֹ עַל יוֹם מָחָר כִּי הוּא מַצְטָעֵר ⁴⁷⁷עַל עוֹלָם שְׁאִינוֹ שָׁלוֹ. וְאָמְרוּ זְכוֹרָנָם לְבָרְכָה (סנהדרין ק, ב) ⁴⁷⁸אֶל-הַצֵּר צֶרֶת מָחָר כִּי לֹא תִדַּע ⁴⁷⁹מָה-יֵלֵךְ יוֹם.

ביאורים

474. בצל עובר. חולפים במהרה כצל הנעלם. 475. לא כצילו של אילן ולא כצילו של כותל. שעל כל פנים צילם עומד ומתעכב במקום אחד זמן מה ואינו עובר במהירות רבה. [במדבר הגירסא: "באיזה צל, אם כצילו של כותל יש בו ממש, אם כצלו של דקל יש בו ממש". ביאור דבריו: לצילו של כותל ישנה מידה מסויימת של קביעות: הכותל עומד ניצב על מקומו, והצל אינו מושפע אלא מתנועת החמה בשמים. לצילו של אילן, ישנה מידה פחותה של קביעות: האילן אמנם נטוע בארץ, אולם ככלות הכל ענפיו נעים ונדים ברוח, ובעקבותיהם אף הצל אינו יציב במקומו. אך ישנו צל חסר כל קורטוב של קביעות: צל של ציפור החולפת בשחקים]. 476. גם כי אין האדם יודע אם היום כאן ולמחר בקבר. כלומר, מעבר לכך שכל חיי האדם בעולם הזה חולפים כצל עוף הפורח, גם בפועל בכל רגע אינו יודע מה יהיה ברגע הבא. 477. על עולם שאינו שלו. על יום שאינו עתיד לראותו. 478. אל הצר צרת מחר. אל תדאג היום את צרת יום מחר. 479. מה ילך יום. מה אירע היום, שמא למחר איננו שמת הוא

ב. וְעָקַר סֵפֶר קְהֵלֶת חֲבָרוֹ [שְׁלֹמֹה] עָלָיו הַשְׁלֹם, לְמַעַן יֵשִׁים הָאָדָם עַל לְבֹו בִּי הָעוֹלָם הַכֵּל הַבָּלִים, ⁴⁸⁰וְלֹא יִשְׁתַּמֵּשׁ בּוֹ ⁴⁸¹וְזִלְתִּי לְעִבּוּדֶת הַבּוֹרָא וְתִבְרָךְ. ⁴⁸²וְהוֹדִיעַ בּוֹנֵת הַסֵּפֶר בְּפִתִּיחָתוֹ וְחִתִּמָּתוֹ, בִּי פֶתַח וְאָמַר (קְהֵלֶת א, ב) ⁴⁸³"הַכֵּל הַבָּלִים אָמַר קְהֵלֶת הַכֵּל הַבָּלִים ⁴⁸⁴הַכֵּל הַבָּל". וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ וְכְרוֹנָם לְבִרְכָּה (קה"ר ג, יד) אֵלּוּ אָדָם אַחֵר הָיָה אוֹמֵר בֶּן, הֵינִי אוֹמְרִים אוֹלִי ⁴⁸⁵לֹא אֶסָּף שְׁתִּי פְרוּטוֹת מִיָּמָיו ⁴⁸⁶עַל בֶּן נֶחֱשֶׁב הָעוֹלָם הַכֵּל בְּעֵינָיו, אֲבֵן שְׁלֹמֹה שֶׁנִּכְתַּב עָלָיו (מַלְכִּים-א י, כז) "וַיִּתֵּן הַמֶּלֶךְ אֶת-הַכֶּסֶף בִּירוּשָׁלַיִם ⁴⁸⁷בְּאֲבָנִים", ⁴⁸⁸לֹו נָאָה לִזְמַר בִּי הָעוֹלָם הַכֵּל הַבָּלִים. וְהָתָם סֵפֶרוֹ וְאָמַר (קְהֵלֶת יב, יג) ⁴⁸⁹"סוֹף דִּבְרַר

ביאורים

היום (רש"י). **480.** ולא ישתמש בו. בעניני העולם להנאת עצמו. **481.** זולתי. אלא רק. **482.** והודיע בוונת הספר. גילה והראה מטרת ספר קהלת בתחילתו ובסופו. **483.** הכל הבלים. שטות מוחלטת הרדיפה אחר עסקי העולם. [שבעה הבלים אמר, כנגד שבעת ימי הבריאה (מדרש)]. **484.** הכל הבל. שאין בהם ממש ותועלת. **485.** לא אספ שתי פרוטות. ולא היה לו במה לקנות מאומה מהנאות העולם הזה. **486.** על בן נחשב העולם הבל בעיניו. לכן הוא לועג ומגנה ממונו של עולם, כי אינו יכול להעריך נכוחה את 'מעלתו'. **487.** כאבנים. הניחם ברחוב העיר כאבנים (מצ"ד). והדבר מראה על רוב עשרו. ושאלו במדרש שם: "ולא היו נגנבות?! [אלא] שהיו אבני עשר אמות ואבני שמונה אמות" (ראה מ"א ז, י), כלומר שמרוב גדלן לא יכלו לגנוב אותן. **488.** לו נאה לומר. ויתקבלו דבריו על שומעיהם. **489.** סוף דבר וגו'. סופם של הדברים הנעשים בעולם, אפילו אלו שבזנעא, להיות כולם נשמעים לפני הקב"ה. ולכן

הכל נשמע את-האלהים ירא ואת מצותיו שמור ⁴⁹⁰כי-זה כל-האדם".

כא. ומי שחננו השם ותברך דעה, ⁴⁹¹ישיב אל לבו כי השם יתברך שלחו בעולם הזה לשמור ⁴⁹²משמרתו ותורותיו וחוקותיו ומצותיו, ⁴⁹³ולא יפקח עינו ⁴⁹⁴זולתי על אודות שליחותו.

לד. ולא יפקח עינו זולתי על אודות שליחותו. במסכת עירובין (נד): "אמר ליה שמואל לרב יהודה, שינא [-חריף ושנון], חטוף ואכול חטוף ואישתי [-ושתה], דעלמא דאזלינן מיניה כהלולא דמי" [פירוש, שהעולם הזה שאנו הולכים ממנו - כחופה הוא דומה, שכשם ששמחת חתונה עוברת מהר, כן האדם

היום ישנו בעולם ולמחר איננו (עפ"י רש"י)].

ביאורים

יש לאדם לירא ממנו ולכוון לבו לשמים ולקיים את אשר צוה, כי זוהי תכלית כל האדם ולצורך זה נברא (עפ"י רש"י). עוד יל"פ, 'סוף דבר הכל נשמע' - מסקנת הדברים והנשמע מכללם, 'את האלוקים ירא ואת מצוותיו שמור, כי זה כל האדם' - שהרי זה כל תכלית האדם (מפרשים). **490.** כי זה כל האדם. וזולת זה הכל הבל הבלים, ונמצא הפתיחה והסיום באותו ענין. **491.** ישיב אל לבו. יתבונן היטב תמיד. **492.** משמרתו ותורותיו וחוקותיו ומצוותיו. 'משמרתו' - גזרות שגזרו חכמים להרחקה ושמירה על האזהרות שבתורה, כגון שבות לשבת. 'ותורותיו' - אף תורה שבעל פה, כגון מצוות שהם הלכה למשה מסיני. 'וחוקותיו' - דברים שאין טעמם ידוע, כגון איסורי אכילת חזיר ולבישת שעטנז, שגזרת המלך הם וחוקותיו על עבדיו. 'ומצוותיו' - דברים שאף אילו לא נכתבו בתורה ראוין הם להצטוו, כלומר, הנהגות ישרות שהשכל מחייבן, כגון איסורי גזל ושפיכות דמים (עפ"י רש"י בראשית כו, ה). **493.** ולא יפקח עינו. לא ישיגח על שום דבר. **494.** זולתי. אלא רק.

⁴⁹⁵ וְלִקְיָן הַיָּמִים, אִם עֲשֵׂה שְׁלִיחוֹתוֹ
בְּאַמוּנָה, ⁴⁹⁶ יָשׁוּב וּכְאֵ בְרָנָה,
⁴⁹⁷ וְשִׁמְחַת עוֹלָם עַל רֵאשׁוֹ, בְּעֶבֶד
אֲשֶׁר שָׁלְחוֹ הַמֶּלֶךְ אֶל עֶבֶר-הַיָּם,
שָׁאִין עֵינָיו וְלָבוּ זוֹלָתִי עַל-דָּבָר
שְׁלִיחוֹתוֹ עַד שׁוּבוֹ אֶל אֲדוֹנָיו. וְכֵן
אָמַר שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשְּׁלוֹם (משלי ה', יא)
"בְּדֶרֶךְ חֲכָמָה הִרְתִּיךָ" וְגו', (שם כב,
יט-כא) ⁴⁹⁸ "לִהְיוֹת בֵּין מִבְטָחֶךָ וְגו',

בספר "שיחות החפץ חיים" (מ' פד) הביא, שהחפץ חיים היה מפרש את כוונת המשל 'כהילולא', שזמן החתונה הם ימים של שפע, שכל הרוצה לסעוד יכול להכנס ויקבל כאוות נפשו בשפע רב, מאחר שבימים אלו בעל השמחה לבו טוב עליו ומכבד לכל הנכנס הן לקרוב והן לרחוק בכל מיני משקה ומגדנות.

אולם אם יאחר את ימי החתונה, שכבר פינו את השולחנות וחזר הבית לימי החול - שוב לא יוכל לקבל כאוות נפשו. כמו כן חיי האדם בעולם הזה דומים להילולא, שהאדם הורשה לעבוד את ה' כרצונו, ויכול להגיע למדרגות גבוהות, לא כן בעולם הבא שאינו זמן עבודה ואינו יכול לצבור זכויות חדשות אלא הכל לפי מה שהביא עמו. וזה שאמר שמואל לרב יהודה בדרך משל, חטוף ואכול מצוות ומעשים טובים שעתה הוא זמן החתונה, אולם לאחר שיעברו ימי החתונה שוב אי אפשר לקיים מצוות.

ביאורים

⁴⁹⁵ וְלִקְיָן הַיָּמִים. ובסוף ימי חייו. ⁴⁹⁶ יָשׁוּב. אל אלוהיו. ⁴⁹⁷ וְשִׁמְחַת עוֹלָם. שמחה נצחית. ⁴⁹⁸ לִהְיוֹת בֵּין מִבְטָחֶךָ. כוונת רבינו במה שמביא מענין הבטחון, לפי שאמר קודם שלא יפקח עינוי זולתי לעשות שליחותו, היינו שלא ישגיח ולא ידאג על הענינים הפרטיים שלו וישליך על ה' כל דאגותיו (זה השער). [וז"ל רש"י שם: "להיות בה' מבטחך הודעתך" - אני מודיעך שתבטח בה' ותעסוק בתורה ולא תאמר איך אבטל ממלאכתי ואיך אתפרנס].

⁴⁹⁹ לַהֲדוּיַעֲךָ קוּשֵׁט אַמְרֵי אִמָּת ⁵⁰⁰ לְהָשִׁיב אִמְרֵים אִמָּת
לְשִׁלְחִיךָ."

כב. ⁵⁰¹ וּמִן הַדְּבָרִים שֶׁאָדָם חַיֵּב לְזָכֹר בְּעֶבְרָם יוֹם
הַמּוֹת, כְּדֵי ⁵⁰² שְׁלֹא יִתְבַטֵּל וְאֵל ⁵⁰³ תִּרְפִּינָה יִדְיוֹ
מִעֲבֹדֶת הַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ, וְתִדְרֹךְ שִׁנְתּוֹ מִעֵינָיו לַעֲמֹל בְּתוֹרָה
וְלִהְתְּבוֹנֵן ⁵⁰⁴ בִּירְאַת הַשֵּׁם ⁵⁰⁵ וְלִתְקֵן מִדּוֹת נַפְשׁוֹ, וְלִהְשִׁיג
מַעֲלֹת הִירְאָה וְהֶאֱהָבָה, וְלִחְשֹׁב מַחֲשָׁבוֹת אֵיךְ ⁵⁰⁶ יִגְדִּיל
וְיֵאֱדִיר מִצְוֹת ⁵⁰⁷ לִהְיוֹת לְנַפְשׁוֹ כְּגִלָּה וְאוֹצֵר, בְּעֵינָיו
שֶׁנֶּאֱמַר (משלי י, ח) "חֲכָם-לֵב ⁵⁰⁸ יִקַּח מִצְוֹת", כִּי יֵדַע וְיִזְכֹּר

ביאורים

⁴⁹⁹ לַהֲדוּיַעֲךָ קוּשֵׁט אַמְרֵי אִמָּת. כתבתי לך דברים חשובים כדי שתבין מתוכם אמיתות דברי האמת. ⁵⁰⁰ לְהָשִׁיב אִמְרֵים אִמָּת לשולחך. שתוכל לעמוד לפני הבורא ולומר לפניו עשיתי שליחותך כאשר צויתני [כי גדר השליחות הוא, שיכול לחזור לשולחו לומר עשיתי שליחותך (ראה תוספות גיטין כד. ד"ה והא)]. ⁵⁰¹ וּמִן הַדְּבָרִים שֶׁאָדָם חַיֵּב וכו'. כלומר אם כי עיקר זכירת יום המות היא בכדי להתגבר על יצרו הרע, מ"מ מוסיף רבינו שגם לקיום המצוות ולעמל התורה ג"כ נחוצה זכירת יום המות (הרוצה בתשובה). ⁵⁰² שְׁלֹא יִתְבַטֵּל. אף לרגע. ⁵⁰³ תִּרְפִּינָה יִדְיוֹ. מלשון רפיון ועצלות, כלומר לא יתעצל כלל. ⁵⁰⁴ בִּירְאַת הַשֵּׁם. פירוש, לאפוקי שלא יעשה המצוות "מצות אנשים מלומדה" בהרגל ומנהג אבות (פירוש מרי"ד). ⁵⁰⁵ וְלִתְקֵן מִדּוֹת נַפְשׁוֹ. דעיקר עבודת ה' תלוי בתיקון המדות כמ"ש בתחילת ספר אבן שלמה. ⁵⁰⁶ יִגְדִּיל וְיֵאֱדִיר מִצְוֹת. יפרסם, יחזק וירומם חשיבותם של המצוות. [יגדיל' בכמות 'ואדיר' באיכות (מלבי"ם)]. ⁵⁰⁷ לִהְיוֹת לְנַפְשׁוֹ כְּגִלָּה וְאוֹצֵר. שהמצוות יהיו חביבות בעיניו כאוצר יקר וסוגלת מלכים. ⁵⁰⁸ יִקַּח מִצְוֹת. "מחזר ומחפש

יְשָׁהִימִים קָצָרִים, כְּמוֹ שְׁאֲמָרוּ
רְבוּתֵינוּ וְזָרוֹנָם לְבָרְכָהּ (אבות פ"ב
מ"ו) ⁵⁰⁹ הַיּוֹם קָצֵר ⁵¹⁰ וְהַמָּלְאכָה
מְרַבָּה, ⁵¹¹ וְהַפְּעֻלִּים עֲצֵלִים
⁵¹² וּבַעַל-הַבֵּית דּוֹחֵק.

כג. וּמִי שֶׁאֵינוֹ זֹכֵר יוֹם הַמּוֹת תָּמִיד, דּוֹמָה בְּעֵינָיו שִׁישׁ
לוֹ ⁵¹³ פְּנָאי וּמִתּוֹן לְהִשָּׁי ⁵¹⁴ תְּפִצּוֹ. ⁵¹⁵ וְאֲמָרוּ
רְבוּתֵינוּ וְזָרוֹנָם לְבָרְכָהּ (אבות פ"ד מ"ז) ⁵¹⁶ יִפָּה שְׁעָה

ביאורים

אחרי המצוות, וגם אם לא הגיע חובה לידו [כלומר, מצב שמחייבהו לקיים מצוות] מתבונן במחשבותיו איזה הדרך תמצא לו מצוה לעשות" (לשון רבינו בביאורו למשלי). ⁵⁰⁹ הַיּוֹם קָצֵר. ימי חייו של האדם בעולם הזה קצרים הם מכדי שיגיע לתכלית השלימות. ⁵¹⁰ וְהַמָּלְאכָה מְרַבָּה. מלאכת האדם בעסק התורה מרובה היא עד מאד. ⁵¹¹ וְהַפְּעֻלִּים עֲצֵלִים. חומריות האדם גורמת לו שיתעצל מלתור ולבקש חכמה ולעסוק בתורה. ⁵¹² וּבַעַל הַבֵּית דּוֹחֵק. הקב"ה דוחק ומצוה את האדם ללמוד בכל עת ולא ליבטל מן התורה. [וביאר רבינו בפירושו למסכת אבות, שהתנא בא לומר, שאין האדם כפועל העובד בקבלנות שיכול לומר אעסוק בתורה מעט ואהיה מסתפק בשכר מועט, לזה אמר שהקב"ה דוחק ומחייב כל אחד ללמוד בכל עת שיוכל, ואם יעבור על מצותו - לא רק שימנע ממנו שכר אלא גם יעניש אותו]. ⁵¹³ פְּנָאי וּמִתּוֹן. זמן ומתינות. ⁵¹⁴ תְּפִצּוֹ. בתורה ובמצוות. ⁵¹⁵ וְאֲמָרוּ רז"ל יִפָּה שְׁעָה, כלומר, אפילו לפי דעתו שיש לו פנאי ומתון, היאך זה יכול להתנהג בעצלתיים ואיך יתן מנוחה לנפשו, שהרי כמה צריכים להחשיב ולייקר שעה אחת של תשובה ומעשים טובים, כמבואר במשנה (זה השער). ⁵¹⁶ יִפָּה שְׁעָה אחת. גדול ערכה

טובים בעולם הזה מכל חיי העולם הבא".
ונשאלת השאלה אי"כ מה יפה יותר? אלא התשובה היא שתלוי מאיזו בחינה אנו דנים, כי מבחינת הקידוש ה' שנעשה ע"י עבודתנו

אחת בְּתִשְׁבָּה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים
בְּעוֹלָם הַזֶּה ⁵¹⁷ מְכַל חַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא,
וְיִפָּה שְׁעָה אַחַת שָׁל ⁵¹⁸ קוֹרֶת-רוּחַ
בְּעוֹלָם הַבָּא ⁵¹⁹ (ל) מְכַל חַיֵּי הָעוֹלָם
הַזֶּה.

ובחירתנו לעשות רצון ה' - בודאי העולם הזה יפה יותר מכל חיי העולם הבא, שבו אי אפשר להוסיף אפילו מצוה אחת בבחירה ועבודה. אבל מבחינת השכר והעונג - יפה שעה אחת של קורת רוח בעולם הבא מכל חיי העולם הזה, אי"כ שתי הדעות המדברות מצדדים שונים באותו נושא צודקות ואמיתיות, ואלו ואלו דברי אלוקים חיים ('שפתי חיים' אמונה ובחירה ב' עמ' רצ"א).
לו. מכל חיי העולם הזה. ביאר אדמו"ר מוהרצ"ה ברוידא זצ"ל, כי ענין "כל חיי עוה"ז" הוא, אם נקבץ אל תוך רגע אחת את כל שעות וגם רגעים של אושר ונחת שיש לאדם במשך כל ימי חייו, ונצרף לזה את כל האושר והנחת שיש לכל חביריו ומיודעיו בכל ימי חייהם, וגם את זה נכניס אל אותו הרגע וניתן הכל לאדם אחד, האם אפשר לשער את מדריגת האושר אשר ירגיש האדם ההוא ברגע ההוא! אכן זאת ועוד אחרת, כי נצרף אל תוך הרגע ההוא וניתן לאדם הזה את כל האושר והנחת שיש לאנשי כל העיר במשך כל ימי חייהם, ועוד יותר מזה כי נצרף עוד את כל האושר של כל דרי העיירות שבכל המדינה ובכל מדינה ומדינה, היינו כל הטוב שבעולם במשך דור שלם, והכל נצרף אל תוך רגע

ביאורים

אפילו של שעה אחת. ⁵¹⁷ מְכַל חַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא. שהוא לאחר מיתת האדם, שאז אין אפשרות עוד לתקן ולהתעלות או לרכוש אפילו זכות או מצוה אחת, אלא רק לקבל גמול על מעשיו בעולם הזה. ⁵¹⁸ קוֹרֶת רוּחַ בְּעוֹלָם הַבָּא. הנאה ורוחנית שיש לאדם בעוה"ב. ⁵¹⁹ מְכַל חַיֵּי הָעוֹלָם הַזֶּה. מכל חיי העונג שיש בעוה"ז. [הנשעם, כי ההנאות שבעוה"ז הם לגוף לזמן קצר, שיש להם תכלית וסוף, אבל בעוה"ב הנשמה נהנית מזיו השכינה ואין לאותה הנאה תכלית וסוף (פירוש מרי"ד)].

כד. וכן אמר שלמה המלך עליו השלום (קהלת ט, ד) **"כִּי-מִי אֲשֶׁר יַחְבֵּר אֶל כָּל-הַחַיִּים יֵשׁ בְּטָחוֹן כִּי-לִכְלֹב חֵי הוּא טוֹב מִן-הָאֲרִיָּה הַמֵּת". פרוש, שבח חיי העולם הזה לענין התשובה ופעלת המצוות והשגת מעלות הנפש, והוא הבטחון הנמצא**⁵²³ **לְאֲשֶׁר יַחְבֵּר**

אחת וניתן לאדם אחד, מ"מ עדיין אין לזה "כל חיי העוה"ז". אבל "כל חיי העוה"ז" הוא, אם נצרף את כל האושר שבכל הדורות מראשית הבריאה עד סוף כל הדורות, והכל ממש, כל טוב העוה"ז בלי שום יוצא מן הכלל, הכל ניתן לאדם אחד וברגע אחת ממש, א"כ הלא אין לך

אושר גדול יותר על זה כלל, ואף על פי כן, קורת רוח בעה"ב גדול הימנו. וביאור מדרגת "קורת רוח", פירש אדמו"ר מורי חמי זצוק"ל שהוא כציור סעודת שמחה גדולה בבית מלכים אשר יעבור עני ויריח את ריח הסעודה מידי עברו ברחוב מחוץ לבית, ויהנה מן הריח הטוב - זהו בבחינת קורת רוח. וכן גם בעוה"ב, אם אדם איננו זוכה לעוה"ב גופא, אלא שמרשים לו לעבור מבחוץ וליהנות רק מריח הטוב של העוה"ב המוכן לצדיקים, זהו פירוש מי שיש לו קורת רוח בעוה"ב, הוא השכר היותר קטן אשר אפשר להמצא, ועל כרחנו הוא עבור המצוה היותר קטנה אשר אין קטנה הימנה, ועל זה אמרו כי כל חיי עוה"ז וכל תענוגיו ואשריו הכלולים יחד מראשית הבריאה ועד סוף סופה עוד לא יגיעו אל קורת רוח כזה בעוה"ב (מכתב מאליהו' ח"א עמ' 4).

ביאורים

520. כי מי אשר יחבר אל כל החיים יש בטחון. כי כל עוד האדם חי [אפילו הוא רשע ונתחבר לרשעים כמ"ש 'אל כל החיים' אפילו לרשעים (רש"י)], יש לו תקוה להשתפר ולשוב. **521. כי לכלב חי וגו'.** שהרי גם הנחות ביותר כל עוד הוא חי יש לו מעלה ועדיפות ביחס למלך כשהוא מת. **522. הבטחון הנמצא.** התקוה לאדם להשיג אושר נצחי על ידי חיי העולם הזה. **523. לאשר יחבר אל החיים.** כל זמן היותו בין החיים.

לו. כי האדם הפחות בחייו יכול להוסיף מעלות בנפשו מה שלא יוכל לעשות כן החכם והצדיק המת. כתב בספר מרגליות הים (סנהדרין קט, ב): ומפי הגה"צ רבי ישכר דב מבעלז זצ"ל שמעתי בש"ק פ' קרח תרע"ג שפתח ואמר, כתיב בפרשת השבוע "ויאמר משה בזאת תדעון כי ה' שלחני לעשות את כל המעשים האלה כי לא מלבי, אם כמות כל האדם ימותון אלה

אל החיים. ופרוש "כי לכלב חי", **(ל) כי האדם**⁵²⁴ **הפחות, בחייו, יכול להוסיף מעלות בנפשו מה שלא יוכל לעשות כן החכם והצדיק המת.** **525 ובמקום אחר בזה וגנה העולם הזה לענין השגת תענוגיו וכבודו, ואמר (שם א, ג) "מה-יתרון לאדם בכל-עמלו שיעמל"**⁵²⁷ **תחת השמש". עוד אמר (שם ד, ב) "ושבח אני את-המיתים שכתב מתו מן-החיים אשר המה חיים עדנה".**

ופקודת כל האדם יפקד עליהם לא ה' שלחני, ואם בריאה יבא ה' ופצתה האדמה את פיה ובלעה אותם ואת כל אשר להם וירדו חיים שאולה וידעתם

ביאורים

524. הפחות, בחייו. אף הפחות והשפל ביותר כל זמן שהוא חי. **525. ובמקום אחר וכו'.** כלומר, מה ששיבח את העולם הזה הוא רק מפני שאפשר לעשות בו מצוות ולחזור בתשובה ולהשיג מעלות הנפש, ולא לשום מטרה אחרת, שהרי במקום אחר ביזה וגינה את העולם הזה אם משתמשים בו רק לענין השגת תענוג וכבוד. **526. מה יתרון.** איזה רווח. **527. תחת השמש.** הם עניני העולם הזה. [ברש"י: "תחת השמש - תמורת התורה שהיא קרויה אור, שנאמר (משלי ו, כג) 'ותורה אור', כל עמל שהוא מחליף בו את עסק התורה, מה שזכר בו"]. **528. ושבח.** ומעדיף, ומחשיב. **529. עדנה.** עדיין כאן בעולם הזה השפל והגשמי.

כה. ואמרו רבותינו זכרונם

לברכה (אבות פ"ג מ"א)

הסתכל בשלשה דברים⁵³⁰ (ח)^(לח) ואין

אתה בא לידי עברה.⁵³¹ מאין באת

- מטפה פרוחה,⁵³² ולאן אתה הולך

- למקום עפר רמה ותולעה, ולפני

כי נאצו האנשים האלה את ה'". והנה אם אמנם הוכרח משה רבינו ע"ה לאחוז במשפט בכדי להוכיח כי לא מלבו, שזהו יסוד כל התורה, ולכן היו צריכים למופת חותך שימותו בדרך בלתי טבעי כלל וכלל שלא

ליתן מקום לספק עוד, אבל מדוע זה ביקש שירדו חיים שאולה, וכי חפץ משה רבינו ע"ה ח"ו לנקום בהם שיסבלו עוד יסורים טרם שתצא נפשם!! ואמר אבא זצ"ל (ה"ה הגה"ק רבי יהושע מבעלז) כי זהו לאשר הרעיא מהימנא ע"ה חס על כל נפש מ ישראל ולכן בראותו שהוא מוכרח לענוש אותם ביקש עליהם רחמים שיהיו עוד בחיים, כי אדם מ ישראל כל עוד נשמתו בו אפילו ברגע האחרונה עוד יוכל לשוב בתשובה. וסיים, שזהו אשר מסרו לנו חז"ל בב"ב ע"ד. דהו חלפי אבולעי קרח ושמע דהו אמרין "משה אמת ותורתו אמת", זהו מאלו שנתבצר להם מקום אחרי שהועילה להם תפלת משה רבינו ע"ה וטרם שירדו שאולה חזרו באמת בתשובה. עת"ד. וזהו כעין דברי המאירי בטעם שמפקחין את הגל בשבת אפילו לצורך חיי שעה, כי אותה שעה מועטת יוכל עוד לחזור בתשובה.

לח. ואין אתה בא לידי עברה. לא אמר "ואין אתה חוטא" אלא "ואין אתה בא לידי עברה" משמע שהחטא נמנע ממנו בהכרח (וכן כתב בספר "שערי קדושה" למהר"ח). והטעם, כיון שההתבוננות בדברים אלו גורמת לאדם להכניע את היצר הרע המסיתו ולהתרחק אף מגורמי החטא, שהם הגאווה, הטרדה העולמית והרדיפה אחר המותרות, ושחוק וקלות ראש, וכמו

ביאורים

530. הסתכל. התבונן. **531. מאין באת.** ממה נוצרת. **532. ולאן אתה הולך.** 'הולך' לשון הווה, ולא 'תלך' בלשון עתיד, להודיענו שבכל שעה ובכל רגע האדם הולך לבית עולמו ומתקרב אל המיתה (תוספות יו"ט).

שממשיך רבינו לבאר, עד שנמצא ממילא שהחטא נמנע ממנו בהכרח (זה השער).

מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון -

לפני מלך מלכי-המלכים הקדוש-

ברוך-הוא. באור הדבר, פאשר

תחשב מאין באת - תכניע נפשך⁵³³ ותשנא הגאווה.

וכאשר תזכר לאן אתה הולך - תבזה העולם הזה ותביר

פי⁵³⁴ מותרו אין, ולא⁵³⁵ תתעסק בו⁵³⁶ וזולתי לעבודת

הבורא ותברך. וכאשר תשיב אל לבך לפני מי אתה

עתיד ליתן את החשבון - יהי מזרא שמים עליך. ואמרו

רבותינו זכרונם לברכה (כ"ר ט, ה) "וירא אלהים את-כל-

אשר עשה ויהי-טוב מאד" (בראשית א, לא)⁵³⁷ כי גם

המות טוב להכניע הנפשות ולהיות⁵³⁸ חתת אלהים על

הלכבות, ולבלתי עשות העולם הזה עקר. ויש אנשים

שאינם נותנים פנאי לנפשם⁵³⁹ לקבוע עתים להבין

לאחריתם מטרדתם בקניני העולם, כענין שכתוב (איוב

ד, כא)⁵⁴⁰ הלא-נפע יתרום גם ימותו ולא כחכמה".

ביאורים

533. ותשנא הגאווה. אשר היא שורש וסיבה לחטאים רבים. **534. מותרו אין.** אין לו ולהנאותיו שום יתרון ומעלה. **535. תתעסק בו.** תשתמש בעניני וצרכי עוה"ז. **536. וזולתי.** אלא רק. **537. כי גם המות טוב.** שדרשו על המילים "והנה טוב מאד" - "והנה טוב מות". כלומר, וזכור יום המות הוא טוב להכניע הנפשות וכו'. **538. חתת.** פחד. **539. לקבוע עתים להבין לאחריתם.** כלומר, לא מספיק להאמין ביום המיתה אלא צריך לקבוע עתים להתבונן בזה. **540. הלא נפע**

פרוש, הלא נסע יתרם ממונם מהם ⁵⁴¹ בנסיעתם, הנה כי אין להם בו תועלת, אבל אבד מהם טובה הרבה, כי גרם להם אשר "ימותו ולא בחכמה", כי לא חכמו להבין לאחריתם ולתקן נפשם ולהכין צדה לדרךם, פענן שבתוב (דברים לב, כט) ⁵⁴² לו חכמו ישכילו זאת יבינו לאחריתם.

כו. והנה נחתם הענין הזה במאמר נקבד אשר לחכמי ישראל וזרונם לברכה. היה הלל עליו השלום אומר, (אבות פ"א מ"ד) "אם אין אני לי מי לי, וכשאני לעצמי מה אני, ואם לא עכשו אימתי". ⁵⁴³ באור הדבר, אם האדם לא יעורר נפשו - ⁵⁴⁴ מה יועילוהו המוסרים?

ביאורים

יתרם בס' וגו'. - יתרם - ענין ריבוי ותוספת, והכוונה על הממון שהרבו להם. ופירוש הכתוב לדברי רבינו הוא: ממונם ורכושם שהרבו להם בעוה"ז אשר הוא "יתרם בס" - שלא היה לצורך להם אלא בבחינת מותרות, "הלא נסע" - נוסע (מתרחק) הוא מהם ביום מותם ועוזב אותם ואין להם תועלת ממנו כלל, אלא אדרבה, העסק בו גרם להם הפסד גדול אשר "ימותו ולא בחכמה" - כלומר בלי תורה ומצוות כמ"ש "חכם לב יקח מצוות", ובלי התבוננות בחכמה זו להבין לאחריתם, וגם הם מתים כשומים כי יצאו קרחים מכאן ומכאן (מפרשים). ⁵⁴¹ בנסיעתם. מן העולם הזה, כלומר בשעת מיתתם. ⁵⁴² לו חכמו ישכילו זאת יבינו לאחריתם. אילו היתה להם חכמה היו מתבוננים להכין צידה לאחריתם. ⁵⁴³ ביאור הרבר. מבאר והולך אמרה זו, ומתחיל לבאר "אם אין אני לי מי לי". ⁵⁴⁴ מה יועילוהו המוסרים. אל יחשוב האדם שהשינוי בנפשו יבוא מבחוץ, כי באמת דברי המוסר שמקבל מאחרים הם רק ההתעוררות

כי אף-על-פי ⁵⁴⁵ שנכנסים בלבם ביום שמעו, ישבדם היצר ⁵⁴⁶ ויעבירם מלבבו, פענן שנאמר (הושע ו, ד) "והסדרכם פענן-בקר". ונאמר (משלי י, כ) ⁵⁴⁸ בסף נבחר ⁵⁴⁹ לשון צדיק ⁵⁵⁰ לב רשעים כמעט". פרוש, מוסר הצדיק ⁵⁵¹ וך בלי סיג, ⁵⁵² ולשונו נבחר, ⁵⁵³ אבל לב הרשעים השומעים מוסרו - ⁵⁵⁴ רגע אחד הוא, מלשון (תהלים פא, טו) ⁵⁵⁵ כמעט אויביהם אכניע",

ביאורים

הראשונה, ולאחר מכן צריך להעיר בעצמו את נפשו ולשנות דרכיו, שאם לא כן לא יועילוהו המוסרים ('שפתי חיים' מועדים א' עמ' ט). ⁵⁴⁵ שנכנסים בלבם ביום שמעו. שהם דברי מוסר נפלאים. ⁵⁴⁶ ויעבירם מלבבו. כלא היו. וכתב רבינו בפירושו לאבות (א, יד) וז"ל: "אם לא אוכח עצמי במצוות, מי לי להוכיח ולזרזני, כי ורזו האחרים טוב הוא לפי שעה, אבל כשיעורר האדם את עצמו בכל יום ויום יוסיף לחשוב מחשבות לעשות מלאכת ה' ואין שכלה לפניו כאשר לבו חפץ והוא דרך ישר לפני איש". ע"כ. ⁵⁴⁷ והסדרכם כענן בוקר. כל טובתכם וצדקתכם אינה כלום (רש"י). כענן בוקר - שאין מביא הגשם (מצו"ד). כי בחום השמש יפסק (רד"ק). וכמו כן, מבלי שמעורר האדם ומחזק את עצמו שוב ושוב - לא יועיל לו מאומה כל המוסר ששמע. ⁵⁴⁸ בסף נבחר. כסוף הנקי מפסולת. ⁵⁴⁹ לשון צדיק. שידוע להוכיח (רש"י). ⁵⁵⁰ לב רשעים כמעט. כלומר, בזמן ששומע המוסר אזי יש לו לב אבל כל זה נמשך רגע קט. ⁵⁵¹ וך בלי סיג. נקי ללא פסולת. ⁵⁵² ולשונו נבחר. היינו שיש לו לשון נבחר איך למסור הדברים בלשון ובסגנון שיתקבלו על לב שומעיהם (משיבת נפש). ⁵⁵³ אבל לב הרשעים וכו'. כלומר, הבעיה אינה נעוצה בדברי המוסר, אלא דוקא בליבם של הרשעים. ⁵⁵⁴ רגע אחד הוא. זהו פירושו של "כמעט". כלומר, הרשעים שומעים המוסר רק רגע קטן ותיכף נשכח המוסר מלבם. ⁵⁵⁵ כמעט אויביהם אכניע. בשעה מועטת הייתי מכניע אויביהם (רש"י).

עיונים

להאדם, אכן בקרבו לא באה (פי' הידיעות יבשות בלי שום חיות) וכו'. הידיעה ואדם היודעם - שני דברים המה, והידיעות המה רק צפונות בקרב האדם וכו'. זה משפט לקיחתם - על ידי תורת ההתפעלות, אשר זה דרכה וחילה (פי' דרכה של ההתפעלות וכוחה להפוך את הידיעות לקנין באדם) להניח ברכה בקרב האדם, וגם אחר הסתלקותה (אחרי שההתפעלות פוסקת) לא תעלה בתוהו ותאבד, כי אם תשאיר אחריה איזה עוללות נספחים (פי' גרגרים דבוקים, דהיינו, שמוכרז להשאר רושם כל שהוא) אל האדם. והיה ברבות עסק ההתפעלות, כן גם העוללות יתרבו ויתחזקו להפיק מזג האדם לטוב (פי' להוציא ממצבו הקודם ולשנותו לטוב) וכו'. זאת יעשה, ילימוד מאמרי חכמינו ז"ל המדברים מכשרון המידות וחיי הנצח, ויחזור עליהם כמה פעמים להתפעל בשעתם.

כמו כן מצאנו בספר 'מסילת ישרים' (פ"ה), שהרושם הנשאר באדם הוא מחמת ההתפעלות: "מי שמתפעל מן ההתבוננות ומן הלימודים, אינו צריך שיתייסר בגופו, כי כבר ישוב מחטאותיו בלי זה מכוח הרהורי תשובה שיוולדו בלבבו, על ידי מה שיקרא או שישמע מן המוסרים והתוכחות".

ה"משך חכמה" (שמות יב, כא) מאיר בדרך זו מאמר תמוה ונפלא בפרק ערבי פסחים (ק"ב, ב): "אמר רב: ניהא דתורא (גערה להבריה השור מעלי או כדי שיעשה מלאכה. רשב"ם) 'הן הן', ניהא דאריה 'זה זה', ניהא דגמלא 'דא דא', ניהא דארבא (כדי למושכה בחבל ולהוליכה לנהר. שם) 'הילני הייא הילא והילוק הוליא'" (כלומר, בקולות אלו מזרזים את האנשים העובדים בספינה להשיטה בנהר). מבואר, שבעלי-חיים מתעוררים על ידי קול אחד פשוט הנשנה כמה פעמים, ואילו האדם מתעורר על ידי קולות משונים. על פי יסוד זה הוא ממשיך, שכדי לשבר את כח התאוה (שהוא כח בהמי), יפה להתעורר במאמר אחד או ברעיון מוסרי אחד שחוזר עליו בהתלהבות כמה פעמים [כאשר מתאוה אדם לדבר איסור, יאמר בהתלהבות הרבה פעמים מאמר מחריד כמו 'הקנאה התאוה והכבוד מוציאים את האדם מן העולם']; ואילו ליישר את הידיעות ולהשיב לעצמו על ספיקות וקושיות באמונה המתעוררים בלבו וכדומה (שהוא ענין השייך רק לבני אדם ולא לבעלי חיים), יחשוב ויתחכם בטענות ורעיונות שונים. רק כך תתעורר האמת החקוקה בשכל הישראלי ויזכה להוציאה לאור.

אחד הדברים הגורמים במיוחד להתפעלות, הוא החזרה המרובה על המשפטים

⁵⁵⁶ עֵינֵינוּ, ⁵⁵⁷ כְּרַנֵּעַ אוֹיְבֵיהֶם אֲכַנִּיעַ.

⁵⁵⁸ וַיִּקְרָא "לֵב" - חֵלֶב הַנֶּבֶן וְהַמֶּתֶקֶן,

כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (משלי טו, לב) "וְשִׁמְעֶה

תוֹכַחַת ⁵⁵⁹ קוֹנֶה לֵב", (שם יז, טז)

⁵⁶⁰ לְקִנְיֹת חֶכְמָה וְלֵב-⁵⁶¹ אֵין. אֵין

צָרִיךְ אֶדָם בְּשִׁמְעוֹ הַמוֹסֵר ^(לֵב) לְעוֹרֵר

נַפְשׁוֹ וְלִשְׁוֹם הַדְּבָרִים עַל לֵבוֹ,

לֵט. לעורר נפשו...

עד אשר תקבל נפשו המוסר.

ברכות (ז), אמרו:

"טובה מרדות אחת

[לשון רדוי והכנעה

שאדם שם על לבו

מאליו" (רש"י) בלבו

של אדם יותר ממאה

מלקיות". כוונתם

לומר, שהתעוררות

המגיעה לאדם על ידי שהוא עורר את עצמו אליה פנימית היא ושורשית,

הושפעתה גדולה יותר מהתעוררות חיצונית.

ידוע מה שחידש רבי ישראל מסלנט זצ"ל (מכתב ל' ד"ה השכל) בצורת לימוד

המוסר, שצריך ללמוד "בלב הומה ובשפתיים דולקות" באופן כזה שהלומד יגיע

להתפעלות. לימוד בדרך זו - גדול כוחו לחדור אל תת-ההכרה, לחולל מהפכה

בעומק האדם ולעשותו לאיש אחר. וז"ל: "ההתפעלות - יסודתה (פי' הבסיס

שלה העיקרי) לפתוח טמטום הלב, לשפוך בה מִי תבונתו - את אשר נודע

ביאורים

⁵⁵⁶ עֵינֵינוּ. פירושו. ⁵⁵⁷ כְּרַנֵּעַ. כלומר, ברגע אחד, בזמן מועט. ⁵⁵⁸ וַיִּקְרָא

"לֵב" חֵלֶב הַנֶּבֶן וְהַמֶּתֶקֶן. כלומר, מדאמר "לב רשעים" הרי שגם הרשעים

יש להם לפעמים לב נבון ומתוקן, ובכל זאת כיון שזה לא נשאר אצלם תמיד

נקראים בשם רשעים (זה השער). ⁵⁵⁹ קוֹנֶה לֵב. "קנין הלב - הוא קנין המדות

הנכבדות והבחיירות הנבחרות. הנה, שיעגו למעלה נישאה על ידי שמיעת

התוכחת" (ביאור רבינו במשלי שם). ובאבות (ג, יז) כתב: "לב - זהו הדעת".

⁵⁶⁰ לְקִנְיֹת חֶכְמָה וְלֵב אֵין. "במקומות הרבה יקרא קנין המדות החמודות

לב', כמו שכתב (משלי טו, לב) 'ושומע תוכחת קונה לב'. וביאור הענין, למה

יפור הכסיל הונו לקנות חכמה, ועוד לא קנה המדות ולא תקן דרכי לבבו לגרש

מן גֹּז המדות הרעות" (רבונו בביאורו למשלי). ⁵⁶¹ אֵין. כי לב הרשע לב רע

הוא ולא תנוח חכמה בלב רע (פתח השער).

וְלֹחֶשֶׁב בָּהֶם תָּמִיד, ⁵⁶²וְעַלֵּיהֶם יוֹסִיף
לָקַח, ⁵⁶³וּמִלְבוּ יוֹצִיא מִלֵּין, וְיִתְבּוֹדַד
⁵⁶⁴בְּחִדְרֵי-רוּחוֹ, ⁵⁶⁵וְיֵשׁוּב יִהְפֹּךְ יָד
תּוֹכַחְתּוֹ עַל נַפְשׁוֹ, וְלֹא יִסְמָךְ עַל
תּוֹכַחַת הַמּוֹכִיחַ לְבָדָה, ⁵⁶⁶וְתוֹכַחְתּוֹ
לְפָקָרִים וְלִרְגָעִים תִּהְיֶה, עַד אֲשֶׁר
תִּקְבַּל נַפְשׁוֹ הַמוֹסֵר וְעַד אֲשֶׁר
⁵⁶⁷תִּטָּהֵר.

הנלמדים, כדברי
הגרי"ס זצ"ל ('אור
ישראל' סימן ל' ד"ה
היוצא):
וההתחלה הוא ההרגש,
שיהיה האדם לומד
מאמרי חז"ל ומוסרי
החכמים, לחזור עליהם
כמה וכמה פעמים, עד
אשר יתפעל וירגיש
בנפשו חסרוננו, ומזה
יבוא למדריגה הב' היא
כבישת היצר."

"וּכְשֶׁאֲנִי לְעֵצְמִי מָה אֲנִי", גַּם כְּשֶׁאֲנִי ⁵⁶⁸לִי
לְהִשְׁתַּדֵּל לְתֵקֵן נַפְשִׁי בְּכָל כַּחַי, וְאֲנִי
הוֹנֵה בַּחֲכָמָה בְּכָל עֵת - ⁵⁶⁹מָה אֲנִי, בִּי הַשְּׁנֵת הָאָדָם

ביאורים

⁵⁶². ועליהם יוסיף לקח. יוסיף לימוד מעצמו על הדברים ששמע. ⁵⁶³. ומלבו
יוציא מלין. ומעצמו יוציא דברים (מלשון הכתוב איוב ח, י). פירוש, שיחדש
ויוסיף על דברי המוסר ששמע ע"י שיתבונן בהם. ⁵⁶⁴. בחדרי רוחו. בפנימיות
מחשבתו. ⁵⁶⁵. וישוב יתפוך יד תוכחתו על נפשו. (מלשון הכתוב באיכה ג, ג)
כלומר, יוכיח את עצמו. או הכוונה, שאת התוכחת והביקורת שיש לו על אנשים
שונים ועל מעשים לא טובים - יראה להסב אותה על עצמו ועל מעשיו (הרוצה
בתשובה). ⁵⁶⁶. ותוכחתו לבקרים ולרגעים תהיה. התוכחה שמוכיח את עצמו
והתבוננותו בדברי המוסר תהיה בכל יום ובכל רגע. כלומר, תמיד ללא הפסק.
⁵⁶⁷. תטהר. נפשו. ⁵⁶⁸. לי להשתדל לעצמי. ["אף כשיכויוני אחרים
ואוכיח אני את עצמי" (ביאור רבינו באבות שם)]. ⁵⁶⁹. מה אני. מלשון "ונחנו
מה". [וז"ל רבינו בביאורו לאבות שם: "מה אני" - עדיין לא אוכל להשיג אלא

⁵⁷⁰קָצָרָה וְדָלָה, ⁵⁷¹וְעַם הַטָּרַח וְהַתְקוּן ⁵⁷²יֵשִׁיג מַעַט מִן
הַמַּעֲלוֹת, ⁵⁷³רָאָה גַּם רָאָה מִי אֲנִכִּי וּמִי חַיִּי כְּשֶׁאֲנִי אֲנִי
לְעֵצְמִי לְהִשְׁתַּדֵּל וְלִטָּרַח לְתֵקֵן נַפְשִׁי. וְהַמְּשָׁל בְּזֶה מִן
הַשָּׁדָה שְׁחִיא ⁵⁷⁴זְבוּרִית, בִּי עַם רַב הַטָּרַח בְּתַקּוּנָה וְעַם
רַב עֲבוּדָה תּוֹצִיא זָרַע מַעַט, וְאִם לֹא יִטָּרְחוּ בְּתַקּוּנָה -
לֹא תִצְמִיחַ וְלֹא יַעֲלֶה בָּהּ כָּל עֵשֶׂב, ⁵⁷⁵אֲבָל קוֹץ וְדַרְדַּר
תִּצְמִיחַ, רַק הַשָּׁדָה אֲשֶׁר הִיא ⁵⁷⁶עֵדִית, גַּם בִּי לֹא יִטָּרְחוּ
בְּעֲבוּדָתָהּ יִמְצָא בְּזִרְעֶתָהּ תּוֹעֵלָתָה. ⁵⁷⁷וְאִמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ
זְכוּרֵנָם לְבָרָכָה (אדר"נ טז) בְּעֵינֵינוּ מַה שֶּׁכָּתוּב (תהלים קג, יד)
"⁵⁷⁸בִּי-הוּא יָדַע יִצְרָנִי", מְשָׁל לְמֶלֶךְ שֶׁנֶּתַן שָׂדֶה לְעַבְדּוֹ

ביאורים

אחת מני אלף ממה שאני חייב לעשות"]. א"כ אם לא אשתדל כלל הלא לא
אשיג מאומה. ⁵⁷⁰. קצרה ודלה. קצרה בכמות ודלה באיכות (הרוצה בתשובה).
⁵⁷¹. ועם הטורח. וגם עם כל הטורח. ⁵⁷². ישיג מעט. ישיג רק מעט.
⁵⁷³. ראה גם ראה וכו'. כלומר ומה תווכח שאם לא אשתדל ואטורח בעצמי
לתקן נפשי - לא אשיג מאומה. ⁵⁷⁴. זבוּרִית. קרקע גרועה. ⁵⁷⁵. אבל קוץ
ודרדר תצמיח. אלא עוד יצמחו בה קוצים וצמחים דוקרניים. כמו כן אדם שלא
יشتדל כלל לתקן עצמו בכל כחו, אזי לא די שלא ישיג שום מעלה אלא עוד
יקנה בנפשו הנהגות ומידות רעות. ⁵⁷⁶. עֵדִית. קרקע משובחת. ⁵⁷⁷. ואמרו
רבותינו. בא בזה לחזק את העובד שאל יאמר א"כ לריק יגעתי. ⁵⁷⁸. בִּי הוּא יָדַע
יצרנו. כי ה' יודע ומכיר את יצרנו הרע ואת כוחו הגדול וכמה מתאמץ להכשילנו
בחטא. ויש מפרשים על המשך הכתוב "זכור כי עפר אנוחנו", כלומר, כי הוא ידע
שנוצרנו מעפר וא"כ להפריד מכל וכל מתאוות הגוף (מצוד"ד) 'יצרנו' - מלשון
יצירה ובריאה, והכוונה שה' יודע שיסודנו הוא יסוד העפר שממנה נוצרה גם

וְהִזְהִירָם לְעִבְדָּה וּלְשִׁמְרָה וּלְהִבִּיא לֹא⁵⁷⁹ מִמֶּנָּה שְׁלִישִׁים⁵⁸⁰ כּוֹר בְּכָל שָׁנָה, וְהֵם טָרְחוּ בָּהּ וְעָבְדוּ אוֹתָהּ הֵיטֵב וְהִבִּיאוּ מִמֶּנָּה לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ הַמְּשֶׁה כּוֹרִים. אָמַר לָהֶם, מַה זֹאת עֲשִׂיתֶם? אָמְרוּ לוֹ, אֲדוֹנֵינוּ הַמֶּלֶךְ! שָׂדֶה שְׁנִיתָ לָנוּ⁵⁸¹ זְבוּרִית הִיא, וְאֲנַחְנוּ בְּכָל כַּחֲנוּ עֹבְדֵינוּ אוֹתָהּ,⁵⁸² וְעַם כָּל הַטָּרַח לֹא עָשָׂתָ אֶת הַתְּבוּאָה⁵⁸³ יוֹתֵר מִזֶּה הַשְּׁעוֹר.

ביאורים

הבהמה, והוא מקור התאווה שבהם ידמה האדם לבהמה, ולכן מבקשים אנו שיחוס עלינו (ע"פ רד"ק). 'כי הוא ידע יצרנו' שגורם לנו לחטוא, ועוד, 'זכור כי עפר אנחנו', שאפילו המצוות שאנו עושין אין אנו עושין בשלימות, משום שאנחנו עפר ואין בכח החמרי לעשות המצוה כראוי" (חידושי הגר"א ברכות יז). כלומר, ואנו בגדר אנוסים כיון שעשינו כל אשר ביכולתנו, ועל דרך המשל שהביא רבינו. **579. מִמֶּנָּה**, מגידוליה. **580. כוֹר**, מדת נפח ליבש (תבואה וכדומה) השווה לשלושים סאה [סאה] היא אחת ממדות היבש והלח שהיו נהוגות בימי קדם. כיום - 14.4 ליטר]. **581. זְבוּרִית הִיא**, משל לגוף החומרי שהיצר הרע שרוי בתוכו (בנין יהושע). **582. וְעַם כָּל הַטָּרַח**, שטרחנו בשדה ועיבדנו אותה היטב. **583. יוֹתֵר מִזֶּה הַשְּׁעוֹר**, "כך אומרים לפני הקב"ה, יצר שנתן לנו מנעורינו רע הוא, שנאמר (בראשית ח, כא) 'כי יצר לב האדם רע מנעוריו', ואפילו כשאדם טורח הרבה לעשות הישר בעיני ה', אין אדם יכול להשיג אלא דבר מועט ממה שחייב לעשות, וזה שנאמר (תהלים קג, יד) 'כי הוא ידע יצרנו זכור כי עפר אנחנו', שאם לא מפני יצר הרע ששולט הרבה באדם, אפילו בלא שיטרח ויחזר אחר המצוות היה עושה הרבה מהם, כמו שדה עידיית אפילו אם לא יטרח הרבה לא ישיג אך מעוט מהרבה, מפני יצר הרע שמקלקל את גופו, כל שכן אם לא יטרח תשאר נפשו ריקה מן המצוות, כמו שדה זיבורית אם לא יטריחו בו ויזבלנו ויחרשנו לא יצא ממנו שום דבר" (לשון רבינו בפירושו לאבות שם).

מ. שמה לא תפנה. כתב בספר 'אור יהל' (ח"ג לפסח): ביציאת מצרים למדנו יסוד ועיקר לדעת כמה יקר הוא רגע בחיי אדם. שהרי כל עיקר מצות אכילת המצה לחם עוני הוא - 'כי בחפזון יצאת ממצרים', ולא הספיק בצקם להחמיץ. וכל כך למה? ידוע שבני ישראל היו אז במ"ט

⁵⁸⁴ וְאֵם לֹא עֲכָשׂוּ אִימָתִי, אֵין רְאוּי לִי לְאַחַר⁵⁸⁵ יוֹם אוֹ יוֹמִים הַשְּׁתִּיּוֹתִי בְּתִקּוֹן נַפְשִׁי⁵⁸⁶ וּבְקִבְעוֹת עֵתִים לְתוֹרָה,⁵⁸⁷ כִּי אִם אָמַר⁵⁸⁸ אֶקֶה לַעֲת הַפְּנָא וְעַד הֵיוֹת בְּיָדִי⁵⁸⁹ פֶּסֶף דִּי סְפוּקִי, הִנֵּה טְרִדוֹת הָעוֹלָם⁵⁹⁰ אֵינֶן פּוֹסְקוֹת, כְּמוֹ שְׁאֵמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכוֹרֵנָם לְבִרְכָּה (אבות פ"ב מ"ד) אֶל תֵּאמָר⁵⁹¹ לְכַשְׁאֶפְנָה אִשְׁנָה,⁵⁹² שְׁמָא לֹא תִפְנָה.

ביאורים

584. וְאֵם לֹא עֲכָשׂוּ אִימָתִי, מכאן עד סוף השער חוזר לענין הקודם [וזהו השייך לעניננו] - זכרון היום האחרון. **585. יוֹם אוֹ יוֹמִים**, אפילו יום אחד נקרא איחור. **586. וּבְקִבְעוֹת עֵתִים לְתוֹרָה**, "קבעת" הוא מלשון הכתוב (משלי כב, כג): "וקבע את קובעייהם נפש", כי שואלים אותו אם גזל עת מעתותיו אף שלא היה לו פנאי ביותר ללמוד תורה (דברי אליהו להגר"א זצ"ל על מס' שבת לא). **587. כִּי אִם אָמַר** וכו'. רבינו מונה כאן תשע סיבות מדוע לא ידחה האדם תיקון נפשו. **588. אֶקֶה לַעֲת הַפְּנָא**, היצר בא על האדם בשתי טענות: הראשונה - אחרי שצריך לקבוע זמנים להתבוננות בכדי לתקן הנפש, א"כ יותר טוב להמתין לעת הפנאי שאז יהיה יותר במנוחת הנפש (זה השער). **589. כְּכֹף דִּי סִיפּוּקִי**, ולא תטריד אותי טרדת הפרנסה. וזו טענה שניה. **590. אֵינֶן פּוֹסְקוֹת**, ויתכן שלא אתפנה לעולם, וממילא מוכרח אני להבליג על כל הטרדות. זוהי תשובה לטענה הראשונה. **591. לְכַשְׁאֶפְנָה אִשְׁנָה**, כשאתפנה מעסקי וטרדותי אשב ואלמד תורה. **592. שְׁמָא לֹא תִפְנָה**, לעולם, ונמצאת בטל מדברי תורה כל ימי חייך. "ואפילו אם יפנה, היום ההוא חלף עבר ובטל אותו ממלאכת ה', ולא

עיונים

ומתאווה למאיתיים? ועוד קשה, שהרי גם ברוחניות מצינו כן, כמו שאמרו במסכת אבות (ד, ב) "מצוה גוררת מצוה" ופירש רבינו עובדיה מברטנורא "כך מנהגו של עולם, העושה מצוה אחת נוח לו לעשות אחרות", וכן בתלמוד תורה איתא במדרש רבה (פר' ויחי צג, ז) על הפסוק "וידגו לרוב בקרב הארץ" - "מה דגים הללו גדלים במים, כיון שיוודת טיפה אחת מלמעלה מקבלין אותה בצמאון כמי שלא טעמו טעם מים מימיהן, כך הן ישראל גדלין במים בתורה, כיון שהם שומעין דבר חדש מן התורה הן מקבלין אותו בצמאון כמי שלא שמעו דבר תורה מימיהן". ואעפ"כ לא מצינו בחז"ל לשון שאין אדם יוצא וחצי תורתו ומצוותיו בידו, והרי השוו תאות התורה לתאות הממון כמ"ש (משלי ב, ד) "אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה" וכו'.

וביאור הענין על פי מה שאמרו בגמרא (חולין קלט, ב) "המן מן התורה מנין שנאמר המן העץ". וביאר הגאון רבי אהרן קוטלר זצ"ל שכוונת חז"ל ליישב היאך יתכן שמצד אחד "ויספר להם המן את כבוד עושרו ורוב בניו ואת כל אשר גדלו המלך ואת אשר נשאו על השרים ועבדי המלך" (אסתר ה, יא) ומצד שני "וכל זה איננו שווה לי בכל עת אשר אני רואה את מרדכי היהודי יושב בשער המלך" (שם שם, יג), איך אדם אשר נמצא בשיא גדולתו מוכן לאבד את הכל ואין שווה לו כלום בגלל שחסר לו משהו אחד? ע"ז אמרו חז"ל "המן מן התורה מנין", דהיינו מעשה המן (כפירוש רש"י), שנאמר "המן העץ אשר צויתך לבלתי אכל ממנו אכלת". הקב"ה אמר לאדם הראשון "מכל עץ הגן אכול תאכל", כל העולם כולו היה לרשותו של אדם הראשון ואפילו מלאכי השרת היו צולין לו בשר ומוחגין לו יין כדאייתא בסנהדרין (נט:). ואעפ"כ כלום לא היה שווה לו ואיבד את עולמו בשל עץ אחד שמונעו ממנו. כמו כן המן, הגם שגידלו המלך מעל כל השרים, ועל אף כבוד עשרו ורוב בניו, מ"מ כיון שיהודי אחד היושב בשער המלך לא משתחוה לו - הכל אינו שווה בעיניו. ובזה נבין את החילוק מדוע בגשמיות אפילו חצי תאוותו אין לו, משא"כ ברוחניות אדרבה ואדרבה מתמלא בסיפוקו. כי בגשמיות אין סיפוק מעצם הדבר עצמו, וכל התאוה היא לכפול עוד ועוד, וכל זמן שלא השיג עוד ועוד אין שווה לו אפילו מה שיש בידו כבר. אולם ברוחניות - ההנאה האמיתית היא מכל טיפה וטיפה כדגים שבים, וההנאה היא ממה שיש לו עתה, אלא שזה גורם לו להתאוות לעוד, אבל תאוה זו אינה ממעטת את ההנאה הקיימת, וא"כ כשיש לו סיפוק ממה שיש לו עתה נשאר לו החצי שבידו (עפ"י שערי מאור).

כו. וְהַשְׁנִיתִי, אַחֲרֵי אֲשֶׁר יֵאָסֶף וַיִּכְנֶם - עוֹד יִכְנֶם לְאֶסֶף, כְּמוֹ שְׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ וְזָכוּנָם לְבָרְכָהּ (קה"ר א, יג) (מא) אֵין אָדָם יוֹצֵא מִן הָעוֹלָם וְחָצִי תַאוּתוֹ בִּידוֹ, יֵשׁ בִּידוֹ מִנָּה - מִתַּאֲוָה לַעֲשׂוֹת מַאֲתִים, הַשְׁנִיגָה יְדוֹ מַאֲתִים - מִתַּאֲוָה לַעֲשׂוֹת מַאֲתִים. אַרְבַּע מַאֲתִים. וְכֵן פְּתוּב (קהלת ה, ט) "אֱהָב פֶּסֶף לֹא-יִשְׁפַּע פֶּסֶף."

שערי טומאה לאור גדול של מ"ט שערי קדושה עד לקבלת התורה. והרי עד כמה יכול אדם להחיות את נפשו ולהיטיב לעצמו נצח, אם יקדים אף ברגע אחת לשוב אל קונו, כי מי יודע מה יולד ברגע אח"כ, ואולי ח"ו יהיה נשקע שלא יוכל לצאת עוד ח"ו. ועפ"י"ז למדנו עוד במה שאמרו חז"ל 'אל תאמר לכשאפנה אשנה שמה לא תפנה', אינו לכשאפנה למחר ושמה לא תפנה למחר, אלא אל תאמר לכשאפנה בעוד רגע אשנה, אלא ברגע זה שאתה מוצא ומצוי כל חטוף ושהנה פרקך, שמה לא תפנה אם תאחר הרגע, וזהו 'כי בחפזון יצאת ממצרים'. עכ"ד.

מא. אֵין אָדָם יוֹצֵא מִן הָעוֹלָם וְחָצִי תַאוּתוֹ בִּידוֹ, יֵשׁ בִּידוֹ מִנָּה מִתַּאֲוָה לַעֲשׂוֹת מַאֲתִים. ידוע מה שהקשו המפרשים הרי חצי תאוותו יש בידו אם יש לו מנה

ביאורים

יכול לשלמו כל מימו. כי כל הימים אשר הוא חי על האדמה חייב הוא לתקן עצמו ולעסוק במצוות, ואין לו רשות ליבטל ממלאכתו, ואפילו שעה אחת (רבינו בביאור לאבות שם). 593. והשנית. סיבה שניה שלא ידחה תיקון נפשו. וזוהי תשובה לטענה השניה שדוחה תיקון נפשו עד שיהיה לו כסף די סיפוקו. 594. עוד יכנסו לאסוף. יותר תתרבה תאוותו וישתוקק לאסוף עוד.

כח. השלישית, הזמן מתמעט
והמלאכה מרבה,⁵⁹⁵ **מלאכת**
התורה⁵⁹⁶ **ותקון הנפש והשגת**
המעלות, כמו⁵⁹⁷ **האהבה והיראה**
והדבקות, כמו⁵⁹⁸ **שאמרו זכרונם**
לברכה (אבות פ"ב מט"ז)⁵⁹⁸ **היום**
קצר והמלאכה מרבה.

מב. היום קצר והמלאכה מרובה. כתב רבינו בביאורו לאבות שם: היום קצר - אלו ימותיו של אדם שהם קצרים כנגד מלאכת התורה שהיא מרובה, שנאמר (איוב יא, ט), "ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים", ואין יורד לסוף. וזהו שאמרו (שמו"ר פמ"ז,

ז) שכל ארבעים יום שעמד משה בהר סיני לא ישר, ומשלו זה למלך שאמר לעבדו לך מדוד זהובים מכאן ועד למחר וכל מה שתמדוד יהיה שלך, איך יישן? והלא באותה שעה יפסיד כמה! כך אמר משה, איך אישן? כמה מרגליות מדברי תורה אפסיד! על אחת כמה וכמה אנו כל יתן שינה לעינינו לעפעפינו תנומה. וכתב ה'חפץ חיים' (שם עולם ח"א פ"ב): "ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים", דהיינו אם באנו לכתוב כל הענינים הצפונים בה, לא יספיק אורך הארץ על זה. והיה לו לכתוב "ארוכה מארץ ורחבה מני ים", ואיתא בספרים דהכוונה לפי מה שידוע שטבע כל דבר למדוד במדה הראויה לוה. דהיינו, סחורה (בד) נמדדת באמה, ויש דברים שמודדים בדבר שמוחק שלש אמות, ותחומין נמדד בחבל של חמישים אמה כדאיתא בעירובין. והכלל, כל דבר שהוא גדול יותר, כך המדה שימדדו בה היא גדולה. ולזה בא הכתוב ואמר, אודות התורה בעצמה אין לנו לדבר שהיא בודאי גדולה עד אין חקר, ואפילו המדה שימדדו בה גם כן ארוכה מארץ.

ביאורים

595. מלאכת התורה. לימוד התורה וקיום המצוות. **596. ותקון הנפש.** תיקון המדות (משיבת נפש). או הכוונה, העמידה בנסיגות (הרוצה בתשובה). **597. האהבה והיראה והדבקות.** שכולן מצוות עשה, כמו שכתב רבינו להלן שערי ג' אות י"ז. **598. היום קצר והמלאכה מרובה.** ראה לעיל אות כ"ב בדברי

כט. הרביעית, כאשר יאחר תקון נפשו⁵⁹⁹ **יקרהו עון**⁶⁰⁰ **ויכשל בעברות תמיד.**

ל. החמישית, באחור תקון הנפש היצר הולך
ומתגבר, ויקשיח הלב, ויקשה עליו לתקן נפשו
אחרי כן, כמו שקתוב (משלי כד, לא)⁶⁰¹ **והנה עלה**
כלו קמשינים⁶⁰² **וגו'. ואמרו רבותינו זכרונם לברכה**
(ע"ז יז, א)⁶⁰³ **כאשר היצר קשור בעברה**⁶⁰⁴ **ידמה בענין**
המינות⁶⁰⁵ **ולא תשיג ידו לטהרתו.**⁶⁰⁶ **ואמרו במוסרים,**

ביאורים

רבינו ובביאורים שם. **599. יקרהו עון.** כי עבירה גוררת עבירה. **600. ויכשל בעבירות תמיד.** כיון שלא תיקן נפשו, והמידות הם יסוד כל התורה כולה כמו שכתב באבן שלמה (פ"א סעי' א'). **601. והנה עלה וגו'.** על כל השדה עלו קוצים וקשה לזורעה, בגלל עצלותו שלא חרש כראוי. וכן כאן בגלל עצלותו נתגבר היצר עליו, ויקשה עליו לשוב אחרי כן. **602. ואמרו רבותינו.** "כוונת רבינו להא דאמרו ע"ז י"ז ע"א: כיון דאביק בה טובא כמינות דמא ע"ש והבן. מאחי הגאון אי"ש שליט"א" (לשון "אור חדש" על שע"ת מהגה"צ רבי משה קרליץ זצ"ל אחיו של מרן ה"חזון איש" זצ"ל). **603. כאשר היצר קשור בעבירה.** כאשר יצרו של אדם דבוק ומחובר ביותר בעבירה. (דברי הגמרא שם מתייחסים לענין זנות - גילוי עריות, אמנם לדעת רבינו הדבר נכון גם לגבי שאר עבירות). **604. ידמה בענין המינות.** דומה הוא בזה לאדם שדבוק בעבירה של מינות שקשה לו מאד להפרד ממנה, כמו שאמרו (ע"ז יז). "כל הפורש ממינות מיית", וכן לענין זנות ושאר עבירות. **605. ולא תשיג ידו לטהרתו.** לא יוכל לטהר ממנה, ואף אם יחזור בתשובה עליה, קרוב הדבר שימשך אחריה שוב ויחזור לסורו, שכן כח משיכתה גדול ביותר. **606. ואמרו במוסרים.** בספר

⁶⁰⁷הַהֲרֹגַל עַל כָּל דָּבָר ⁶⁰⁸שְׁלֹטוֹן.

לא. הַשְׂשִׁית, אוֹלִי לֹא ⁶⁰⁹יִמְשְׁכוּ יָמָיו וַיָּמוּת טָרֵם יִשְׁלִים ⁶¹⁰חֶק הַתְּשׁוּבָה, עַל כֵּן הִזְהִיר שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשְּׁלוֹם (קהלת ט, ח) ⁶¹¹בְּכָל-עֵת יִהְיוּ בְּגֵרֶיךָ לְבָנִים.

לב. הַשְּׂבִיעִית, ⁶¹²בְּהִתְאַחֲרוֹ מִן הַתְּשׁוּבָה יִהְיוּ עֲוֹנוֹתָיו יִשְׁנִים, ⁶¹³וַיִּשְׁכַּח יְגֻנָּם, ⁶¹⁴וְלֹא יָדָאג לָהֶם כְּאִשָּׁר בְּתַחֲלָה.

ביאורים

"מוסרי הפילוסופים" ואינו מדברי חז"ל (אור חדש). או כוונתו, כפי שלימדו בעלי המוסר. [במשלי כב, ו, כתב רבינו בביאורו עה"פ "גם כי יזקין לא יסור ממנה" - "כאשר אמרו ז"ל ההרגל על כל דבר שלטון"]. ⁶⁰⁷ההרגל על כל דבר שלטון. דבר שהורגל בו האדם, בין לטוב ובין לרע, הרי דבר זה שולט עליו. ומכיון שהורגל בעבירות, וההרגל שליט עליו, איך יוכל לשוב מחטאיו. ⁶⁰⁸שלטון. ז"ל 'מסילת ישרים' (פ"ט): "ומי שמרגיל עצמו למנהגות האלה, איננו אדון בעצמו לעשות היפך זה כשירצה, כי כבר נאסר רצונו במאסר ההרגל הנעשה טבע שני". 'שלטון' - היינו יותר מטבע, שמשלטת עליו באופן שמתגבר (מאור השער). ⁶⁰⁹ימשכו. יאריכו. ⁶¹⁰חוק התשובה. חובת תשובה, "כי צריכה למדרגות רבות" (לשון רבינו לעיל שער א' אות כ'). ור"ל, שלא יזכה לעשות תשובה שלמה. ⁶¹¹בכל עת יהיו בגריך לבנים. ראה לעיל אות ט"ו בדברי רבינו ובביאורים שם. ⁶¹²בהתאחרי מן התשובה. עיין לעיל שער א' אות ד' שהאריך רבינו ברעת המתאחר מן התשובה, וכאן הוסיף עוד שני טעמים שלא כתב שם. ⁶¹³וישכח יגונם. ישכח הצער שהיה לו עליהם סמוך לעשייתו. או הכוונה, מכיון שהיגון הוא מעיקרי התשובה (ראה לעיל

לג. הַשְּׂמִינִית, ⁶¹⁵בְּבוֹאוֹ בַּיָּמִים וַיַּחֲלֵשׁ ⁶¹⁶בַּת הַיָּצֵר, לֹא יִקְבֹּל ⁶¹⁷שָׂכָר עַל הַתְּשׁוּבָה ⁶¹⁸כְּאִשָּׁר בְּתַקֵּן לְבָבוֹ בַּיָּמִי בַּחֲזִירוֹתָיו. וְאִמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ וְזָרוּנָם לְבָרְכָה (ע"ז יט, א) "אֲשֶׁר־אִישׁ יֵרָא אֶת-יְיָ" (תהלים קיב, א) - ⁶¹⁹בְּעֹדוֹ אִישׁ. ⁶²⁰וְאִמְרוּ (סנהדרין כב, א) כְּאִשָּׁר לֹא תִמְצָא יָד הַגֵּנֵב לְגִנְבּוֹ, יִחְזִיק נִפְשׁוֹ כְּאִישׁ שְׁלוֹם.

ביאורים

שער א' אות י"ב, אם נתאחר מלשוב - לא יוכל להצטער עליהם כדבעי, שהזמן מקהה את רגש הצער על העבירה. ⁶¹⁴ולא ידאג להם כאשר בתחילה. לא ידאג על ענשם כמו שהיה דואג אם היה עושה תשובה מיד בתחילה [וכן לא ידאג פן לא השלים חק התשובה ופן יתגבר יצרו עליו, כמ"ש רבינו לעיל שער א' אות ט"ז וי"ז]. או הכוונה, לא ידאג עליהם כמו שדאג בתחילה סמוך לעשייתו. ומכיון שחסר לו היגון והדאגה שהם מעיקרי התשובה - אין תשובתו שלימה. ⁶¹⁵בבוא בימים. בהגיעו לימי הזקנה. ⁶¹⁶כח היצר. הבא מחמת חומו הטבעי (זה השער). ⁶¹⁷שכר על התשובה. טהרת הנפש וקרבתה לאלוקים (הרוצה בתשובה). השכר הוא הוכחה על שלימות התשובה (מאור השער). ⁶¹⁸כאשר בתקן לבבו בימי בחזרותיו. כמו אם היה מתקן לבבו כשהוא בכח גופו ויצרו עודנו בתוקפו, וכמו שאמרו (אבות ה, כג) 'לפום צערא אגרא'. ⁶¹⁹בעודו איש. כשהוא בחור בכוחו... קודם ימי הזקנה (רש"י). "רוצה לומר, כי תשובת האדם המעולה, בימי בחזרותיו, כשעוד כוחו עליו ויתגבר על יצרו" (לשון רבינו לעיל שער א' אות ט'). ⁶²⁰ואמרו כאשר וכו'. ז"ל הגמרא במסכת סנהדרין (כב): "חסריה לגנבא - נפשיה לשלמא נקט". ופירש רש"י: "כשהגנב חסר שאינו מוצא מקום (ממי) לגנוב, מחזיק (את) עצמו בעונו כאיש שלום". וכוונת רבינו בזה להוסיף, שהזקן השב בתשובה - יתכן שאין תשובתו אמיתית ורק שאין בכוחו כבר לחטוא.

יראת שמים

תנאי בריש מסכת אצילות (או"מ ע' ס"ז) אליהו בן יוסף¹ פתח² בתיב "סוד ה' ליראיו וביריתו להודיעם"³ מהא אוליפנא שאין הקדוש ברוך הוא מגלה סודיו כי אם ליראיו שאפלו אדם מישראל למד מקרא משנה תלמוד ואגדה ותוספתות ואין בו⁴ יראה - להנם צלל במים אדירים וכל מה⁵ ששטח להנם טרח. ובשבת (ל"א א') אמר ריש לקיש: "מאי דכתיב 'והיה אמונת עתיך חסן ישועת חכמת ודעת' וגו' אמונת זה סדר זרעים, עתיך זה סדר מועד, חסן זה סדר נשים,

ביאורים

1. פתח. התחיל לדרוש. 2. כתיב. סוד' ה' ליראיו וגו'. פסוק הוא בתהלים (כה, יד), ופירושו: את סודו יגלה ה' ליראיו, ואת תורתו הנתונה בברית יודיע להם.
3. מהא אוליפנא. מכאן למדנו. 4. יראה. יראת השם. 5. שטח. ויגע בתורה.
6. מאי דכתיב. מהי כוונת הפסוק (ישעיה לג, ו) והיה אמונת וגו', מדובר בנבואת ישעיהו על הצלת ישראל מידי סנחריב מלך אשור. בפסוק זה אומר ישעיהו שאם רוצים בני ישראל שתשמר שלוותם, עליהם ללמוד חכמה ודעת ויראת ה', וזה יהיה ה"אוצר" שלהם לקיים השלום בארץ. הגמרא דורשת כל חלק מהפסוק. 7. אמונת זה סדר זרעים. המלה "אמונת" מרמז לזרעים, שהתורה סומכת על אמונת האדם להפריש מעשרותיו כראוי (רש"י). או - שמאמין בחי העולמים וזורע (תוס' בשם ירושלמי). 8. עתיך זה סדר מועד. "עתיך" מלשון עת, זמן, מרמז לסדר מועד הכולל את הלכות מועדי השנה ומה שנתחייב בהם. 9. חסן. פירושו כח, שרשה בארמית פירושו לנחול, לרשת. ועל ידי אשה

לד. התשיעית, בימי הזקנה,⁶²¹ בהעדר כח ההרגשות,⁶²² איננו עוצר כח⁶²³ לחדש מסלות בלבבו⁶²⁴ ולערך מחשבות להלחם⁶²⁵ בהן⁶²⁶ ביצרו, ולהשיג המעלות, ולטרח ולעמול בתורה⁶²⁷ ובפעלות, כמו שנאמר (קהלת יב, א) "וזכר את-בזראיך בימי בחורתיך⁶²⁸ עד אשר לא-יבואו⁶²⁹ ימי הרעה והגיעו שנים אשר תאמר⁶³⁰ אין-לי בהם חפץ". על כן ראוי לאדם⁶³¹ להחיש מפלט לנפשו, פענן שאמר דוד עליו השלום (תהלים קיט, ס) "חשתי⁶³² ולא התמהמהתי לשמר מצותיך".⁶³³

ביאורים

621. בהעדר כח ההרגשות. באשר הולך וחסר כח ההרגשים וההתלהבות (בהתאם להחלשות כחות הגוף). 622. איננו עוצר כח. אין בכוחו. 623. לחדש מסילות בלבבו. לסלול דרכים חדשות בלבבו. 624. ולערך מחשבות וכו'. לסדר את מחשבותיו - להתבונן ביראת השם ולחפש בכל יום עצות ותחבולות חדשות איך להלחם ביצרו. 625. בהן. בעזרת מחשבותיו. 626. ביצרו. ואף שתאוות הגוף נחלשו בימי הזקנה, מ"מ תאוות אחרות כגון חמדת הממון והכבוד מתחזקות, וצריך מסילות חדשות להתחזק נגדם גם בימי הזקנה (משיבת נפש). ועוד, שגם הכח לעמוד נגד היצר פוחת והולך. 627. ובפעולות. בקיום המצוות ומעשים טובים. 628. עד אשר לא יבואו. קודם שיבואו. 629. ימי הרעה. אלו ימי הזקנה (שבת קנא). 630. אין לי בהם חפץ. אין לי בהם תאנת שום תענוג בחיי העולם הזה, כי אז לא תחשב לך לצדקה כל כך אם תחדל בהם מחטאו (לשון הספורנו). 631. להחיש מפלט לנפשו. למחר למצוא הצלה לנפשו. 632. חשתי. מיהרתי בכל כוחי בימי בחורותי. 633. ולא התמהמהתי. אפילו לדגע קט. כלומר, לא חכיתי על ימי זקנותי.

¹⁰ יְשׁוּעוֹת זֶה סֶדֶר נִזְקִין, חֲכָמָה זֶה
¹¹ סֶדֶר קְדָשִׁים, ¹² יִדְרָעַת זֶה סֶדֶר
טְהוֹרָה, ¹³ וְאִפְלוּ הָכִי "יִרְאֵת ה'
הִיא אוֹצָרוֹ" [פִּירֶשׁ"י הוּא עֶקֶר
הַחֲשׁוֹב בְּעֵינָיו ¹⁴ לְאֹצֵר וְלַעֲשׂוֹת
סִגְלָה לְזִכְרוֹן]. אָמַר רַבָּא ¹⁵ בְּשַׁעָה
שֶׁמִּכְנִיסִין אֶדָם לְדִין ¹⁶ אוֹמְרִים לוֹ:
נִשְׁאֵאתָ וְנִתַּתְּ ¹⁷ בְּאִמּוֹנָה? ¹⁸ קִבְּעַתְּ
הַאֲצִיר הַיָּחִיד שִׁישׁ לוֹ עֲרוּבָה וּבִטְחוֹן לְהַמְשִׁכִּית וּלְקִיּוֹם תְּמִידִי, כִּי רַק הַחִיבוּר
אֵל הַקֵּב"ה יָכוֹל לְקַשֹּׁר אֶת הַחוּלְפֵי אֵל הַנֶּצַח.

ביאורים

יש יורש, לכן "חוסן" מרמז לסדר נשים שכולל שם הענינים הנובעים מחמת
נישואין. ¹⁰ יְשׁוּעוֹת זֶה סֶדֶר נִזְקִין. הכולל הדינים שבין אדם לחבירו בעניני
ממון. כיון שסדר נזיקין מושיע את ישראל ע"י שמוהירם מלהזיק ומלגורם
לעצמם חיוב ממון - הבינה הגמרא "ישועות" מרמז לסדר נזיקין (רש"י).
¹¹ סֶדֶר קְדָשִׁים. הכולל דיני בית המקדש והקרבנות. ¹² וְדַעַת זֶה סֶדֶר טְהוֹרָה.
הכולל דיני טומאה וטהרה. דעת עדיף מחכמה, ומשום כך לימוד טהרות נחשב
יותר עמוק מלימוד קדשים (רש"י). ¹³ וְאִפְלוּ הָכִי. למרות שלמד כל ששת
סדרי המשנה, בכל זאת... ¹⁴ לְאֹצֵר וְלַעֲשׂוֹת סִגְלָה לְזִכְרוֹן. אם תהיה באדם
יראת ה', רק אז תיאצר בו התורה שלמד ויזכרנה, אבל אם אין בו יראת ה' -
ישכחנה (רש"י). ¹⁵ בְּשַׁעָה שֶׁמִּכְנִיסִין אֶת הָאָדָם. לאחר מותו לדין בבית דין
של מעלה, והוא נצב מול גזר דינו שיקבע את מעמדו הנצחי. ¹⁶ אוֹמְרִים לוֹ.
שואלים אותו שש שאלות על פי סדר הפסוק הנ"ל: "והיה אמונת עתיך" וגו'.
¹⁷ בְּאִמּוֹנָה. האם היית ישר והגון בעסקיך, שניהלת אותם ביושר. ¹⁸ קִבְּעַתְּ
עֵתִים לְתוֹרָה. לפי שהאדם צריך להתעסק בדרך ארץ (במלאכה לפרנסתו),

ב. עֲסַקְתָּ בַּפְּרִיָּה וּרְבִיָּה. מהרש"א מעיר
שארין שואלים אותו
אם קיים פריה ורביה,
אלא שואלים אותו
אם עסק בפריה ורביה.
כלומר, האם עזר
ליתומים וליתומות
[וכדומה] להנשא?
[ועיין בן יהודה
שפירש אחרת].
ג. מוֹטֵב אִם לֹא
העלית. בספר "צדקת
הצדיק" (רכ"ה) הסביר
את עומק המשל
והנמשל, שהלומד

עֵתִים לְתוֹרָה? ^(ב) עֲסַקְתָּ בַּפְּרִיָּה
וּרְבִיָּה? ¹⁹ צִפִּיתָ לְיִשׁוּעָה? ²⁰ פִּלְפִּלְתָּ
בְּחֻכְמָה? הַבִּנְיָת דְּבָר מִתּוֹךְ דְּבָר?
²¹ וְאִפְלוּ הָכִי, ²² אִי יִרְאֵת ה' הִיא
אוֹצָרוֹ" - אֵין, אִי לֹא - לֹא.

מִנְשָׁל לְאָדָם שֶׁאָמַר לְשִׁלּוּחוֹ
²³ הָעֵלָה לִי כּוֹר חֲטִין
לְעִלְיָה, ²⁴ הֲלֹךְ וְהָעֵלָה לוֹ, ²⁵ אָמַר לוֹ:
עֲרִבְתָּ לִי בֶהֱן קֵב ²⁶ חוֹמָטוֹן?
[שְׁמֹשֶׁמֶר אֶת הַפְּרוֹת מִלְּהַתְּלִיעַ]
אָמַר לוֹ: לֹא. אָמַר לוֹ: ^(ג) מוֹטֵב אִם לֹא הָעֵלִיתָ. [כֵּן אִם

ביאורים

הוצרך לקבוע עתים לתורה - דבר קצוב - שלא ימשך כל היום לדרך ארץ
(רש"י). ¹⁹ צִפִּיתָ לְיִשׁוּעָה. לגאולה ולביאת המשיח. ²⁰ פִּלְפִּלְתָּ בְּחֻכְמָה.
"לפלפל החברים" הוא אחד מארבעים ושמונה הקנינים שהתורה נקנית בהם
(אבות ו, ו). ²¹ וְאִפְלוּ הָכִי. למרות שהאדם עבר את ששת השלבים הללו
עדיין אין בידו את המפתח העיקרי, כי כל אותן מעלות מועילות רק אם יהיה
בו גם יראת שמים. ²² אִי יִרְאֵת ה' הִיא אוֹצָרוֹ - אֵין. כלומר, אם עשה אותה
לעיקר ולאוצר שלו אז זוכה בדין, ואם לא עשאה לעיקר - אינו זוכה. ²³ הָעֵלָה
לִי (מדת) כּוֹר חֲטִינִים. למחסן הנמצא בעליה. ²⁴ הֲלֹךְ. השליח. ²⁵ אָמַר לוֹ.
בעל הבית. ²⁶ חוֹמָטוֹן. מעט חומר (אדמה מלוחה) המשמר את החיטה שלא
תתלע ושלל תרקיב. ²⁷ מוֹטֵב אִם לֹא הָעֵלִיתָ. שהרי עכשיו עלינו לטרוח

אֵין בּוֹ יִרְאֵת שָׁמַיִם מוֹטֵב שְׁלֹא הָיָה לוֹמֵד]. אָמַר רַבָּה בַּר רַב הוּנָא כָּל אָדָם שֵׁישׁ בּוֹ תוֹרָה וְאֵין בּוֹ יִרְאֵת שָׁמַיִם (דומה לגזבר²⁸ שֶׁמְסָרוֹ לוֹ מִפְתָּחוֹת הַפְּנִימִיּוֹת²⁹ וּמִפְתָּחוֹת הַחִיצוֹנוֹת לֹא מָסָרוֹ לוֹ³⁰ בְּהִי עֵייל.

תורה ללא יראת שמים, בנוסף לכך שתורתו היא חסרת תועלת, הרי זה גם יצור באדם חסרונות. ביאור הענין: דכשם שאיחסון חטה ללא חומר משמר, לא רק שכל החטה תתקלקל ותהיה חסרת ערך, וכל

יגיעת האדם היא לריק ולבטלה, אלא המחסן עצמו יתקלקל, יתליע, יעלה ריח רע, הקירות יספגו עובש, רקבון יגוס בהם, מכרסמים ימשכו אל ריח הצחנה, ואחר זמן מה, לא יהיה המחסן ההוא ראוי לאחסון תבואה בעתיד, ורק זכרון רע ישאר ממחסן התבואה ומהשליח חסר התבונה. כך היא הכנסת תורה בלב שאין בו יראת שמים, התורה עוד תעשה את ההיפך מהתכלית הנרצה, כי חכמת התורה תכניס ערמה בלב, שהוא ינצל אותה לרעה. נמצא שהלומד תורה ומפלפל בה, אם עושה זאת ללא יראת שמים, לא רק שתורתו חסרת תועלת, אלא על כרחך שמעשיו יהיו מקולקלים. [בדרך זו מבאר הגר"א גם את הפסוק: "ערוף כמטר לקחי". דברים לב, ב].

ד. דומה לגזבר שֶׁמְסָרוֹ לוֹ מִפְתָּחוֹת הַפְּנִימִיּוֹת (תורה) וּמִפְתָּחוֹת הַחִיצוֹנִיּוֹת (יראת שמים) לֹא מָסָרוֹ לוֹ. יש לעיין, מה משנה לנו בהבנת המשל והנמשל

ביאורים

ולהורידם! כמו כן אדם הלומד תורה ורוצה לזכור מה שלמד (שרוצה לשמרם באוצר) צריך שיהיה לו יראת ה' (החומטון) כדי לשמור על תורתו שלא ישכחנה. **28. שֶׁמְסָרוֹ לוֹ מִפְתָּחוֹת.** לדלתות הפנימיות, שדרך נכנסים לחדרים הפנימיים. **29. וּמִפְתָּחוֹת.** לדלתות החיצונות, שדרך נכנסים לחדרים החיצוניים. **30. בְּהִי עֵייל.** באיזה פתח יכנס כדי לפתוח את החדרים הפנימיים? ונמצא שהמפתחות הפנימיים בידו ללא תועלת. כך אדם שיש בו יראת שמים [המפתחות החיצוניות] על ידי זה ישמור ויקיים את התורה שלומד [המפתחות הפנימיים]. אבל אם אין בו יראת שמים, לא יחוש לשמור ולקיים את תורתו (רש"י).

לדעת לאיזו מפתחות נמשלו התורה ולאיזו מפתחות נמשלה היראת שמים, (התורה לפנימיות, ויראת שמים לחיצוניות), הרי גם אם היה להיפך, שהתורה היתה נמשלת למפתחות החיצוניות ויראת

מְכַרְיֵי רַבִּי יֵנָאי³¹ חָבַל עַל דְּלִית לִיָּה דִרְתָּא [חֲצֵר]³² וְתִרְעָא לְדִרְתָּא עֲבִיד [וְעוֹשֶׂה שֶׁעַר לְחֲצֵר, כִּף הַתּוֹרָה הוּא שֶׁעַר לִירְאֵת שָׁמַיִם וְאֵם אֵין בּוֹ יִרְאֵת שָׁמַיִם מִה צִרְף לְתוֹרָתוֹ]. אָמַר רַב יְהוֹדָא: לֹא בָרָא הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא

שמים למפתחות הפנימיות, גם אז לכאורה לא היה תועלת במי שיש בו תורה ללא יראת שמים, כיון שסוף סוף לא יוכל ליכנס לחדר פנימה, מאחר וחסרו לו מפתחות הפנימיות?

וביארנו המפרשים, שאם התורה היתה נמשלת למפתחות החיצוניות ויראת שמים למפתחות הפנימיות, עדיין היה איזה תועלת בתורה אף ללא יראת שמים, מאחר ואם היו מוסרים לו רק את המפתחות החיצוניות (תורה), יכול היה להכנס לכל הפחות לחצר, אמנם לא לחדור לחדרים לפני-ולפנים, אבל יוכל ללקט מעט אורות מהאווירה הסובבת בחצר. אך כאשר אין לו מפתחות החיצוניות, אם כן הוא מנוע מלהתקרב אף לפתח החצר, ואין המפתחות הפנימיים שזים מאומה. תורה היא המפתחות הפנימיים ויראת שמים הם המפתחות החיצוניים, ללא יראת שמים, לא תהיה לו כלל גישה אף לפתח החצר, והיינו שאפילו ידיעות שטחיות הוא לא יוכל ללקט מהתורה, לא יוכל לחוש את עומקה, לא יהיה מחובר אליה, ולא יוכל לשמוח בה, לא לחדש בה, ולא להרהר בדברי תורה, אלא רק בשעה שספר פתוח לפניו, ורק במה שרואה, ורק כל זמן שמאלץ את עצמו להביט. (על פי "חתם סופר").

ביאורים

31. חָבַל עַל דְּלִית לִיָּה דִרְתָּא. חבל על מי שאין לו חצר. **32. וְתִרְעָא לְדִרְתָּא עֲבִיד.** אבל שער לחצר הוא עושה, הרי אדם זה עמל, ולא השיג את התכלית! מה צורך לתורתו? העמל בתורה ואין בו יראת שמים, לא יגיע לתכלית האמיתית של לימוד התורה - יראת הרוממות מפני הבורא יתברך.

את עולמו³³ אלא כרי שיראו מלפניו, שנאמר "והאלקים עשה שיראו מלפניו" רבי סימון ורבי אלעזר³⁴ הוו יתבי³⁵ חליף ואזיל רבי יעקב בר אבא³⁶ אמר ליה חד לחבריה: ניקו מקמיה, דגבר דחיל חטאין הוא.³⁷ אמר ליה אידיך: ניקום מקמיה, דגבר בר אורין הוא.³⁸ אמר ליה: אמינא לך אנא דגבר דחיל חטאין הוא, ואמרתי לי אתה: בר אורין הוא? [פירש"י בלומר אתה מעטת בשבחך]³⁹ תסתים דרבי אלעזר הוא דאמר דגבר דחיל חטאין הוא, דאמר רבי יוחנן משום רבי אלעזר אין לו להקדוש ברוך הוא בעולמו⁴⁰ אלא

ביאורים

33. אלא כרי שיראו מלפניו. כלומר, הקדוש ברוך הוא ברא את העולם בגלל האדם, שהוא הנברא שמסוגל להרגיש יראת הבורא. מתוך הרגשה זו של יראה, מבטל האדם את עצמיותו מפני השם, ועל ידי זה הוא מגיע לשיא הקרבה לה, שאין למעלה הימנה. והרי השיג בזה את תכלית הבריאה (מהר"ל). 34. הוו יתבי. היו יושבים ביחד. 35. חליף ואזיל. ועבר לפניו. 36. אמר ליה. אמר אחד לחבירו כשראה את רבי יעקב, הבה נעמוד מפניו, כי הוא אדם ירא חטא. 37. אמר ליה אידיך. אמר לו השני הבה נעמוד מפניו, כי הוא תלמיד חכם. 38. אמר ליה אמינא וכו'. אמר לו הראשון לשני בתמיהה: אני אמרתי שיש לקום מפניו מפני שהוא ירא חטא, ואתה אומר לי שיש לעמוד מפניו מפני שהוא תלמיד חכם? אדרבה, יותר יש לכבדו מחמת יראת החטא שבו (רש"י). 39. תסתים דרבי אלעזר וכו'. הגמרא מוכיחה שרבי אלעזר הוא זה ששיבח את רבי יעקב "שהוא אדם ירא חטא", מפני שרבי אלעזר מחשיב יראת חטא יותר מידעת התורה, והראיה לכך היא משום שרבי יוחנן אמר בשם רבי אלעזר אין לו... 40. אלא יראת שמים בלבד. כלומר, אין שום דבר מלבד יראת ה' שבכחו להביא את האדם למצב שיימצא "בעולמו של ה'". כי מתוך יראת ה',

ה. כי אם ליראה וגו'. הרי שהקב"ה מבקש מהאדם בעיקר שיהיה ירא ה'. וכמאן שאין לו להקב"ה בעולמו אלא יראת שמים בלבד. יש לעיין, הרי הפסוק שם (דברים י, יב) מונה עוד מדות שה' מבקש מהאדם ("ללכת בכל דרכיו ולאהבה אותו" וכו'), א"כ כיצד מוכח

יראת שמים בלבד, שנאמר: "ועתה ישראל מה ה' אלקיך⁴² שואל מעמך^(ה) כי אם ליראה" וגו',⁴³ וכתוב "ויאמר לאדם הן יראת ה' היא חכמה"^(ו) שכן בלשון יוני קורין לאחת ה'ן' [פירש"י⁴⁴ יחידה היא היראה בעולם]⁴⁵ תסתים.

מהפסוק שהקב"ה מבקש מהאדם בעיקר שיהיה ירא ה' וי"ל, שמכל מקום מלשון הכתוב "כי אם ליראה" משמע שה' מבקש בעיקר את היראה, וכל שאר המדות הן תולדות של יראת שמים, כי מי שהוא ירא ה' באמת ממילא ילך בדרכיו ויגיע גם לאהבת ה' (רא"ם).

ו. שכן בלשון יוני קורין לאחת הן. יש להקשות, מה איכפת לנו שבלשון יוני "הן" פירושו "אחת", אם בלשון הקודש "הן" אין פירושה "אחת", וכי התורה נכתבה בלשון יוני?

יש מתרצים, שודאי בלשון הקודש מילת "הן" פירושו "אחת". ואף שהיום לא מדברים כך בלשון הקודש, מכל מקום מזה שלשון יוני מדברים כך, צריך לומר שזה נשתרבה מלשון הקודש ללשון יוני (ומצינו בשפות העמים מילים

ביאורים

מבטל האדם את רצונו מפני רצון השם, ומתעלה בזה מעל עצמיותו, ומגיע לקירבה גדולה אל ה'. אדם הנמצא במצב כזה של קירבה להשם יתברך, הוא האדם שנמצא "בעולמו של הקב"ה" - "באוצרו של הקב"ה" (מהר"ל, ועי' מהרש"א). 41. שנאמר. (דברים י, יב). 42. שואל מעמך כי אם ליראה. כי הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים (ברכות לג, ב). 43. וכתוב. (איוב כח, כח). 44. יחידה היא. כלומר, יראת ה' היא יחידה בעולם, שאין להקב"ה בעולמו דבר החשוב כמוהו. 45. תסתים. אכן התברר הדבר.

וַיֹּשֶׁם (ל' ב') "סוֹף דְּבַר הַכֹּל נִשְׁמָע

(ח) אֶת הָאֱלֹקִים יֵרָא וְאֶת

מִצְוֹתָיו שְׁמוֹר כִּי זֶה כָּל הָאָדָם,"

שהעתיקום מלשון הקודש (לשונם). נמצא לפי"ז שאין אנו למדים משפת היונים, כמו כן אין התורה נכתבה בלשון יוני, אלא שלשון יוני משמש כראיה שגם בלשון הקודש "הן" פירושו "אחת" אלא שהיוונים העתיקו מילה זו ללשונם, ומה שהיום בלשון הקודש אין מדברים כך, הוא מפני שברבות השנים מילה זו נשתכחה בעם ישראל.

[ועפ"ז יישב החזו"א סתירה הנמצאת בדברי רש"י, דהנה לגבי קרבן פסח אומרת התורה: "אל תאכלו ממנו נא" (שמות יב, ט), ופירש רש"י (עה"ת שם) "נא, שאינו צלוי כל צרכו קוראו 'נא' בלשון ערבי". ואילו במסכת פסחים (מא, א) מובא בגמרא: "היכי דמי נא? אמר רב כדאמרי פרסאי אברנים", כתב רש"י (שם, ד"ה כדאמרי) "אותה צליה שבלשון פרסי קרויה אברנים, בלשון הקודש קרי נא". נמצא שבפסוק על התורה כתב רש"י: 'נא' הוא לשון ערבי, ובמסכת פסחים כתב בפירושו שם: 'נא' הוא מלשון הקודש. אמנם להנ"ל מיושב, שלעולם המלה 'נא' היא לשון הקודש, אלא שערבים העתיקו ללשונם מילה זאת מלשון הקודש, ולכן גם אצלם ישנה מילה כזאת].

ז. את האלוקים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם. בשערי תשובה לרבינו יונה (ש"ג ס"ז) כתב: "סוד כל המצוות הוא יראת שמים". עכ"ל. ובזהר (ח"א דף י"א ב') כתב: "ראה איהו עיקרא". בספר אור יחזקאל (עניני אלול עמ' קכ"א) כתב דאין זה סתירה לדברי הרמב"ן (עה"ת, סוף פרשת בא) שכתב: "וכוננת כל המצוות שנאמין באלוקינו ונודה אליו שהוא בראנו". שמשמעות דבריו שהעיקר הוא האמונה. כי יש לומר, שיראה ואמונה חד הוא, וכפי חוזה האמונה כך הוא חוזה היראה בלבו של אדם. וכן בספר אש דת (פרשת בשלח) כתב שאמונה ויראה תלויים זה בזה, אך שם כתב להוכיח שהיראה מביא לידי

אמונה, וכמו שכתוב "וייראו העם את ה' ויאמינו בה" וגו', קודם יראה ואח"כ אמונה, והביא על זה לשון הזהר הק' (בראשית דף נ"ט א') וז"ל: "כל בר נש דדחיל ליה לקוב"ה שריא עמיה מהימנותא כדקא יאות", עכ"ל. וכעין זה מבואר בדברי הרמח"ל ז"ל (בסוף קונטרס דרך

47 מאי כי זה כל האדם?" אמר רבי

אלעזר: כל העולם בלוי לא נברא

48 אלא בשביל זה [ירא שמים]. רבי

אבא בר כהנא אמר: 49 שקול זה

בנגד כל העולם בלוי. שמעון בן

עזאי אומר ואמרי לה שמעון בן

זוּמָא אוֹמֵר (ח) לא נברא כל העולם

בלוי אלא 50 לצוות לה [להיות צותא

עץ החיים) וז"ל: לא ימיש מלב האדם בטחון בה' יתברך ותוחלת אליו, וכמ"ש (תהלים ס"ב) בטחו בו בכל עת וגו', ולפי רוב היראה יחזיק הבטחון, שנאמר (תהלים קט"ו) 'יראי ה' בטחו בה' וגו', עכ"ל.

ח. לא נברא כל העולם כולו אלא לצוות לזה. כל העולם כולו לא נברא אלא לסייע לאדם הירא את השם. לא רק בני אדם, אלא אפילו חוקי הטבע ומלאכי השמים מסייעים בידו (תיקוני הזהר קה, ב). כנאמר: "עושה שלום במרומיו, הוא יעשה שלום עלינו". ה"שלוש במרומיו" הוא התארגנות חקי הטבע לטובת הוֹכָאֵי לָכֵךְ, ממילא כל מערכות העולם כפופות אליו (שערי הלשם ב, יא). כפי שכתב הרמח"ל: אם הוא שולט בעצמו ונדבק בבוראו, ומשתמש מן העולם רק להיות לו לסייע לעבודת בוראו, הוא מתעלה, והעולם עצמו מתעלה עמו, כי עליו גדול הוא לבריות כולם, בהיותם משמשי האדם השלם המקודש בקדושתו יתברך (מסילת ישרים א').

ביאורים

47 מאי כי זה כל האדם. מה פירושו של "כי זה כל האדם". **48. אלא בשביל זה.** תכלית מטרת בריאת העולם הוא כדי שהאדם יגיע לשלימות יראת שמים. **49. שקול זה.** שקול אדם זה שיש בו יראת שמים, כנגד כל אנשי העולם. **50. לצוות לזה.** להתחבר לסייע לאדם זה.

ביאורים

46. סוף דבר הכל נשמע וגו'. פסוק הוא בקהלת (יב, יג). ופירושו: כשאדם יגיע ליום הדין, הכל ישמע ויתגלה ואי אפשר יהיה להסתיר מאומה. לכן, את האלוקים ירא ואת מצוותיו שמור, כי זה (ירא שמים הוא) כל האדם.

לְהִירָא שְׁמִים], וּבִיּוֹמָא (ע"ב ב')
מַאי דְּכְתִיב "לְמַה זֶה מְחִיר בִּיד
 כְּסִיל לְקִנּוּת חֻכְמָה וְלֵב אֵין",^(ט) אֵי
 לָהֶם⁵³ לְשׁוֹנְאֵיהֶן שֶׁל תַּלְמִידֵי
 חֻכְמִים שְׁעוֹסְקִין בַּתּוֹרָה וְאֵין בְּהֵן
 יִרְאֵת שְׁמִים וכו'. אָמַר לָהּ רַבָּא
לְרַבְנִין:⁵⁴ בְּמִטּוֹתָא מְנִיכוּ, לֹא
 תִּירְתּוּן תִּרְתִּי גִיהֶנֶם. [פֶּרֶשׁ רִש"י
 לְהִיּוֹת יִגְעִים וְעַמְלִים בַּתּוֹרָה
 בְּעוֹלָם הַזֶּה וְלֹא תִקְנִימוּ וְתִירְתּוּ
 גִּיהֶנֶם כְּמוֹתֵכֶם, וּבְחֵיכֶם לֹא
 נִהְיִיתֶם בְּעוֹלָמְכֶם] אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ
 בֶּן לֹוִי: **מַאי דְּכְתִיב** "זֹאת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר שָׁם מוֹשֶׁה",

ביאורים

51. **מַאי דְּכְתִיב לְמַה זֶה וכו'.** מה כוונת הפסוק במשלי (יז, טז). 52. **לְמַה זֶה וכו'.** לקנות חכמה ולב אין. מה התועלת בכך שבא ללמוד תורה, אם אין בלבו לקיים את דבריה? (רש"י). 53. **לְשׁוֹנְאֵיהֶן שֶׁל תַּלְמִידֵי חֻכְמִים.** הכוונה, לתלמידי חכמים עצמם, ומפני כבודם נאמר בלשון סגי נהור. 54. **לְרַבְנִין.** לתלמידיו. 55. **בְּמִטּוֹתָא מְנִיכוּ וכו'.** בבקשה מכם, הזהרו שלא תגיעו למצב שבו תירשו שני גיהנם, אחד - בעולם הזה, והשני - בעולם הבא. 56. **לְהִיּוֹת יִגְעִים וכו'.** אל תהיו עמלים בתורה בלי לקיים אותה, שאם כן תעשו, הרי אתם יורשים גיהנם בעולם הזה, שמתוך עמל התורה לא תהנו בחיכם, וגם לעולם הבא תירשו גיהנם על מה שלא קיימתם את התורה. 57. **מַאי דְּכְתִיב.** מה פירוש הכתוב (דברים

י. לא זכה נעשית לו סם מיתה. וכתבו הראשונים ש"לא זכה" המוזכר כאן היינו שלומד תורה שלא

⁵⁸ **זָכָה [לְלַמֵּד בִּירְאֵת שְׁמִים וּלְקַיֵּם]**
⁵⁹ **נַעֲשִׂית לוֹ סָם חַיִּים, לֹא זָכָה**
נַעֲשִׂית לוֹ סָם מִיתָה.⁶¹

לשמה שנעשה לו סם מיתה.

ויש לעיין, מהמבואר במסכת נזיר (כג, ב) לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצוות אפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה. וכן המובא במסכת פסחים (ג, ב) שיש סתירה בין הפסוקים, ממה שכתוב (תהלים נז, יא) 'כי גדול עד שמים חסדך' למה שכתוב (שם קח, ה) 'כי גדול מעל שמים חסדך', ומתרצת הגמרא לא קשיא כאן לשמה כאן שלא לשמה, הרי שללמוד שלא לשמה אינו חמור כל כך שייעשה סם מיתה?

תירצו הראשונים, שכוונת שלא לשמה שם היינו שאינו לומד כל כך מאהבת השם אלא מיראת העונש, או כדי לקבל שכר, אבל כאן מדובר שלומד תורה לתכלית רעה, כגון לשם גאווה ולקנטר חבריו במה שידוע, וכן שאינו מקיים את מה שלומד.

ביאורים

ד, מד) "זאת התורה אשר שם" משה לפני בני ישראל". למה נקט הכתוב לשון "שם", והרי לשון "שם" "לשים" מתאים להאמר על דבר ממשי ולא על רעיון מופשט (הרי"א, פ, בעין יעקב). אם כן על לימוד תורה מתאים היה להאמר: "אשר לימד משה". אלא רימזה התורה בזה שנקטה "שם" מלשון "סם" - תרופה (אותיות ש"ן וסמ"ך מתחלפות זו בזו). 58. **זָכָה.** אם זכה האדם ולמד תורה ביראת שמים ועל מנת לקיימה. 59. **נַעֲשִׂית לוֹ (הַתּוֹרָה) סָם חַיִּים.** שמועילה לו. 60. **לֹא זָכָה.** פי' שלומד על מנת להתגדל ולהתגאות. 61. **סָם מִיתָה.** ביאר המהרש"א (תענית ז, א): השפעת התורה על הנפש דומה להשפעת תרופה על הגוף. אם חולה משתמש בתרופה כראוי - מועילה לו לרפואתו, ואם משתמש בה שלא כראוי - עלולה היא אף להזיק לו. כמו כן התורה, התועלת הבאה ממנה היא רק כשלומדים אותה בדרך הראויה, דהיינו לשמה. אבל כשלומד אותה שלא לשמה - הרי אדרבה, התורה נעשית לו סם המות להורגו. הגר"א בביאורו למשלי (יט, ט) ביאר, דלכך הלומד תורה ואין בו יראת שמים נעשית

וְאָמְרוּ (קה"ר פ"ג סי' י"ג) ⁶²גְדוֹלָהּ הִיא הִירָאָה ⁶³שְׁשָׁמִים וְאָרִיץ לֹא נִבְרָאוּ אֶלָּא בְּזִכּוֹת הִירָאָה וכו'.
וְאָמְרוּ (אגדת בראשית פל"ג) אֵין לָךְ דְּבָר חֲכִיב מִמִּי שֶׁהוּא מִתְּיָרָא מִן הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא וכו', מִי שֶׁהוּא עֲשִׂיר וְחֶכֶם וְכֵן דַּעַת וְאֵין בִּידוֹ יִרְאֵת חֲטָא - אֵין בִּידוֹ כְּלוּם. וְאָמְרוּ (ברכות ו' ב') ⁶⁴כָּל אָדָם שֶׁיֵּשׁ בּוֹ יִרְאֵת שְׁמִים ⁶⁵דְּבָרֵיו נִשְׁמָעִין וְאָמְרוּ (שם י"ז א') לְעוֹלָם יִהְיֶה אָדָם ⁶⁶עָרוּם בִּירָאָה. וְאָמְרוּ (שם ל"ג ב') ⁶⁷הַכֹּל בְּיַדִּי שְׁמִים ⁶⁸חוּץ

ביאורים

לו התורה כסם מיתה, כי בשמה של התורה יגיד שקרים, ופשעו יגדל, ורשעתו תרקיע. ⁶² גדולה היא היראה. מפני כבוד ה' יתברך. ⁶³ ששמים וארץ וכו'. לא ברא הקב"ה את עולמו אלא כדי שייראו בראיו מלפניו. ⁶⁴ כל אדם שיש בו יראת שמים. ואפילו אם הוא עני שנאמר עליו (קהלת ט, טז): "חכמת המסכן בזויה ודבריו אינם נשמעים" אף על פי כן אם הוא ירא שמים... (בן יהוידע). ⁶⁵ דבריו נשמעין. יכול הוא להוכיח אחרים ודבריו יהיו נשמעין, כי אם אין לו יראת שמים האין יכול להוכיח, הרי יאמרו לו קשוט עצמן תחלה או טול קורה מבין עיניך, אבל אם הוא ירא שמים יתקבלו דבריו (עיון יעקב). ⁶⁶ ערום כיראה. להערים ולהתחכם בכל מיני ערמה וחכמה להשיג יראת בוראו (רש"י). וכמו שאמר דוד המלך "חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך" בבוקר כשאני יוצא אני אומר שאני הולך לגינה וכאשר אצא מביתי אשיבה רגלי לבית המדרש, שכן ראוי לאדם לעשות תחבולה וערמה נגד היצר הרע (בן יהוידע). ⁶⁷ הכל בידי שמים. כל הבא על האדם הוא ביד הקב"ה כגון אדם שהוא ארוך או קצר, עני, עשיר, חכם, שוטה, לבן, שחור, הכל בידי שמים הוא (רש"י). ואנחנו בידו כחומר ביד היוצר. ⁶⁸ חוץ מיראת שמים. הבחירה להיות צדיק או רשע אינו בא על ידי שמים, אלא מסרן בידו של האדם, והאדם יבחר לו את דרך החיים - יראת שמים (רש"י). הרמב"ם (הלכות תשובה ה, א-ד) כולל ב"יראת

יא. שיראת חטאו קודמת לחכמתו. עיון ביאורים. ברש"י הובא ביאור שונה, שמי שבכל מעשיו ובכל עניניו יראת חטא עומדת לנגד עיניו, מעשיו מתקיימים בידו והוא מצליח בכל אשר יפנה, משום שיראת שמים תמיד לנגד עיניו, ואינו נכשל במעשיו, אבל מי שיראת שמים אינה תמיד לנגדו - אינו מצליח במעשיו, וגרס "אין חכמתו עולה לו", כלומר שהחכמה

שלמד לא תועיל לו אם אין בו יראת שמים.

ביאורים

מִירְאֵת שְׁמִים. וְאָמְרוּ (אבות פ"ג) ⁶⁹כָּל (יא) שִׁירְאֵת חֲטָאוֹ קוֹדֶמֶת לְחֻכְמָתוֹ ⁷⁰חֲכָמָתוֹ מִתְקַיֶּמֶת. וְאָמְרוּ (שם) אִם אֵין יִרְאָה ⁷¹אֵין חֲכָמָה. וְאָמְרוּ (בבב"ר פ"ה) ⁷²אֵין בְּכָל חֲמֻדוֹת גְּדוֹל מִירְאָה וְעֲנָה. וְאָמְרוּ (רב"ר פ"א) כָּל מִי שֶׁמִּתְיָרָא אוֹתִי ⁷³וְעוֹשֶׂה דְבָרֵי תוֹרָה - כָּל הַחֲכָמָה וְכָל הַתוֹרָה ⁷⁴כְּלָבוֹ. וְאָמְרוּ (אדר"נ פכ"ב) חֶכֶם וִירָא חֲטָא ⁷⁵הָרִי זֶה אֲמָן ⁷⁶וְכָלִי אוֹמְנָתוֹ בִּידוֹ, וְאָמְרוּ (שו"ט

שמים" את תכונות נפש האדם ומדותיו, שכולם בידי האדם להטותן לטוב. ⁶⁹ כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו. פירוש, שמקדים במחשבתו - קודם לימודו - שלומד את התורה על מנת להיות ירא שמים ולהשמר מן החטא (ר"י, רמב"ם, רע"ב). והביא הרע"ב שזה מה שכתב הרמב"ן (האמונה והבטחון פ"ח) "תחילת המחשבה היא סוף המעשה". ⁷⁰ חכמתו מתקיימת. נשמרת לימים רבים, ואהבתו לתורה תגדל ביותר, משום שהחכמה מביאה אותו למה שלבו חפץ והוא נתנה בה, וסופו שיתאוהב להוסיף בה עוד. ⁷¹ אין חכמה. אין חכמתו מתקיימת. ⁷² אין בכל. המדות הטובות דבר גדול מיראה וענוה. ⁷³ ועושה דברי תורה. מקיים את התורה. ⁷⁴ כלבו. שעל ידי קיום המצוות מיראת השם, יזכה להשכיל ולהשיג את התורה. ⁷⁵ הרי זה אומן. שיועד להוכיח. ⁷⁶ וכלי

פט"ז) אָמַר לוֹ הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְדוֹד חַיִּים אֶת בְּעִי! 77 צַפָּה לִירָאָה. וְאָמְרוּ (זוה"ק במדבר דף קמ"ה) מִי שְׂאִינוּ יִרְאֵה שְׁמַיִם אֵין בּוֹ 78 לֹא עֲנוּה וְלֹא חֲסִידוּת.

וְהִנֵּה אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זְכוּרֵנָם לְבָרָכָה (במדב"ר פכ"ב) 79 שְׁנֵי חֲכָמִים עָמְדוּ בְּעוֹלָם, אֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל וְאֶחָד מֵאוֹמוֹת הָעוֹלָם: 80 אַחִיתּוֹפֶל מִיִּשְׂרָאֵל 81 וּבִלְעָם מֵאוֹמוֹת הָעוֹלָם 82 וּשְׁנֵיהֶם נֶאֱבְדוּ מִן הָעוֹלָם וְכו' 83 לָמָּה?

ביאורים

אומנותו בידו. מפרש ה"בנין יהושע", שאינו מתבייש מאחרים שיוכלו לומר לו טול קורה מבין עיניך, ודברים היוצאים מן הלב נכנסין ללב, על כן דבריו נשמעין מה שהוא מורה חטאים בדרך אשר ילכו בה, כמו שאמרו (ברכות ו, ב) כל אדם שיש בו יראת שמים דבריו נשמעין. 77. צפה. קוה ליראת ה', שנאמר (משלי י, כז) יראת ה' תוסיף ימים. 78. לא ענוה ולא חסידות. ענין יראת שמים הוא שמתירא מרוממות רוכב שמים, ואומר אין לא אכנע לעבודת הבורא שפעל ועשה הכל, ומתוך שהוא מכיר גדולתו הוא ירא ממנו, ומי שאין לו אפילו יראה זו בודאי אין בו לא ענוה ולא חסידות, מפני שענין ענוה הוא שמתבייש מקונו מלהרהר בעבירה, ובכלל ענוה חסידות, וענינו שעושה לפניו משורת הדין. 79. שני חכמים. גדולים. 80. אחיתופל. הגילוני, יועצו של דוד המלך בכל דברי מלכות ומלחמות (ש"ב טו-טז). 81. ובלעם. הרשע, שהיה חכם ונביא מאומות העולם. 82. ושניהם נאבדו מן העולם. בגלל חכמתם, שלא עשו בה כהוגן והיתה לרעתם. אחיתופל התגאה בחכמתו ונעשה שונאו של דוד וקיבל עליו לשון הרע ומת בחצי ימיו ואבד חלקו לעולם הבא. ובלעם בחכמתו בקש לקלל את ישראל ויעץ רעה על ישראל ונהרג בחצי ימיו, ואיבד את נפשו מן העולם הבא. 83. למה. היה להם כן.

יב. הלומד ואין בו יראת שמים... חכמה כזו לא תצלח. מבואר דהעוסק בתורה מוכרח שתקדם אצלו יראת שמים. וכתב בספר "נפש החיים" (שער ד' פרק ו'): "לזאת האמת שזו היא הדרך האמיתי, אשר בזה בחר הוא יתברך שמו, שבכל עת שיכין האדם עצמו ללמוד, ראוי לו להתיישב קודם שיתחיל, על כל פנים זמן מועט, ביראת ה' טהורה בטהרת הלב, להתודות על חטאתו

84 שלא היה מתנתן. זו להם מהקב"ה ממאור פני ה' ובכוח התורה אלא הם אשר היו... 85. חוטפין אותם להם. בכוח רצונם והשתדלותם להנאתם וגאונם, ולכן היתה זאת לרעתם. 86. הא כתיב כי ה' יתן חכמה. פסוק הוא במשלי (ב, ו). 87. ייב חכמתא. לחכימין פסוק הוא בדניאל (ב, כא), ופירושו, הקב"ה נותן חכמה לחכמים. 88. יעתי ולא מצאתי. פי' יעתי בתורה ולא מצאתי הצלחה. 89. אל תאמין. כי היגע בתורה מובטח לו שיצליח. 90. אבל הלומד וכו'. למרות שמובטח לו שידע ויחכם משום שהוא יגע בתורה, מכל מקום כיון שאין בו יראת שמים נקרא...

ביאורים

84. שלא היה מתנתן. זו להם מהקב"ה ממאור פני ה' ובכוח התורה אלא הם אשר היו... 85. חוטפין אותם להם. בכוח רצונם והשתדלותם להנאתם וגאונם, ולכן היתה זאת לרעתם. 86. הא כתיב כי ה' יתן חכמה. פסוק הוא במשלי (ב, ו). 87. ייב חכמתא. לחכימין פסוק הוא בדניאל (ב, כא), ופירושו, הקב"ה נותן חכמה לחכמים. 88. יעתי ולא מצאתי. פי' יעתי בתורה ולא מצאתי הצלחה. 89. אל תאמין. כי היגע בתורה מובטח לו שיצליח. 90. אבל הלומד וכו'. למרות שמובטח לו שידע ויחכם משום שהוא יגע בתורה, מכל מקום כיון שאין בו יראת שמים נקרא...

⁹¹ נִקְרָא שְׁחָטְפוּ חֻכְמָה לְעֶצְמָן וְלֹא מִהִקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא, וְחֻכְמָה כְּזוֹ לֹא תִצְלַח, וְאִדְרָבָה ⁹² נִהְפַּכְתָּ לֹו לְסֵם הַמּוֹת וּכְעֵנִין שְׁחָיָה ⁹³ בְּדוּאָג ⁹⁴ וְאִחִיתוּפֶל, רַחֲמָנָא לְעֻלָּן. ^(א) וְעֵין מַה שֶּׁכֶּתֵב בְּזֶה בְּ"טַעֲמָא דִקְרָא"

כדי שיוכל להתקשר ולהתדבק בעת עסקו בתורה הקדושה, בדבורו ורצונו יתברך שמו... וכן באמצע הלימוד, הרשות נתונה להאדם להפסיק זמן מועט, טרם יכבה מלבו יראתו יתברך שמו, שקבל עליו קודם

התחלת הלימוד, להתבונן מחדש עוד מעט ביראת ה'". י. וְעֵינֵין מַה שֶּׁכֶּתֵב בְּזֶה בְּטַעֲמָא דִקְרָא (פרשת בלק), וזה לשונו שם: "וכן אם אין לומד בדרך שהקב"ה רוצה, כגון, הלומד בט' באב ובימי אבלות או בליל שבת לאור הנו או לאור שנעשה באיסור על ידי ישראל או שלומדין ומהרהרים דברי תורה במקומות האסורין בהרהור או באמצע התפלה וחזרת הש"ץ וקדיש שכל זה אסור על פי דין וכה"ג, כל זה נקרא שחטפו החכמה לעצמן ולא מהקב"ה ולכן חכמה כזו לא תצליח (וכעין שאמרו בגמרא שלא בירכו בתורה תחילה)". עכ"ד.

ביאורים

⁹¹ נקרא שחטפו. כביכול שהם חטפו את החכמה בכח השתדלותם, ולא מהקב"ה. ⁹² נהפכת לו. - החכמה עצמה - שלא עשה בה כהוגן, והיא היא העומדת לרעתו ונהפכת לו לסם המות. ⁹³ בדואג. האדומי, יועצו של שאול המלך, הוא הלשין לשאול המלך שכהני העיר נוב סייעו לדוד בשעה שברח ממנו. ואף שטענו הכהנים שלא ידעו שדוד אכן נמלט מהמלך, לא האמין שאול לטענתם, וציוו להרוג את כל הכהנים בעון מרידה במלכות. דואג מילא אחר פקודתו של שאול והרג את הכהנים, על אף שידע בעצמו שאין בהם אשמה. ונמצא אם כן שהיה דואג גם בעל לשון הרע וגם רוצח (עיין שמואל-א כא, ב-י. כב, ט-ז). דואג לא הגיע למחצית ימיו, שנפטר לפני שמלאו לו שלושים וחמש שנה (סנהדרין קו, ב). ⁹⁴ ואחיתופל. יועצו של דוד המלך, שהתגאה בחכמתו, והשתתף במרד שמרד בו אבשלום בנו של דוד, ומת בחצי ימיו ואבד חלקו

יד. ראשית חכמה יראת ה'. אמרו חז"ל: "אין הקב"ה נותן חכמה אלא למי שיש לו חכמה שנאמר (דניאל ב, כא) יהב חכמתא לחכימין" וגו' (ברכות נה, א). וצריך להבין, אם אין הקב"ה נותן חכמה אלא למי שהוא כבר חכם, כיצד זוכה האדם לראשית

(פרשת בלק), וְאִמְרוּ (ברכות י"ז א') ⁹⁵ תִּכְלִית חֻכְמָה תְּשׁוּבָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים, שְׁלֹא יְהֵא אָדָם ⁹⁶ קוּרָא וְשׁוֹנָה וּבוֹעֵט בְּאֵביו וּבְאִמּוֹ וּבְרַבּוֹ וּבְמִי שֶׁהוּא גָדוֹל מִמֶּנּוּ בְּחֻכְמָה וּבְמִנֵּין, ⁹⁷ שֶׁנֶּאֱמַר: ^(א) יִרְאֵת חֻכְמָה יִרְאֵת ה'".

החכמה, הרי מצד עצמו סכל הוא?

הגר"ח מוולאז'ין זצ"ל בחיבורו "רוח חיים" (אבות ד, א) כתב ליישב, עפ"י דברי הגמרא במסכת שבת (לא, ב): "אין לו להקב"ה בעולמו אלא יראת שמים בלבד שנאמר "ועתה ישראל מה ה' אלקיך שואל מעמך כי אם ליראה", וכתב "ויאמר לאדם הן יראת ה' היא חכמה" שכן בלשון יווני קורין לאחת - הן". מגמרא זו למדים אנו שהיראה לבדה היא חכמה ומבלעדיה אין חכמה. וכבר אמר שלמה המלך בחכמתו: "תחילת חכמה יראת ה'" (משלי ט), ובתהלים (קיא) נאמר: "ראשית חכמה יראת ה'". הוי אומר שהיראה היא ראשית מעלת החכמה וקצה אחד ממנה. חכמה זו יכול אדם להשיג מעצמו וכמו שאמרו: "הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים שנאמר מה ה' אלקיך שואל מעמך כי אם ליראה". לאחר שהשיג האדם היראה, עוזר לו ה' ונותן לו חכמה נוספת, והיא חכמת

ביאורים

לעולם הבא. ⁹⁵ תכלית חכמה. עיקר התכלית של לימוד התורה הוא שיהא עמה גם תשובה ומעשים טובים ולא רק ללמוד בלי מעשה (רש"י). ⁹⁶ קורא ושוונה. ועושה חטאים ומעשים רעים ונמצא בועט... ⁹⁷ שנאמר ראשית חכמה וגו'. בראשית ותחלת לימוד החכמה יהיה כוונתו ליראת ה', שידע על ידי החכמה איך יהיה ירא ה' ואיך לקיים מצותיו כמו שאמרו (אבות ב, ה) 'אין בור ירא חטא' (מהרש"א).

עיונים

התורה, [התורה ג"כ נקראת חכמה, כמש"כ (משלי ז, ד) "אמור לחכמה אחותי את". עיי' קידושין ל, ב. עירובין נד, ב]. מובן, אם כן, שמי שיש בו חכמה ראשונה, דהיינו יראת שמים, אשר השיגה בעמלו, יש לו הכלי המלא שאל תוכו יתן ה' חכמה נוספת והיא חכמת התורה. זהו ביאור דברי חז"ל: אין הקב"ה נותן חכמה-חכמת התורה, אלא למי שיש לו חכמה-חכמת היראה. וסיים הגר"ח בזה"ל: "כי היראה הוא בית קבול לחכמה, וכל מה שמוסיף ביראה מוסיפין לו בחכמה"!!

אגרת התשובה

פרק א

תִּנָּיֵא בְּסוֹף יוֹמָא¹: שְׁלוֹשָׁה חֲלוּקֵי כְּפָרָה הֵם², וּתְשׁוּבָה³ עִם כָּל אֶחָד⁴. עֵבֶר עַל מִצְוֹת עֲשֵׂה וְשֹׁב⁵, אֵינוֹ זֶה מִשֵּׁם עַד שְׁמוֹחֲלִין לוֹ⁶. עֵבֶר עַל מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה וְשֹׁב⁷, תְּשׁוּבָה תוֹלָה⁸ וַיּוֹם הַכְּפוּרִים מְכַפֵּר⁹.

פְּרוּשׁ, דָּאף עַל גַּב דְּלַעֲגִין קִיּוּם¹⁰ – מִצְוֹת עֲשֵׂה גְדוֹלָה¹¹, שְׁדוּחָה אֶת לֹא תַעֲשֶׂה¹², הֵינוּ מַשׁוּם שְׁעַל יְדֵי קִיּוּם מִצְוֹת עֲשֵׂה¹³ מִמְּשִׁיךְ אֹרֶךְ וְשִׁפְעַת בְּעוֹלָמוֹת עֲלִיּוֹנִים מִהֶאֱרַת אֹרֶךְ אֵין סוֹף בְּרוּךְ הוּא (כְּמוֹ שֶׁכְּתוּב בְּזֶהָר¹⁴ דְּרַמ"ח פְּקוּדֵי אֵינוֹן רַמ"ח אֲבָרִין דְּמִלְכָּא), וְגַם¹⁵ עַל נִפְשׁוֹ הָאֱלֹקִית, כְּמוֹ שְׁאוּמְרִים¹⁶ "אֲשֶׁר קָדְשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו"¹⁷.

ביאורים

פרק א 1. פו: 2. שלשה דרכי הכפרה החלוקות זו מזו. כלומר, שלשה סוגי עבירות שחלוקים זה מזה בכפרתם. 3. מצטרפת. 4. מהדרכים, שכולן זקוקות אל התשובה כדי להתכפר. 5. בתשובה. 6. מן השמים. כלומר, עבירתו נמחלת לו מיד. 7. בתשובה. 8. מעכבת את הפורענות מלבוא עליו. 9. על עבירתו. 10. מצות עשה. 11. ממצות לא-תעשה, מדמצינו שמצות עשה דוחה וכו'. 12. וא"כ מדוע כפרת ביטול מצות עשה קלה מכפרת העובר על ל"ת. 13. שמקיים האדם, הרי בזה ממשיך. 14. תיקו"ז עד. 15. ממשיך אור ושפע. 16. כשהאדם בא לקיים מצוה אזי מברך. 17. משא"כ כשנמנע מעשיית ל"ת אינו ממשיך אור,

אֲכַל לְעֵנִין תְּשׁוּבָה, אֶף שְׁמוּחֲלִין לוֹ הֵעֲנֵשׁ עַל שְׁמֶרֶד
בְּמַלְכוּתוֹ יִתְבַּרֵּךְ וְלֹא עָשָׂה מֵאֹמֶר הַמֶּלֶךְ¹⁸, מִכָּל מְקוֹם
הָאוֹר נֶעְדֵּר וְכו'.¹⁹ וּכְמֵאֹמֶר רַז'²⁰ עַל פְּסוּק'²¹ "מַעֲנֵת
לֹא יוּכַל לְתַקֵּן"²², "וְהָ שֶׁבֶטֶל קָרִיאת שְׁמַע שֶׁל עֲרֵבִית
או'" וְכו'. דָּאֵף שְׁנוּקָר מַעֲתָה לְקָרוֹת קָרִיאת שְׁמַע שֶׁל
עֲרֵבִית וְשַׁחֲרִית לְעוֹלָם, אֵין תְּשׁוּבָתוֹ מוֹעֵלֶת לְתַקֵּן מַה
שֶׁבֶטֶל פֶּעַם אַחַת.

וְהַעוֹבֵר עַל מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה, עַל יְדֵי שְׁנֵדֶבֶק הָרַע
בְּנִפְשׁוֹ²⁴, עוֹשֶׂה פָּנָם לְמַעַלָּה בְּשִׁרְשָׁהּ וּמְקוֹר חֲצָבָה
(בְּלִבוֹשִׁים דְּעֵשֶׂר סְפִירוֹת דְּעֵשִׂיָּה, כְּמוֹ שֶׁכְּתוּב בְּתַקְוִי
זֶהֶר²⁵: "לְבוֹשִׁין תִּקְנִית לֹון דְּמִינִיָּהּ פִּרְחִין נִשְׁמָתִין לְבָנִי
נָשִׂא" וְכו'), לְכַךְ²⁶ אֵין כְּפָרָה²⁷ לְנִפְשׁוֹ וְלֹא לְמַעַלָּה עַד
יוֹם הַכְּפּוּרִים, כְּמוֹ שֶׁכְּתוּב: "וְכִפֹּר עַל הַקֹּדֶשׁ מִמִּטְאֹת

ביאורים

שהרי לא עשה שום עשייה¹⁸. בכך שביטל מלקיים את מ"ע שצוהו לעשות
¹⁹. האור שנמשך ע"י קיום מ"ע הוא נעדר²⁰. חגיגה ט. ²¹. קהלת א, טו
²². מה שהחסיר האדם בחייו יקשה עליו לתקן²³. כוונת הפסוק לזה שביטל
וכו' ²⁴. בנוסף על מרידתו בה' בעשותו דבר אשר צוה לא לעשותו, יש כאן
דבר של רע, והרע נדבק בנפשו²⁵. זי. ²⁶. ומכיון שענין הכפרה במצוות ל"ת
הוא לתקן ולהסיר את הפגם מנפשו ומשרשה למעלה לכך וכו' ²⁷. אין לזה
כפרה גמורה בתשובה לחוד לא לנפשו וכו'

ביאורים

בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִפְשְׁעֵיהֶם" וְכו'.²⁸ "לִפְנֵי ה'" תִּמְחָרוּ"²⁹,
"לִפְנֵי ה'" דִּיִּיקָא. וְלִכְן³⁰ אֵין לְלִמּוּד מִכָּאן שׁוּם קָלָא חֵם
וְשְׁלוֹם בְּמִצְוֹת עֲשֶׂה, וּכְפָרֶט בְּתַלְמוּד תּוֹרָה. וְאַדְרָבָּה,
אָמְרוּ רַז'³¹: "וְיֵתֵר הַקֹּדֶשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל עֲבוּדָה זָרָה"
וְכו'.³², אֶף שֶׁהֵן בְּרִיתוֹת וּמִיתוֹת בֵּית דִּין³³, "וְלֹא וְיֵתֵר עַל
כְּטוֹל תַּלְמוּד תּוֹרָה".

עֶבֶר עַל בְּרִיתוֹת וּמִיתוֹת בֵּית דִּין³⁴, תְּשׁוּבָה יוֹם הַכְּפּוּרִים
תּוֹלִין³⁵ וְיִסּוּרִין מִמְרָקִין (פְּרוּשׁ, גּוֹמְרִין הַכְּפָרָה³⁶.
וְהוּא³⁷ מְלִשׁוֹן מְרִיקָה וְשִׁטְיָה לְצַחֲצַח הַנֶּפֶשׁ. כִּי כְּפָרָה
הִיא לְשׁוֹן קְנוּת³⁸, שִׁמְקָנָה לְכַלּוֹד הַחֲטָא³⁹), שְׁנֵאֵמַר⁴⁰:
"וּפְקִדְתִּי בְּשֶׁבֶט פְּשָׁעִים⁴¹ וּבְנִגְעִים עוֹנָם"⁴². עַד כָּאן
לְשׁוֹן הַבְּרִייתָא:

28. ויקרא טז, טז. גבי קרבנות יוה"כ²⁹. שם, ל ³⁰. ממה שמוחלין לו מיד
לאחר שעשה תשובה ³¹. ירושלמי חגיגה פ"א ה"ז ³². ועל גילוי עריות
ועל שפיכות דמים ³³. אותן ג' עבירות הן מחייבי כריתות ומיתות ב"ד שהם
המדרגה השלישית בחילוקי הכפרה ³⁴. ועשה תשובה ³⁵. מעכבים את
מלוא הפורענות מלבוא עליו ³⁶. מנקים את החטא ומתכפר לגמרי ³⁷. לשון
'ממרקין' הוא ³⁸. והעברה ³⁹. כי התשובה אמנם מכפרת אבל נשאר עדיין
רושם וצריך יסורים למרק שיהיה זך ונקי ולא יהיה שום רושם ⁴⁰. תהלים פט,
לג ⁴¹. ואעניש אותם בשבט מוסר על פשעם ⁴². ובחליים רעים על עונם. הרי
שיש עבירות שצריכות יסורים כדי להתכפר

והנה מצות התשובה מן התורה היא עזיבת החטא בלבד⁴³ (בדאיתא בגמרא פירק ג' דסנהדרין⁴⁴ ובחשן משפט סוף סימן ל"ד⁴⁵ לענין עדות⁴⁶), דהינו שיוגמר בלבו בלב שלם לבל ישוב עוד לבסלה למרד במלכותו ותפרד ולא יעבר עוד מצות המלך חס ושלום, הן במצוות עשה הן במצוות לא תעשה. וזהו עקר פרוש לשון תשובה, לשוב אל ה' בכל לבו ובכל נפשו⁴⁷, לעבדו ולשמור כל מצוותיו, כמו שכתוב⁴⁸: "עזב רשע דרכו ואיש און מהשבתיו וישב אל ה'" וכו'.⁴⁹ ובפרשת נצבים כתיב⁵⁰: "ושבת עד ה' אלקיך ושמעת בקלו" וכו' "בכל לבבך" וכו', "שובה ישראל עד ה' אלקיך" וכו',⁵¹ "השיבנו ה' אליך"⁵² וכו'.⁵³ ולא כדעת ההמון, שהתשובה היא התענית.

ביאורים

43. ולא התענית, כדעת המון העם הסבורים שהתשובה היא התענית 44. כה: 45. סעיף כ"ט-ל"ה 46. - דהנה הדין שרשע פסול לעדות, וע"י תשובה נעשה כשר, ומבואר בגמרא ובחו"מ דהיינו כאשר עושה פעולה שמראה שמכאן ואילך לא יחזור עוד לחטוא, ולמשל 'משחקי בקוביא' שפסולים לעדות, חוזרים לכשרותם אחר שישבו בתשובה ו'משישברו פסיפסיהם' (שברי עצים שבהם משחקים) 47. והדבר מתבטא בקבלת עול מצות 48. ישעיה נה, ז 49. רבינו מביא ראיות נוספות שענין התשובה אינו התענית אלא לשוב אל על לקבל עול מלכותו 50. דברים ל, ב 51. הושע יד, ב 52. איכה ה, כא 53. גם מפסוקים אלו נמצא שענין התשובה הוא לשוב אל ה', ולא ענינים אחרים כתעניות וכו'

ואפילו מי שעבר על כרתות ומיתות בית דין, שגמר בפרתו היא על ידי יסורים⁵⁴, הינו שהקדוש ברוך הוא מביא עליו יסורים (ובמו שכתוב "ופקדתי בשבט" וכו', "ופקדתי" דייקא⁵⁵). והינו⁵⁶ כשתשובתו⁵⁷ רצויה לפניו ותפרד⁵⁸ בשובו אל ה' בכל לבו ונפשו⁵⁹ מאהבה, אזי באתערותא דלתתא⁶⁰ וכמים הפנים וכו'⁶¹ - אתערותא דלעילא⁶², לעורר האהבה וחסד ה'⁶³, למרק⁶⁴ עוונותיו ביסורים בעולם הזה, וכמו שכתוב⁶⁵: "כי את אשר יאהב ה' יזכית" וכו'. ולכן⁶⁶ לא הזכירו הרמב"ם והסמ"ג שום תענית כלל במצות התשובה, אף בכרתות ומיתות בית דין, רק הודוי ובקשת מחילה⁶⁷, כמו שכתוב בתורה⁶⁸: "והתוודו את חטאתם" וכו'. ומה שכתוב ביואל⁶⁹: "שבו

ביאורים

54. למרק עוונות בעולם הזה 55. שה' הוא זה שייסר את האדם ולא האדם א"ע 56. אימתי יזכה האדם מאת ה' ליסורים של אהבה 57. תהיה 58. והוא בשובו 59. מתוך אהבת ה' 60. בהתעוררות שלמטה. כלומר, כאשר האדם מתעורר כאן בעולם הזה לשוב אל ה' בכל לבו מאהבה 61. עפ"י הכתוב משלי כז, יט 62. אזי מתעורר מלמעלה 63. התעוררות של אהבת ה' אל האדם, כי במדה שאדם מודד בה מודדין לו מלמעלה 64. ויזכה למירוק 65. משלי ג, יב 66. ומכיון שמצות התשובה מה"ת היא עזיבת החטא בלבד 67. דוהו אחד מפרטי הענינים בתשובה, דכיון שהתכלית של התשובה הוא שתביא כפרה, הנה לזה צריך בקשת מחילה 68. ממדבר ה, ז 69. ב, יב. שנוצר בכתוב שם ענין צום ותענית 70. הוא ענין בפני עצמו דהיינו להתענות בכדי לבטל את הגזירה שנגזרה עליהם 71. בארבה שיבוא, ראה יואל א 72. כמבואר

עדי כָּל לְבַבְכֶּם וּבְצִוּם וּבְכָבִי" כו', הִינּוּ לְבַטֵּל הַגִּזְרָה שֶׁנִּגְזְרָה⁷⁰ לְמַרְק עוֹזֵן הַדּוֹר עַל יְדֵי יְסוּרִים בְּאַרְבָּה⁷¹. וְזֶהוּ הַטַּעַם בְּכָל תַּעֲנִיּוֹת שֶׁמִּתְעַנִּין עַל כָּל צָרָה שְׁלֹא תָבוֹא עַל הַצָּבוֹר⁷², וּבָמֹז שֶׁתָּבוֹא בְּמַגֵּלֶת אֶתֶר⁷³.

וְמֵה שֶׁנִּמְצָא בְּסִפְרֵי הַמוֹסֵר, וּבְרֵאשִׁים סֵפֶר הָרוֹקֵחַ⁷⁴ וּסֵפֶר חֲסִידִים⁷⁵, הִרְבֵּה תַעֲנִיּוֹת וְסוּגוּפִים לְעוֹבֵר עַל בְּרִיתוֹת וּמִיתוֹת בֵּית דִּין, וְכֵן לְמוֹצִיא זֶרַע לְבִטּוּלָה, שֶׁחֵיב מִיתָה בְּיַדִּי שָׁמַיִם כְּמֹז שֶׁתָּבוֹא בַּתּוֹרָה⁷⁶ גְּבִי עַר וְאוֹנֵן, וְדִינוּ בְּחֵיבֵי בְּרִיתוֹת לְעִנּוּי זֶה⁷⁷, הִינּוּ כְּדִי לְנַצֵּל מִעֲנִשׁ יְסוּרִים שֶׁל מַעֲלָה חֶסֶם וְשִׁלּוּם⁷⁸. וְגַם⁷⁹ כְּדִי לְזַרְזוּ וּלְמַהֵר גְּמַר בְּפֶרֶת נִפְשׁוֹ. וְגַם אוֹלֵי אֵינוֹ שֶׁב אֶל ה' בְּכָל לְבֹו וְנִפְשׁוֹ מֵאַהֲבָה, כִּי אִם מִיִּרְאָה⁸⁰.

ביאורים

במסכת תענית יט. ואינו שייך לענין התשובה 73. ד, ג. 'ובכל מדינה ומדינה מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע אבל גדול ליהודים וצום ובכי ומספד שק ואפר יוצע לרבים' 74. הלכות תשובה 75. סימן קסז 76. בראשית לח, ז-י 77. תעניות אלו ודאי אינם לביטול גזירה, שהרי גזירה יתכן גם בעבירות אחרות, אלא היינו וכו' 78. כלומר, תעניות וסיוגופים אלו הם כדי שעי"ז ינצל מהיסורים הראויים לבא עליו ע"י שחטא בכריתות ומיתות ב"ד, שהיסורים שמביא על עצמו הם במקום היסורים של מעלה ועי"ז ינצל מהם 79. רבינו מוסיף לבאר טעמים נוספים: וגם וכו' 80. דיסורים של אהבה שה' מביא הוא כאשר כששב מאהבה, כנ"ל, אבל כששב מיראה צריך הוא לתעניות וסיוגופים

פרק ב

אָף¹ כָּל זֶה לְעִנּוּן בְּפֶרֶה וּמַחִילַת הָעוֹזֵן, שֶׁנִּמְחַל לוֹ לְגַמְרֵי מֵה שֶׁעָבַר עַל מִצְוֹת הַמֶּלֶךְ כְּשֶׁעָשָׂה תְּשׁוּבָה שְׁלֵמָה, וְאֵין מִזְכִּירִין לוֹ דְּכָר וְחֻצִי דְּכָר בְּיוֹם הַדִּין לְעִנּוּשׁוֹ עַל זֶה חֶסֶם וְשִׁלּוּם בְּעוֹלָם הַבָּא, וְנִפְטָר לְגַמְרֵי מִן הַדִּין בְּעוֹלָם הַבָּא². אָמֵנָּה שִׁיחִיָּה³ לְרַצּוֹן לִפְנֵי ה' וּמִרְצָה וְחֵכִיב לִפְנֵי יִתְבָּרַךְ בְּקֶדֶם הַחֲטָא לְהַיּוֹת נַחַת רוּחַ לְקוֹנוֹ מַעְבֻּדָתוֹ, הִיָּה צָרִיד לְהַבִּיא קֶרֶבֶן עוֹלָה אֲפִלּוּ עַל מִצְוֹת עֲשֵׂה קִלְיָה שְׂאֵין בָּהּ בְּרִית וּמִיתָה בֵּית דִּין, כְּמֹז שֶׁדָּרְשׁוּ רַז"ל בַּתּוֹרַת בְּרָנִים עַל פְּסוּקִי "וְנִרְצָה לוֹ", וּבְדִרְאִיתָא בְּגַמְרָא פֶּרֶק קָמָא דְּזֻבְחִים⁴ דְּעוֹלָה מְכַפֶּרֶת עַל מִצְוֹת עֲשֵׂה. וְהִיא דוֹרוֹן לְאַחַר שֶׁעָשָׂה תְּשׁוּבָה וְנִמְחַל לוֹ הָעֲנִשׁ, וּבְאֶדָם שֶׁפָּרַח בְּמֶלֶךְ וּפִיִּסוֹ עַל יְדֵי פֶרֶק לִיטִין וּמַחֵל לוֹ, אָף עַל פִּי כֵן שׁוֹלֵחַ דוֹרוֹן וּמִנְחָה לִפְנֵי שִׁיִּתְרַצָּה לוֹ לְרֵאוֹת פְּנֵי הַמֶּלֶךְ (וּלְשׁוֹן "מְכַפֶּרֶת", וְכֵן מֵה שֶׁתָּבוֹא בַּתּוֹרָה "וְנִרְצָה לוֹ לְכַפֵּר עָלָיו", אֵין זֶה בְּפֶרֶת נִפְשׁוֹ⁵, אֲלֵא⁶ לְכַפֵּר

ביאורים

פרק ב 1. מה שנתבאר בפרק הקודם שהתענית אינה עצם התשובה ואינה שייכת לענין הכפרה 2. מ"מ ישנם עניינים בתענית שהם שייכים לתשובה, ויבואר בהמשך הדברים 3. בכדי שיהיה לרצון 4. ויקרא א, ד, הנאמר גבי קרבן עולה 5. ז: 6. לקנח ממנה לכלוך החטא (כנתבאר לעיל פ"א בפירוש לשון כפרה), כי החטא נמחל ונתכפר ע"י התשובה 7. אלא הכוונה בזה לתוצאה וההשפעה של העבירה - שאינו מרוצה לפני ה', וע"ז באה העולה בכדי

לפני ה' להיות נחת רוח לקונו⁸, בראיתא שם בגמרא, וכמו שכתוב⁹: "תמים יהיה לרצון".

ועכשו שאין לנו קרן להפיק רצון מה', התענית הוא במקום קרן, כמו שכתוב בגמרא¹⁰, שיהא מעוט חלבי ודמי שנתמעט כאלו הקרבתי לפניך וכו'¹¹. ולכן מצינו בכמה תנאים ואמוראים שעל דבר קל היו מתענים תעניות הרבה מאד¹², כמו רבי אלעזר בן עזריה שהיה מתיר שתהא פרה יוצאה ברצועה שבין קרניה בשבת, וחכמים אסורים, ופעם אחת יצאה בן פרתו של שכנתו ולא מחה בה¹³, והשחרו שניו מפני הצומות על שלא קים דברי חביריו¹⁴. וכן רבי יהושע שאמר¹⁵: "בושני

ביאורים

8. שהעולה היא דורון שיהיה לרצון לפני ה' 9. ויקרא כב, 10. ברכות יז. רב ששת כי הוה יתיב בתעניתא, בתר דמצלי אמר הכי, ריבון העולמים גלוי לפניך בזמן שבת המקדש קיים אדם חוטא ומקריב קרבן, ואין מקריבין ממנו אלא חלבו ודמו ומתכפר לו, ועכשיו ישבתי בתענית ונתמעט חלבי ודמי, יהי רצון מלפניך שיהא מיעוט וכו' 11. נמצא לפ"ז שהמבואר בפ"א שהתענית אינה שייכת לתשובה - זהו לענין הכפרה, אבל בכדי שיהיה מרובה וחביב לפני ה' כקודם החטא הר"ז ע"י תענית 12. כיון שהיה דבר קל הרי א"א לומר שהתעניות היו לכפרה, שהרי כפרה ע"י יסורים נאמרה דוקא בעבירות שענשם כרת או מיתות ב"ד, אלא ודאי תעניות אלו היו כדי להיות מרובה וחביב לפניו יתברך 13. שבת נד: ירושלמי שם פ"ה ה"ד 14. ירושלמי שם 15. חגיגה כב:

מדבריהם בית שמאי", והשחרו שניו מפני הצומות. ורב הונא פעם אחת נתהפקה לו רצועה של תפלין, והתענה ארבעים צומות¹⁶, וכהנה רבות.

ועל יסוד זה למד האריז"ל לתלמידיו על פי חכמת האמת מספר הצומות לכמה עיונות וחטאים, אף שאין בהן פרת ולא מיתה בידי שמים, כמו על הפעם קנ"א תעניות וכו'. ואפלו על אסור דרבנן, כמו סתם יינם¹⁷ ותענה ע"ג תעניות וכו'. וכן על בטול מצות עשה דרבנן, כמו תפלה ותענה ס"א תעניות וכו'. ודרך כלל, סוד התענית היא סגולה נפלאה להתגלות רצון העליון ברוך הוא¹⁸, כמו הקרבן שנאמר בו¹⁹ "ריח ניחוח לה". וכמו שכתוב בישעיה²⁰: "הלזה תקרא צום ויום רצון לה"²¹, מכלל שהצום הנרצה הוא יום רצון.

ביאורים

16. מו"ק כה. 17. השוטה סתם יינם של עכו"ם 18. להיות לרצון לפני ה', והיינו שע"י התעניות מעוררים כביכול את רצונו של הקב"ה 19. ויקרא א, ג 20. נח, ה 21. הנביא מדבר על תעניות שאינם רצויים, וע"ז מתמיה ושואל וכי זהו יום רצון לה? מכלל שתענית בכלל היא יום רצון, כי היא סגולה נפלאה להתגלות רצון העליון

פרק ג

והנה חכמי המוסר האחרונים נחלקו כמי שחטא חטא אחד פעמים רבות, ד"ש אומרים שצריך להתענות מספר הצומות לאותו חטא פעמים רבות כפי המספר אשר חטא. כגון המוציא זרע לבטלה, שמספר הצומות המפרש בתקוני תשובה מהאריז"ל¹ הן פ"ד תעניות. ואם חטא בזה עשר או עשרים פעמים על דרך משל, צריך להתענות עשר או עשרים פעמים פ"ד, וכן לעולם, דומיא דקרבן חטאת, שחייב להביא על כל פעם ופעם. ויש מדרמין ענין זה לקרבן עולה הבאה על מצות עשה, ואפלו עבר על כמה מצוות עשה - מתכפר בעולה אחת, כדאיתא בגמרא פרק קמא דזבחים².

והכרעה המקבלת בזה, להתענות ג' פעמים כפי מספר הצומות דחטא זה, דהינו רנ"ב צומות על הוצאות שכבת זרע לבטלה, וכן בשאר חטאים ועוונות³. והטעם

ביאורים

פרק ג 1. שער היחודים ענף ג פ"ד 2. ו. תעניות אלו הם במקום קרבן, כנבאר בפרק הקודם, ונחלקו חכמי המוסר לאיזה קרבן לדמותו אם לחטאת או לעולה 3. ההכרעה היא שער ג' פעמים צריך לנהוג כדעה הראשונה, כפי המספר אשר חטא, ומג' פעמים ואילך אי"צ להתענות יותר כפי מספר הפעמים, וכדעה

ביאורים

הוא על פי מה שכתוב בזהר הקדוש סוף פרשת נח⁴: "כיון דחב בר נש קמי קודשא בריך הוא זמנא חדא, עבד רשימו כו'. זמנא תליתאה, אתפשט ההוא כתמא מסטרא דא לסטרא דא" כו'. לכה צריך מספר הצומות גם כן ג' פעמים וכו'.

אכן כל זה באדם חזק ובריא, שאין רבוי הצומות מזיק לו כלל לבריאות גופו, וכמו בדורות הראשונים. אבל מי שרבוי הצומות מזיק לו, שאפשר שיוכל לבוא לידי חלי או מחוש חס ושלום, כמו בדורותינו אלה - אסור לו להרבות בתעניות אפלו על פרתות ומיתות בית דין, ומכל שכן על מצוות עשה ומצוות לא תעשה שאין בהן כרת; אלא כפי אשר ישער בנפשו שבודאי לא יזיק לו כלל. כי אפלו בדורות הראשונים, בימי תנאים ואמוראים, לא היו מתעניין בכהאי גוונא אלא הכריזאים דמצו לצעורי נפשיה. ודלא מצי לצעורי נפשיה ומתענה - נקרא חוטא בגמרא פרק קמא דתענית⁵,

השניה 4. דף עג: 'כיון שחטא האדם לפני הקב"ה פעם אחת עושה החטא רושם בשורש נפשו למעלה וכו', אם חטא פעם ג' שפגם גם בנשמתו אז מתפשט אותו הכתם מצד רוחו לצד נשמתו 5. יא.

ואפלו מתענה על עבדות שגידו, כדפרש רש"י שם⁶; וכדאיתא בגמרא פרק קמא דזבחים⁷, שאין לה אדם מישראל שאינו מחייב עשה וכו'. ומכל שכן מי שהוא בעל תורה⁸, שחוטא ונענש בכפלים, כי מחמת חלישות התענית לא יוכל לעסוק בה כראוי.

אלא מאי תקנתיה? כדכתיב⁹: "והטאך בצדקה פרק", וכמו שכתבו הפוסקים¹⁰ לתן בעד כל יום תענית של תשובה ערך ח"י גדולים פוליש וכו'¹¹, והעשיר יוסיף לפי עשרו וכו', כמו שכתב המגן אברהם הלכות תענית¹².

ומכל מקום, כל בעל נפש החפץ קרבת ה', לתקן נפשו להשיבה אל ה' בתשובה מעלה מן המבחר, יחמיר על עצמו להשלים על כל פנים פעם אחת כל ימי חייו מספר הצומות לכל עוון ועוון מעוונות החמורים

ביאורים

6. ד"ה נקרא קדוש: 'בשביל שמתוך כך מתמרקין עוונותיו שמתענה' 7. ז.
8. ראה תענית יא: 'אמר רבי ירמיה בר אבא אמר ר"ל, אין ת"ח רשאי לישיב בתענית מפני שממעט במלאכת שמים. ועי' שו"ע או"ח תקעא, ב, ומ"א שם סק"ג 9. דניאל ד, כד 10. ראה שו"ע ורמ"א או"ח שלד, כו, ובמג"א סק"ל ד' 11. גדולי פוליש' הוא שם מטבע, וי"ח גדולי פוליש הוא השיעור ליתן בעד יום תענית של תשובה 12. סי' תקס"ח סק"ב

שחייבין עליהם מיתה על כל פנים, ואפלו בידי שמים בלבד, כגון להוצאות זרע לבטלה - פ"ד צומות פעם אחת בימי חייו¹³. ויכול לדחותו לימים הקצרים בחרף, ויתענה פעם תעניות על דרך משל בחרף אחד או פחות, ויגמר מספר הפ"ד צומות בתשע שנים או יותר כפי כחו (וגם יכול לאכל מעט כשליש שעות לפני נין החמה ואף על פי כן נחשב לתענית, אם התנה בן).

ולתשלום¹⁴ רנ"ב צומות כנ"ל¹⁵, ויתענה עוד ארבע פעמים פ"ד עד אחר חצות היום בלבד, דמיחשב גם בן תענית בירושלמי¹⁶, ושני חצאי יום נחשבים לו ליום אחד לענין זה. וכן לשאר עוונות כיוצא בהן¹⁷, אשר כל לב יודע מרת נפשו וחפץ בהצדקה.

ביאורים

13. והיינו ע"פ הדעה השניה שצריך להתענות מספר הצומות פעם אחת על כל הפעמים שחטא 14. אמנם ההכרעה המקובלת הרי היא להתענות ג' פעמים מספר הצומות, ולהוצאת ז'ל ג' פעמים פ"ד שהם רנ"ב תעניות, ולזה ממשיך, ולתשלום וכו' 15. לעיל ד"ה וההכרעה 16. תענית פ"ג הי"א 17. היינו עוונות שאין חייבים עליהם מיתה אבל מ"מ הם חמורים כיוצ"ב כגון כעס הנחשב כעובד ע"ז והעלמת עין מן הצדקה, ועל עוונות אלו יעשה ג"כ נ"ל, להתענות מהמספר פעם אחת בימי חייו וד' פעמים חצאי יום

אכן מספר הצומות העודפים על רנ"ב ובהאי גוונא, שְהִיהָ צְרִיךְ לְהַתְעַנּוּת לַחֹשׁ לְדַעַת הַמַּחְמִירִים לְהַתְעַנּוּת מִסֵּפֶר הַצּוּמּוֹת שֶׁעַל כָּל חֹטֵא וְחֹטֵא כִּפִּי מִסֵּפֶר הַפְּעָמִים שֶׁחֹטֵא בִּנְ"ל¹⁸, וַיִּפְדֶּה כָּלֵן בְּצִדְקָה עֶרֶךְ ח"י גְּדוּלִים פּוֹלִישׁ בְּעַד כָּל יוֹם¹⁹. וְכֵן שָׁאֵר כָּל תַּעֲנִיּוֹת שֶׁצָּרִיךְ לְהַתְעַנּוּת עַל עֲבֻרוֹת שֶׁאֵין בָּהֶן מִיתָה, וְאִפְּלוּ עַל בְּטוּל מִצְוֹת עֲשֵׂה דְאוֹרֵייתָא וְדִרְבָּנָן, וְתִלְמוּד תּוֹרָה כְּנֶגֶד כָּלֵם, כִּפִּי הַמִּסֵּפֶר הַמִּפְרָשׁ בְּתַקּוּנֵי הַתְּשׁוּבָה מִהָאֲר"י ז"ל (וְרָבֵם נִזְכָּרִים בְּמִשְׁנֵת חֲסִידִים בְּמַסֶּכֶת הַתְּשׁוּבָה), הַכֹּל כְּאִשֶּׁר לְכָל – וַיִּפְדֶּה בְּצִדְקָה בִּנְ"ל²⁰, אִי לֹא מִצִּי לְצַעֲזֵרִי נִפְשִׁיהָ בִּנְ"ל. וְאֵף שֶׁיַּעֲלֶה לְסֵף מְסִים, אֵין לַחֹשׁ מִשׁוּם "אֵל יִבְזֹבּוּ יוֹתֵר מִחֻמֵּשׁ"²¹; דְּלֹא מִקְרִי בְּזָבוּז בְּהָאֵי גוֹוֹנָא, מֵאַחֵר שֶׁעוֹשֶׂה לְפָדוֹת נִפְשׁוֹ מִתַּעֲנִיּוֹת וְסִגּוּפִים. וְלֹא גִרְעָא מִרְפוּאָת הַגּוֹף וְשָׂאֵר צָרְכָיו.

וּלְפִי שֶׁמִּסֵּפֶר הַצּוּמּוֹת הַמְּזָכָרִים בְּתַקּוּנֵי תְשׁוּבָה הִנְ"ל רַבּוֹ בְּמֵאֵד מְאֹד, לְכֵן נִהְיָ עֹבְשׁוֹ כָּל הַחֲרָדִים לְדַבֵּר ה'

ביאורים

18. לעיל ד"ה והנה 19. מי שהוא בעל נפש ומחמיר ע"ע יש לו ג"כ לחוש לדעת המחמירים להתענות על כל חטא וחטא, ויפדה תעניות אלו בצדקה 20. ד"ה אכן כל זה 21. כתובות נ.

לְהִרְבּוֹת מְאֹד מְאֹד בְּצִדְקָה, מַחֲמַת חֲלִישוֹת הַדּוֹר, דְּלֹא מִצּוֹ לְצַעֲזֵרִי נִפְשָׁם פּוֹלִי הָאֵי (וְכִמוֹ שֶׁנִּתְבָּאֵר בְּמָקוֹם אַחֵר עַל פְּסוּק²² "חֲסִדֵּי ה' בִּי לֹא תִמְנוּ").

ביאורים

22. איכה ג, כב

פרק ד

ואולם כל הנ"ל הוא לגמר הכפרה ומרוק הנפש לה' אחר התשובה¹, כמו שנתפאר לעיל² מהגמרא פירק קמא דזבחים³, דעולה דורון היא לאחר שרצה הפרקליט וכו'.⁴ אמנם התחלת מצות התשובה ועקרה לשוב עד ה' באמת ובלב שלם, ההכרח לבאר היטב בהרחבת הפאור, בהקדים מה שכתוב בזהר הקדוש⁵ בבאור מלת "תשובה" על דרך הסוד: "תשוב ה"א", ה"א תתאה - תשובה תתאה, ה"א עילאה - תשובה עילאה".⁶ וגם מה שכתוב בזהר הקדוש בקצת מקומות⁷ שאין תשובה מועלת לפונם בריתו ומוציא זרע לבטלה, והוא דבר תמוה מאד, שאין לה דבר עומד בפני התשובה, ואפלו עבודה זרה וגלוי עריות וכו'. ופר"ש בראשית חכמה⁸, שפונת הזהר שאין מועלת תשובה תתאה, כי אם תשובה עילאה וכו'.⁹

ביאורים

פרק ד 1. התעניות הן בשביל גמר הכפרה, ואין הכוונה לכפרת הנפש, אלא שיהיה לרצון לפני ה'. 2. פ"ב ד"ה אך כל זה 3. ז: 4. שאחר שריצה הפרקליט ונמחל לו מביא דורון 5. ח"ג קב: 6. בשם הוי' ישנן שתי הדין, ה' עילאה (הראשונה) וה' תתאה (השניה), תשובה תתאה (-תשוב ה' תתאה) היא להשיב ה' תתאה, ותשובה עילאה (-תשוב ה' עילאה) היא להשיב ה' עילאה. והם שתי מדרגות בעבודת התשובה, וכפי שיתבאר 7. ח"א ריט: שם סב. ח"ב רי: 8. שער הקדושה פ"ז 9. תשובה סתם היא תשובה תתאה, וע"ז מבואר

הנה להבין זאת מעט מזעיר, צריך להקדים מה שכתב מהכתוב ומדברי רז"ל¹⁰ ענין הכרת ומיתה בידי שמים, כשעבר עברה שתיבים עליה כרת, הנה מת ממש קדם חמשים שנה, ובמיתה בידי שמים - מת ממש קדם ששים שנה, כחנניה בן עזריה הנביא בירמיה¹¹ (ולפעמים גם במיתה בידי שמים נפרעין לאלתר, כמו שמצינו בער ואונן¹²). וחר"י נמצאו בכל דור כמה וכמה חכמי כרתות ומיתות והאריכו ימיהם (ושניהם) [ושננותיהם] בנעמיים. אך הענין יובן על פי מה שכתוב¹³ "כי חלק ה' עמו" וכו', חלק משם חו"ה ברון הוא, ברכתיב¹⁴: "ויפח באפיו נשמת חיים", ומאן דנפח - מתוכו נפח וכו'. ואף שאין לו דמות הגוף וכו' חס ושלום, אך דברה תורה כלשון בני אדם. כי כמו שיש הפרש והבדל גדול באדם התחתון על דרך משל בין ההכל שיוצא מפיו בדבורו להכל שיוצא על ידי נפיקה, שיוצא בדבורו - מלבש בו כח וחיות מעט מזעיר, והוא בחינת חיצוניות מנפש

ביאורים

בזהר שאין תשובה מועלת, אבל תשובה עילאה ודאי מועלת, ולהלן בפרקים הבאים יתבאר הטעם שלפגם הברית צריך לתשובה עילאה 10. ירושלמי ביכורים ב, א. וראה מו"ק כח. 11. כח, טז-יז 12. עיין יבמות לד: 13. דברים לב, ט 14. בראשית ב, ז

החיה שֶׁקָרְבוּ; אֲכַל בַּיּוֹצֵא בִּכְחַ הַנוֹפֵחַ, דְּמִתּוֹכוֹ נִפְחַ, מִלְכָּשׁ בּוֹ בַח וְחַיּוֹת פְּנִימִיּוֹת מִבְּחִינַת הַנֶּפֶשׁ הַחַיָּה וְכו'.

כָּכָה מִמֶּשׁ עַל דֶּרֶךְ מִשָּׁל הַמַּבְדִּיל הַבְּדִלּוֹת לְאִין קִין, יֵשׁ הַפֶּרֶשׁ עֲצוּם מְאֹד לְמַעַלָּה בֵּין כָּל צָבָא הַשָּׁמַיִם, וְאִפְלוּ הַמַּלְאָכִים, שֶׁנִּבְרָאוּ מֵאִין לֵישׁ וְחַיִּים וְקִיָּמִים מִבְּחִינַת חִיצוֹנִיּוֹת הַחַיּוֹת וְהַשְּׁפַע שְׁמִשְׁפִּיעַ אֵין סוֹף בְּרוּךְ הוּא לְהַחַיּוֹת הָעוֹלָמוֹת; וּבְחִינָה זוֹ נִקְרָאת בְּשֵׁם "רוּחַ פִּי" עַל דֶּרֶךְ מִשָּׁל, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב¹⁵: "וּבְרוּחַ פִּי כָּל צָבָא"; וְהִיא בְּחִינַת חַיּוֹת הַמִּלְכָּשֶׁת בְּאוֹתִיּוֹת שֶׁבַע שָׂרָה מֵאִמְרוֹת (שֶׁהֵן בְּחִינַת בָּלִים וְהַמְשָׁכוֹת וְכו'), כְּמוֹ שֶׁנִּתְבָּאֵר בְּלִקּוּטֵי אֲמָרִים חֶלֶק ב' פֶּרֶק י"א¹⁶) – וּבֵין נִשְׁמַת הָאָדָם, שֶׁנִּמְשָׁכָה תַּחֲלָה מִבְּחִינַת פְּנִימִיּוֹת הַחַיּוֹת וְהַשְּׁפַע שְׁמִשְׁפִּיעַ אֵין סוֹף בְּרוּךְ הוּא, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב: "וַיִּפַּח" וְכו'. וְאַחֵר כִּךְ יִרְדֶּה בְּסֶתֶר הַמְדֻרָּה גַם כֵּן עַל יְדֵי בְּחִינַת הָאוֹתִיּוֹת שֶׁבְּמֵאִמֵּר "נִעְשָׂה אָדָם" וְכו'¹⁷, כִּדֵּי לְהַתְלַכֵּשׁ בְּגוֹף עוֹלָם הַזֶּה הַתַּחֲתוֹן. וְלִכֵּן נִקְרָאוּ הַמַּלְאָכִים בְּשֵׁם אֱלֹקִים בְּכַתּוּב,

ביאורים

15. תהלים לג, ו 16. בשער היחוד והאמונה מבואר באריכות ענין האותיות למעלה, שהאותיות אינן הספירות עצמן אלא כלים והמשכות מהספירות ומהן הוא התהוות הנבראים, ונמצא שחיות כל הנבראים היא החיות המלוּבֶשֶׁת באותיות – ענין הדיבור 17. בראשית א, כו

וּכְמוֹ שֶׁכָּתוּב¹⁸: "כִּי ה' אֱלֹקֵיכֶם [הוּא] אֱלֹקֵי הָאֱלֹקִים" כו', "הוֹדוּ לְאֱלֹקֵי הָאֱלֹקִים" כו'¹⁹, "וַיִּבְרְאוּ בְּנֵי הָאֱלֹקִים לְהַתְנַצֵּב" כו'²⁰, לְפִי שְׁנִינִקַּת חַיּוֹתָם הִיא מִבְּחִינַת חִיצוֹנִיּוֹת, שֶׁהִיא בְּחִינַת הָאוֹתִיּוֹת לְבַד, וְשֵׁם אֱלֹקִים הוּא בְּחִינַת חִיצוֹנִיּוֹת לְגַבִּי שֵׁם הַיְי"ה בְּרוּךְ הוּא. אֲכַל נִשְׁמַת הָאָדָם, שֶׁהִיא מִבְּחִינַת פְּנִימִיּוֹת הַחַיּוֹת, הִיא חֶלֶק שֵׁם הַיְי"ה בְּרוּךְ הוּא, כִּי שֵׁם הַיְי"ה מוֹרָה עַל פְּנִימִיּוֹת הַחַיּוֹת, שֶׁהִיא לְמַעַלָּה מְעַלָּה מִבְּחִינַת הָאוֹתִיּוֹת.

וּבִאֲוֵר הָעֵינִן, כְּנוֹדֵעַ מֵמֵאִמֵּר אֱלִיהֵו²¹: "אֵנֶה הוּא דְאִפִּיקַת עֲשֵׁר תְּקוּנִין וְקִרְיָנִין לְהוֹן עֲשֵׁר סְפִירָן, לְאַנְהָגָא בְּהוֹן עֲלָמִין סְתִימִין" וְכו'²², "אֵנֶה חֲכִים וְלֹא בְּחֻכְמָה יִדְעָא, אֵנֶה מִכִּין וְלֹא כְּכִינָה יִדְעָא" וְכו'²³. וְכָל הָעֲשֵׁר סְפִירוֹת נִכְלָלוֹת וְנִרְמְזוֹת בְּשֵׁם הַיְי"ה בְּרוּךְ הוּא. כִּי הִי"ד

ביאורים

18. דברים י, יז 19. תהלים קלו, ב 20. איוב א, ו 21. תיקו"ז יז 22. במאמר 'פתח אליהו' נאמר שהקב"ה האציל העשר ספירות כדי להנהיג על ידם את כל העולמות, החל מהעולמות העליונים הנק' עלמין סתימין 23. הקב"ה הוא חכם ולא בחכמה כפי שידועה אצלנו, ומבין ולא בבינה הידועה אצלנו, וכן בשאר הספירות. וגם חכמה זו שאינה חכמה ידיעה ואין לנו ציור בחכמה כזו, מ"מ גם היא בגדר העשר ספירות שהאציל הקב"ה לאנהגא בהון עלמין. והקב"ה עצמו הוא למעלה גם מחכמה זו שאינה חכמה ידיעה, ואין שייך בו תארים כלל

שהיא בחינת נקודה לבד, מרמזת לחכמתו ויתברך, שהיא בבחינת העלם והסתתר קדם שבאה לבחינת התפשטות וגלוי החשנה וההכנה (והקוץ שעל הי"ד רומז לבחינת רצון העליון ברוך הוא שלמעלה מעלה ממדרגת בחינת חכמה עילאה, כנודע). ואחר שבאה לבחינת התפשטות וגלוי החשנה וההכנה לעלמין סתימין, נכללת ונרמזת באות ה"א, שיש לה בחינת התפשטות לרחב המורה ומרמז על הרחבת האור וההכנה, וגם לארץ, המורה על בחינת המשכה וההשפעה מלמעלה למטה לעלמין סתימין.

ואחר כך, כשנמשכת המשכה והשפעה זו יותר למטה לעלמין דאתגלויין, וכמו האדם שרוצה לגלות חכמתו לאחרים על ידי דבורו על דרך משל, נכללת ונרמזת המשכה זו באותיות ו"ה. כי הי"ו מורה על המשכה מלמעלה למטה. וגם המשכה זו היא על ידי מדת חסדו וטובו ושאר מדותיו הקדושות, הנכללות בדרך כלל במספר שש שבפסוק²⁴ "לך ה' הגדלה" וכו' עד "לך

ביאורים

24. דבה"א כט, יא 'לך ה' הגדולה והגבורה והתפארת והנצח וההוד כי כל

ה' הממלכה" וכו' ולא עד בכלל²⁵. כי מדת מלכותו ויתברך נקראת בשם "דבר ה'", כמו שכתוב²⁶: "באשר דבר מלך שלטון". ונכללת ונרמזת באות ה"א אחרונה של שם הנו"ה. כי פנימיות ומקור הדבור הוא ההכל העולה מן הלב, ומתחלק לחמש מוצאות הפה, אחת ע מהגרון וכו'. וגם הקרת ה"א היא בחינת הכל לבד, כמו שכתוב²⁷: אתא קלילא דלית בה מששא. ואף שאין לו דמות הגוף חס ושלום, אף דברה תורה כלשון בני אדם, בשגם שגם דבר ה', כ"ב אותיות המתחלקות לחמש חלקי המוצאות, ובהן נברא כל היצור (וכמו שנתבאר בלקוטי אמרים חלק ב פ"ק י"א באור ענין אותיות אלו).

וככה ממש על דרך משל המבדיל הבדלות לאין קץ, בנשמת האדם, שהיא בחינת נפש האלקית דמתוכיה נפח²⁸, יש בה בחינת שכל הנעלם המרמז באות יו"ד,

ביאורים

בשמים ובארץ לך ה' הממלכה והמתנשא לכל לראש²⁵. המספר דאות ו' הוא שש, שהמשכה היא ע"י שש המדות - הגדולה [חסד], והגבורה, והתפארת, והנצח, וההוד, כי כל בשמים ובארץ [יסוד]. והמדה השביעית 'לך ה' הממלכה' היא ענין בפני עצמו ואינו באותו הגדר של שש המדות, ולכן ג"כ נאמר בפני עצמו 'לך ה' הממלכה'²⁶. קהלת ח, ד 27. פיוט אקדמות לשבעות 28. זוה"ק ח"ב סב.

שִׁבְכֵחוּ לְצִאת אֶל הַגְּלוֹי לְהִבִּין וּלְהַשְׁכִּיל בְּאַמְתָּתוֹ
וּתְבַרְךְ וּבְגִדְלָתוֹ וְכו', כָּל חַד וְחַד לְפִנֵּי שְׂמֵי עֶזְרָא דִּילֵיהּ
לְפִי רַחֲב שְׁכָלוֹ וּבִינָתוֹ. וְכַפִּי אֲשֶׁר מַעֲמִיק שְׁכָלוֹ וּמְרַחֵב
דַּעְתּוֹ וּבִינָתוֹ לְהַתְּבוּנָן בְּגִדְלָתוֹ וּתְבַרְךְ, אֲזִי מְרַמֶּזֶת בִּינָתוֹ
בְּאוֹת ה"א, שֵׁשׁ לֵה רַחֲב, וְגַם אֶרֶךְ הַמּוֹרָה הַהִמְשִׁיכָה
מִלְּמַעְלָה לְמַטָּה, לְהוֹלִיד מִבִּינָתוֹ וְהַתְּבוּנָתוֹ בְּגִדְלָת ה'
אֲהֲבָה וְיִרְאָה וְתוֹלְדוֹתֵיהֶן כְּמוֹחוֹ וְתַעֲלוּמוֹת לְבוֹ, וְאַחֲרֵי
כֵּן בְּבַחֲיִנַת הַתְּגִלּוֹת לְבוֹ. וּמִזֶּה נִמְשָׁכָה עֲבוּדָה הָאֲמִתִּית
בְּעֶסֶק הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוֹת בְּקוֹל וְדְבוּר אוֹ מַעֲשֶׂה, הֵן אוֹתִיּוֹת
וְאִי ה"א וְכו'. וְגַם הַהַתְּבוּנָנוֹת לְהִבִּין וּלְהַשְׁכִּיל בְּאַמְתָּתוֹ
וּבְגִדְלָתוֹ וּתְבַרְךְ נִמְשָׁכָה גַם בֵּין מַהֲתוֹרָה, דְּאוֹרֵי יִתְאֵ
מִחֻכְמָה נִפְקָא, הִיא בְּחִינַת יו"ד שֶׁל שֵׁם הַנּוֹי"ה וְכו':

פרק ה

וְהִנֵּה הַמְשִׁכָּה וִירִידַת הַנֶּפֶשׁ הָאֱלֹקִית לְעוֹלָם הַזֶּה
לְהַתְּלַבֵּשׁ בְּגוֹף הָאָדָם נִמְשָׁכָה מִבְּחִינַת פְּנִימִיּוֹת וּמִקּוּר
הַדְּבוּר, הוּא הֶכֶל הָעֲלִיּוֹן הַמְרָמֵז בְּאוֹת ה"א תַּתְּאָה
כַּנ"ל¹, וְכֵמוֹ שֶׁכְּתוּב²: "וַיִּפַּח בְּאַפִּי נְשָׁמַת חַיִּים וַיְהִי
הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה", וּמֵאֵן דְּנִפַּח וְכו'³. וְזֶהוּ שֶׁכְּתוּב⁴ "כִּי
חִלַּק ה' עֲמוֹ יַעֲקֹב הֶכֶל נִחַלְתּוֹ". פְּרוּשׁ, כְּמוֹ הֶכֶל עַל דֶּרֶךְ
מִשְׁלַל, שֶׁרָאשׁוֹ אֶחָד קָשׁוּר לְמַעְלָה וְקָצֵהוּ לְמַטָּה. כִּי הִנֵּה
פֶּשֶׁט הַכְּתוּב מִזֶּה שֶׁכְּתוּב "וַיִּפַּח" הוּא לְהוֹדוֹת לָנוּ, כְּמוֹ
שֶׁעַל דֶּרֶךְ מִשְׁלַל, בְּשִׁיחָאָדָם נוֹפֵחַ לְאִיּוֹה מְקוֹם, אִם יֵשׁ
אִיּוֹה דְּבַר חוּצִין וּמִפְסִיק בִּינָתִים – אֵין הֶכֶל הַנּוֹפֵחַ עוֹלָה
וּמִגִּיעַ כָּלֵל לְאוֹתוֹ מְקוֹם, כִּכָּה מִמֶּשׁ אִם יֵשׁ דְּבַר חוּצִין
וּמִפְסִיק בֵּין גּוֹף הָאָדָם לְבְּחִינַת הֶכֶל הָעֲלִיּוֹן.

אֵךְ בְּאַמֶּת אֵין שׁוּם דְּבַר גִּשְׁמִי וְרוּחָנִי חוּצִין לְפָנָיו וּתְבַרְךְ,
כִּי הִלֵּא "אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ אֲנִי מִלֵּא"⁵, ו"מִלֵּא כָּל
הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ"⁶, וְלִית אֶתֶר פָּנּוּי מִיְנֵה⁷, "בְּשָׁמַיִם מִמַּעַל

ביאורים

פרק ה 1. ראה לעיל פ"ד ד"ה ואח"כ 2. בראשית ב, 3. עיין לעיל פ"ד ד"ה אך
הענין 4. דברים לב, ט 5. ירמיה כג, כד 6. ישעיה ו, ג 7. תיקון א' כב:

ועל הארץ מתחת אין עוד⁸, ואיהו ממלא כל עלמין וכו'.⁹ אלא כמו שכתוב בישעיהו¹⁰: "כי אם עונתיכם היו מבדלים בינכם לבין אלקיכם"¹¹. והטעם¹², לפי שהם נגד רצון העליון ברוך הוא המתיה את הכל¹³, כמו שכתוב¹⁴: "כל אשר חפץ ה' עשה בשמים ובארץ" (וכמו שנתבאר לעיל¹⁵, שהוא מקור השפעת שם הוי"ה, ונרמז בקוצו של יו"ד)¹⁶.

וזהו ענין הכרת, שנכרת ונפסק חבל המושכה משם הוי"ה ברוך הוא שנמשכה מה"א תתאה בנ"ל¹⁷. וכמו שכתוב בפרשת אמור¹⁸: "ונכרתה הנפש החיה מלפני אני ה'", "מלפני" דייקא¹⁹. ובשאר עברות שאין בהן

ביאורים

8. דברים ד, לט 9. זוה"ק ח"ג רכה. 10. נט, ב 11. ונמצא שכדי שההבל העליון יגיע בגוף צריך שלא יהיו העוונות המבדילים וחוצצים¹². והטעם שהעוונות מפסיקים ומבדילים¹³. כי הם נגד רצון ה', וחיות הכל הוא מרצון ה', וע"כ העוונות חוצצים ומבדילים בפני ההבל העליון שאינו מגיע בגוף האדם¹⁴. תהלים קלה, ו 15. לעיל פ"ד ד"ה וביאור הענין 16. ונמצא מובן מזה שגם מה שהעוונות מבדילים אין זה מצד עצמם שיש בכחם להבדיל, כי באמת אין שום דבר חוצץ לפניו יתברך, אלא הטעם בזה הוא לפי שהם נגד רצון ה'. ועל כן כאשר האדם חוטא הוא נעשה מופסק ונפרד מרצון 17. הטעם שעי" העבירה היה מת ממש - כי עי"ז נפסקה התקשרותו עם הדרגות שלמעלה, ואינו יכול לקבל חיות 18. ויקרא כב, ג 19. ענין הכרת הוא שנכרת 'מלפני' -

כרת, על כל פנים הן פוגמין הנפש בנודע. ופגם הוא מלשון פגומות הספין²⁰, והוא על דרך מושל מחבל עב שזור מתרנג חבלים דקים, ככה חבל המושכה הנ"ל כלול מתרנג מצוות, וכשעובר חס ושלום על אחת מהנה נפסק חבל הדק וכו'²¹. אף גם בחייב כרת ומיתה²², נשאר עדין בו הרשימו מנפשו האלקית, ועל ידי זה²³ יכול לחיות עד חמשים או ששים שנה²⁴ ולא יותר (ומה שאמרו בשם האר"ל שנגנסה בו בחינת המקיף וכו', אינו ענין לחיי גשמיית הגוף, ומיירי עד חמשים שנה, או בזמן הזה גדלקמן)²⁵.

ביאורים

מפנימיותו של הקב"ה. נשמת האדם היא חלק הוי' וקשורה עם פנימיותו - וע"י איסור כרת נפסקת התקשרותו זו עם הקב"ה²⁰. באמת כל העוונות הם נגד רצון העליון ומבדילים בינכם לבין אלקיכם, אלא שההפסק אינו חזק כ"כ, שזהו לשון פגם - שנחסר קצת, והיינו שיש פגם וחסרון בהתקשרותו. וע"י איסור כרת נפסקת ההתקשרות לגמרי²¹. האדם מקבל חיותו ע"י התרנג מצוות, וכשעובר על מצוה אחת נפסק החבל הדק השייך למצוה זו ונעשה חלישות בכללות ההתקשרות, ומ"מ החבל נשאר. משא"כ באיסור כרת נפסק החבל לגמרי, ולכן היה מת ממש²². אף שנפסק חבל ההמשכה, ואינו מקבל חיות אבל מ"מ נשאר עדיין וכו'²³. ע"י הרושם²⁴. עד נ' שנה - בכרת או ס' שנה - במיתה בידי שמים²⁵. פ"ו

פרק ו

אֲמַנְם זֶהוּ¹ בְּזִמְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִדְרָגָה עֲלִיוֹנָה, בְּשִׁהִיטָה
הַשְׂכִּינָה שׁוֹרָה בְּיִשְׂרָאֵל בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ; וְאִזּוּ לֹא הָיוּ
מִקְבָּלִים חַיּוֹת לְגוֹפֶם, רַק עַל יְדֵי נַפְשׁ הָאֱלֹקִית לְבִדְהָ,
מִבְּחִינַת פְּנִימִיּוֹת הַשֹּׁפֵעַ שֶׁמְשַׁפֵּיעַ אֵין סוּף בְּרוּךְ הוּא
עַל יְדֵי שֵׁם הַנּוֹ"ה בְּרוּךְ הוּא, כַּנִּלְ². אֵךְ לְאַחַר שִׁיבְדוֹ
מִמִּדְרָגָתָם³ וְגִרְמוֹ בְּמַעֲשֵׂיהֶם סוּד גְּלוּת הַשְׂכִּינָה, כְּמוֹ
שֶׁכְּתוּב: "וּבִשְׁעֵיכֶם שִׁלַּח אֲמַכֶּם"⁴, דְּהֵיִינוּ שִׁיבְדָה
הַשֹּׁפֵעַת בְּחִינַת ה'"א תִּתְּאֶה הַנִּל"⁵ וְנִשְׁתַּלְשֵׁל מִמִּדְרָגָה
לְמִדְרָגָה לְמִטָּה מִטָּה, עַד שֶׁנִּתְּלַבְּשָׁה הַשֹּׁפֵעַתָּה בְּעִשָּׂר
סְפִירוֹת דִּנְגָה, הַמְשַׁפֵּיעוֹת שֹׁפֵעַ וְחַיּוֹת עַל יְדֵי הַמְּזוּלֹת
וְכָל צָבָא הַשָּׁמַיִם וְהָעָרִים שֶׁעֲלִיהֶם לְכָל הַחַי הַנִּשְׁמִי
שֶׁבְּעוֹלָם הַזֶּה, וְגַם לְכָל הַצּוּמָח בְּמֵאמֶר רַז"⁶: אֵין לָךְ כָּל
עֶשֶׂב מִלְּמִטָּה שֶׁאֵין לוֹ מְזֹל וְכוּ'⁷. וְאִזּוּ גַם הַחוּטָא
וּפּוֹשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל לְקַבֵּל חַיּוֹת לְגוֹפֶם וְנַפְשָׁם הַבְּחִימִיּוֹת כְּמוֹ

ביאורים

פרק ו 1. שחיבי כריתות ומיתות בי"ד לא היו מאריכים ימים זה היה וכו'
2. פ"ד 3. היינו בזמן הגלות 4. ישעיה נ, א 5. ע"י שירדו ממדרגתם גרמו ג"כ
לשכינה שתהיה בגלות, והיינו דכיון שהשכינה היא 'אמכם' לכן ע"י פשעכם
שולחה בגלות 6. פ"ד ה' 7. בר"ר י' 8. אמר רבי סימון אין לך כך עשב ועשב
שאין לו מזל ברקיע שמכנה אותו ואומר לו גדל, הה"ד (איוב לח, לג) 'הידעת
חוקות שמים אם תשים משטרו בארץ' לשון שוטר

שֶׁאֵר בְּעֲלֵי חַיִּים מִמֶּנּוּ, כְּמוֹ שֶׁכְּתוּב: "נִמְשַׁל בְּבַהֲמוֹת
נִדְמוֹ". וְאִדְרָבָה בְּיִתֵּר שְׂאֵת וְיִתֵּר עוֹ, עַל פִּי הַמִּבְאָר
מִזֶּהר הַקְדוּשׁ פֶּרֶשׁת פִּקּוּדֵי¹⁰, שֶׁכָּל שֹׁפֵעַ וְחַיּוֹת הַנִּשְׁפָּעַת
לְאָדָם הַתַּחְתּוֹן בְּשִׁעָה וְרַנֵּעַ שֶׁעוֹשֶׂה הָרַע בְּעֵינֵי ה'
בְּמַעֲשֵׂה אוֹ בְּדַבּוּר אוֹ בְּהַרְהוּרֵי עֲבָרָה וְכוּ', הַכֹּל נִשְׁפָּע לוֹ
מִהִכְלֹלֹת הַסְטָרָא אַחְרָא הַמִּבְאָרִים שֶׁם בִּזְהַר הַקְדוּשׁ¹¹.
וְהָאָדָם הוּא בַּעַל בְּחִירָה, אִם לְקַבֵּל הַשֹּׁפֵעַתוֹ מִהִכְלֹלֹת
הַסְטָרָא אַחְרָא, אוֹ מִהִכְלֹלֹת הַקְדוּשָׁה שֶׁמֵּהֶם נִשְׁפָּעוֹת
כָּל מַחֲשָׁבוֹת טוֹבוֹת וְקְדוּשׁוֹת וְכוּ', כִּי זֶה לְעֻמַּת זֶה עֲשֵׂה
הָאֱלֹקִים וְכוּ'¹². וְהִכְלֹלֹת הַסְטָרָא אַחְרָא מִקְבָּלִים וְיִנְקִים
חַיּוֹתָם מִהַתְּלַבְּשׁוֹת וְהַשְׁתַּלְשֵׁלוֹת הַשֹּׁפֵעַ דְּעִשָּׂר סְפִירוֹת
דִּנְגָה, הַכְּלוּלָה מִבְּחִינַת טוֹב וְרַע, הִיא בְּחִינַת עֵין הַדַּעַת
וְכוּ' בַּנּוֹדֵעַ לְיִוְדַעִי ח"ך.

וְהֵנָּה "יַעֲקֹב הָכֵל נִחְלָתוֹ"¹³ כְּתִיב. עַל דֶּרֶךְ מִשָּׁל, כְּמוֹ
הַחֵבֶל שֶׁרָאשׁוֹ אֶחָד לְמַעַלָּה וְרָאשׁוֹ הַשְּׁנִי לְמַטָּה, אִם
יִמְשֹׁךְ אָדָם בְּרָאשׁוֹ הַשְּׁנִי, יִנְעֲנַע וְיִמְשֹׁךְ אַחֲרָיו גַּם רָאשׁוֹ
הָרָאשׁוֹן כְּמֹה שֶׁאֵפְשָׁר לוֹ לְהִמְשִׁיךְ. וְכַכָּה מִמֶּנּוּ בְּשִׁרְשׁ

ביאורים

9. תהלים מט, יג 10. ח"ב רמז. 11. ח"ב רמב: 12. קהלת ז, יד 13. דברים לב, ט

נשמת האדם ומקורה מבחינת ה"א תתאה כנ"ל¹⁴, הוא ממשיך ומוזרד השפעתה על ידי מעשיו הרעים ומחשבותיו עד תוך היכלות הסטרא אחרא כביכול, שמשם מקבל מחשבותיו ומעשיו. ומפני שהוא הממשיך להם ההשפעה, לכן הוא נוטל חלק בראש ודי למכין. וזהו שאמרו רז"ל¹⁵: "אין בדינו לא משלות הרשעים" וכו', "בדינו" דוקא, כלומר בזמן הגלות אחר התרכן. וזהו בחינת גלות השכינה כביכול, להשפיע להיכלות הסטרא אחרא אשר שנאה נפשו ויתברך. וכשהאדם עושה תשובה נכונה, אזי מסלק מהם ההשפעה שהמשיך במעשיו ומחשבותיו, כי בתשובתו מחזיר השפעת השכינה למקומה. וזהו תשוב ה"א תתאה מבחינת גלות, וכמו שכתוב¹⁶: "ושב ה' אלוקיך את שבותך", כלומר עם שבותך, וכמאמר רז"ל¹⁷: "והשיב לא נאמר" וכו'.

ביאורים

14. עיין לעיל פ"ה 15. אבות פ"ד מט"ו 16. דברים ל, ג 17. מגילה כט.

פרק ז

ואולם¹ דרך האמת והישר לבחינת תשובה תתאה - ה"א תתאה כנ"ל, הם שני דברים דרך כלל. האחד הוא לעורר רחמים העליונים ממקור הרחמים על נשמתו ונפשו האלקית שנפלה מאיגרא רמה², חיי החיים ברוך הוא, לבירא עמיקתא³, הן היכלות הסטרא אחרא ובהסטרא אחרא ועל מקורה במקור החיים, הוא שם הנו"ה ברוך הוא, וכמו שכתוב⁴: "ושב אל הנו"ה וירחמהו". פרוש, לעורר רחמים על השפעת שם הנו"ה ברוך הוא שנשתלשלה וירדה תוך היכלות הסטרא אחרא הסמאים להחיותם על ידי מעשה אנוש ותחבולותיו ומחשבותיו הרעות, וכמו שכתוב⁵: "מלך אסור ברהסים", ברהיטי מוחא וכו'⁶, היא בחינת גלות השכינה כנ"ל⁷.

וזמן המסגל לזה הוא בתקון חצות, כמו שכתוב בסדור בהערה עין שם באורו. וזהו שכתוב שם: "נפלה עטרת ראשנו אזי נא לנו כי חטאנו"⁸. ולכן נקרא הקדוש ברוך

ביאורים

פרק ז 1. אחר שנתבאר מהי תשובה תתאה יבאר עתה איך באים לתשובה תתאה 2. מגג גבוה 3. לבור עמוק 4. ישעיה נה, ז 5. שה"ש ז, 6. תיקון"ז קמד: 7. פ"ד ד"ה אך לאחר וד"ה והנה יעקב 8. איכה ה, טז

הוא מִלֵּךְ עֲלוֹב בְּפִרְקֵי הִיכְלוֹת⁹, כְּמוֹ שֶׁכָּתַב הָרַמְ"ק וְ"ל, כִּי אֵין לֵךְ עֲלֻבּוֹן גָּדוֹל מִזֶּה¹⁰. וּבִפְרָט כְּאֲשֶׁר יִתְבּוֹנֵן הַמִּשְׁכִּיל בְּגִדְלַת אֵין סוֹף בְּרוּךְ הוּא מְמַלֵּא כָּל עֲלָמִין וְסוֹבֵב כָּל עֲלָמִין, כָּל אֶחָד וְאֶחָד לְפִי שְׁעוֹר שֶׁכָּלוּ וְהִכְנִתוּ, יִתְמַרְמֵר עַל זֶה מְאֹד מְאֹד.

וְהַשְׁנִי, לְבַטֵּשׁ וּלְהַכְנִיעַ הַקְּלָפָה וְסִטְרָא אַחְרָא, אֲשֶׁר כָּל חַיּוֹתָהּ הִיא רַק בְּחִינַת גִּשּׁוֹת וְהִנְבָּהָה, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב¹¹: "אִם תִּגְבִּיהַּ כְּנֶשֶׁר" וְכו', וְהַבְּטוּשׁ וְהַהֲכָנָעָה עַד עֶפֶר מִמֶּשׁ זֹהִי מִיתָתָהּ וּבִטּוּלָהּ. וְהִינֵנוּ עַל יְדֵי לֵב נִשְׁבֵּר וְנִדְּכָה וְלִהְיוֹת נִבְּזָה בְּעֵינָיו נִמְאָס וְכו'¹². וְכְמוֹ שֶׁכָּתוּב בַּזֹּהַר הַקָּדוֹשׁ¹³ עַל פְּסוּק¹⁴ "וּבָחִי אֱלֹקִים רוּחַ נִשְׁבֵּרָה לֵב נִשְׁבֵּר וְנִדְּכָה" וְכו', כִּי כָּל קָרְבָּן מִן הַבְּהֵמָה הוּא לְשֵׁם הַנּוֹ"ה, הִיא מִדַּת הַרְחָמִים. אֲבָל לְשֵׁם אֱלֹקִים, הִיא מִדַּת הַדִּין, אֵין מִקְרִיבִין קָרְבָּן בַּהֶמָּה, כִּי אִם לְשֵׁבֶר וּלְהַעֲבִיר רוּחַ הַטְּמֵאָה וְהַסִּטְרָא אַחְרָא, וְזֶהוּ רוּחַ נִשְׁבֵּרָה.

ביאורים

9. פ"ח 10. מגלות השכינה בתוך הקליפות 11. עובדיה א, ד 12. תהלים טו, ד 13. ח"ג ה. 14. תהלים נא, יט

וְהַאִיךְ נִשְׁבֵּרָה רוּחַ הַסִּטְרָא אַחְרָא? כִּשְׁהֵלֵב נִשְׁבֵּר וְנִדְּכָה וְכו'. וְהַאִיךְ נִשְׁבֵּר הֵלֵב וְנִדְּכָה? הִנֵּה מַעֲט מִזְעִיר הוּא עַל יְדֵי סְגוּפִים וְתַעֲנִיּוֹת בְּדוּרוֹתֵינוּ אֵלֶּה, שְׂאִין לָנוּ כַח לְהַתְעַנּוֹת חֲרִיבָה בְּדוּר הַמִּלֵּךְ כְּמֵאמֹר רַז"ל עַל פְּסוּק¹⁵ "וְלִבִּי חָלַל בְּקִרְבִּי", שֶׁהֲרֵגוּ בְּתַעֲנִיּוֹת.

אֵךְ עֶקֶר הַכְּנָעָה הֵלֵב לִהְיוֹת נִשְׁבֵּר וְנִדְּכָה וְהַעֲבֵרַת רוּחַ הַטְּמֵאָה וְסִטְרָא אַחְרָא, הוּא לִהְיוֹת מִמְאִרֵי דְחֻשְׁבָּנָא בְּעֵמֶק הַדַּעַת, לְהַעֲמִיק דַּעְתּוֹ וּבִינָתוֹ שְׁעָה אַחַת בְּכָל יוֹם אוֹ לִילָה לְפָנֵי תַקוּן חֲצוֹת, לְהִתְבּוֹנֵן בְּמָה שֶׁפָּעַל וְעָשָׂה בְּחֻטְאָיו בְּחִינַת גְּלוּת הַשְּׂכִינָה כַּנ"ל¹⁶, וְגַם [גִּרָם] לַעֲקוֹר נִשְׁמָתוֹ וְנַפְשׁוֹ הָאֱלֹקִית מִחַיֵּי חַיִּים בְּרוּךְ הוּא וְהוֹרִידָהּ לְמִקּוֹם הַטְּמֵאָה וְהַמּוֹת, הֵן הִיכְלוֹת הַסִּטְרָא אַחְרָא, וְנַעֲשִׂית בְּבִחִינַת מְרַכְּבָה אֱלִיהֶם לְקַבֵּל מֵהֶם שִׁפְעַת וְחַיּוֹת לְהַשְׁפִּיעַ לְגוֹפּוֹ כַּנ"ל¹⁷. וְזֶהוּ שְׂאִמְרוּ רַז"ל¹⁸: "רִשְׁעִים בְּחַיֵּיהֶם קְרוּיִים מֵתִים", כְּלוֹמַר שֶׁחַיֵּיהֶם נִמְשָׁכִים מִמִּקּוֹם הַמּוֹת וְהַטְּמֵאָה (וְכֵן מֵה שֶׁכָּתוּב¹⁹: "לֹא הַמֵּתִים יִחְלְלוּ"

ביאורים

15. תהלים קט, ב 16. פ"ו ד"ה אך לאחר וד"ה והנה יעקב, פ"ז ד"ה ואולם דרך 17. שם 18. ברכות יח: 19. תהלים קטו, יז

כו' אינו בלועג לרש חס ושלום, אלא הפונה על הרשעים שבחיייהם קרויים מתים, שמבבלים אותם במחשבות זרות בעודם ברשעים ואינם תפצים בתשובה, בנודע).

ואף מי שלא עבר על עון כרת וגם לא על עון מיתה בידי שמים, שהוא הוצאת זרע לבטלה²⁰ ובהאי גוונא, אלא שאר עברות קלות, אף על פי כן מאחר שהן פוגמים בנשמה ונפש האלקית, וכמשל פנימית ופסיקת חבלים דקים כנ"ל²¹, הרי ברבוי החטאים יכול להיות פגם כמו בלאו אחד שיש בו כרת או מיתה. ואפלו בכפילת חטא אחד פעמים רבות מאד, כמו שהמשיל הנביא החטאים לענן המאפיל אור השמש, כמו שכתוב²²: "מחיתי בעב פשעיו"²³, הם עברות חמורות [המבדילים] בין פנימית השפעת שם הו"ה כרוך הוא לנפש האלקית, בהבדלת ענן עב וחשיך המבדיל בין השמש לארץ ולדרים עליה על דרך משל. "וכענן חמאתיך" הן עברות קלות שאדם דש בעקביו²⁴, המבדילים בהבדלת ענן קל וקלויש על דרך משל.

ביאורים

20. נדה יג. 21. פ"ה ד"ה ובשאר 22. ישעיה מד, כב 23. 'מחיתי כעב פשעיו וכענן חמאתיך שובה אלי כי גאלתיך' 24. ראה ע"ז ית.

ביאורים

והנה כמו שמשל הזה, אם משים אדם נגד אור השמש בחלון מחיצות קלות וקלושות לרוב מאד, הן מאפילות כמו מחיצה אחת עבה יותר. וככה ממש הוא פנמשל בכל עוונות שאדם דש בעקביו, ומכל שכן המפרסמות מדברי רז"ל שהן ממש כעבודה זרה וגלוי עריות ושפיכות דמים, כמו העלמת עין מן הצדקה, כמו שכתוב²⁵: "השומר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל" כו', ובליעל היא עבודת אלילים וכו'.²⁶ והמספר בגנות חברו היא לשון הרע, השקולה כעבודה זרה וגלוי עריות ושפיכות דמים²⁷. וכל הכוונת פאלו עובד עבודה זרה²⁸. וכן מי שיש בו גסות הרוח²⁹, וכנהגה רבות בגמרא. ותלמוד תורה כנגד בלן, כמאמר רז"ל³⁰: "ותר הקדוש ברוך הוא על עבודה זרה" וכו'.³¹

ולכן סדרו בקריאת שמע שעל המטה לקבל עליו ארבע מיתות בית דין וכו'. מלבד שעל פי הסוד כל הפוגם

25. דברים טו, ט 26. עיין כתובות סח: 27. ערכין טו: 28. זוח"ק ח"א כז: 29. סוטה ד: 'כל אדם שיש בו גסות הרוח כאילו עובד עבודת כוכבים' 30. ירושלמי חגיגה פ"א ה"א 31. 'מצאנו שויתר הקב"ה לישראל על עכו"ם ועל ג"ע ועל ש"ד, על מאסתם של תורה לא ויתר, מאי טעמא ויאמר ה' על אשר וגו'

באות יו"ד של שם הו"ה כאלו נתחייב סקילה, והפוגם
באות ה"א כאלו נתחייב שרפה, ובאות וי"ו - כאלו
נתחייב הרג, ובאות ה"א אחרונה - כאלו נתחייב חנק.
והמבטל קריאת שמע פוגם באות יו"ד, ותפלין - באות
ה"א, וציצית - באות וי"ו, ותפלה - באות ה"א וכו'.
ומזה יכול המשכיל ללמוד לשאך עיונות וחסראים, ובטול
תורה כנגד בלין:

פרק ח

והנה אחרי העמקת הדעת בכל חנ"ל, יוכל לבקש באמת
מעמקא דלבא: "כרב רחמיך מוח פשעי" וכו',¹ כי אזי
תקבע בלבו באמת גדל הרחמנות על בחינת אלקות
שננפשו ושלמעלה כנ"ל.² ובזה יעזר רחמים העליונים³
משלש עשרה מדות הרחמים, הנמשכות מרצון
העליון ברון הוא הנרמז בקוצו של יו"ד,⁴ שלמעלה
מעלה מבחינת ההשפעה הנשפעת מאותיות שם
הו"ה.

ולכן שלש עשרה מדות הרחמים מנקים כל הפגמים,
וכמו שכתוב⁵: "נושא עון ופשע... ונקה", ושוב אין
זניקה להחיצונים והסטרא אחרא מהשפעת ה"א
תתאה כנ"ל⁶ (ובזה תשוב ה"א תתאה למקומה להתחד
ביו"ד ה"א וא"ו, ודי למבין).

וכן ממש למטה בגפש האלקית שבאדם, שוב אין

ביאורים

פרק ח 1. תהלים נא, 2. פ"ז 3. על ידי הבקשה מעורר רחמנותו של
הקב"ה 4. ראה לעיל פ"ד ד"ה וביאור הענין 5. במדבר יד, יח 6. פ"ו ד"ה וזהו
שאמרו

עוונותיכם מבדילים, וכמו שאמר⁷: "ננקה, מנקה הוא לשבים", לרחץ ולנקות נפשם מלבושים הצואים, הם החיצונים, כמו שכתוב בגמרא⁸, "מלפפתו" וכו'.

ומאחר שרוח עברה ותטהרם, אזי תוכל נפשם לשוב עד הוי"ה בריוף הוא ממש, ולעלות מעלה מעלה למקורה ולדבקה בו. ותברך ביהוד נפלא, כמו שהיתה מיחדת בו. ותברך בתכלית היחוד בטורם שנפחה ברוח פיו. ותברך לירד למטה ולהתלבש בגוף האדם (וכמו על הרך משל האדם הנופח ברוח פיו, בטורם שיוצא הרוח מפיו הוא מיחד בנפשו). וזו היא תשובה שלמה.

והנה בחינת יחוד זה ותשובה זו היא בחינת תשובה עילאה שלאחר תשובה תתאה, וכמו שכתוב בזהר הקדוש ברעיא מהימנא פרשת נשא⁹, דתשובה עילאה היא דיתעסק באוריותא בדחילו ורחימו דקודשא בריך הוא וכו' דאיהו בן י"ה בינה וכו' (ומעלת בעלי תשובה על צדיקים גמורים בזה היא כמו שכתוב בזהר הקדוש

ביאורים

7. יומא פו. 8. ע"ז ה. 9. קכג.

פרשת חיי שרה¹⁰, דאינון משכי עליהו ברעיותא דלבא יתיר ובחילא סגי לאתקרבא למלכא וכו').

ביאורים

10. ח"א קכט:

פרק ט

ובאור הענין, כמו שכתוב בזהר הקדוש ותקונים בבמה מקומות¹, דבינה אייה תשובה עילאה, והאם רובצת על האפרוחים וכו'.² דהיינו שעל ידי שמתבונן בגדלת ה' בהעמקת הדעת, ומוליד מרוח בינתו דחילו ורחימו שכליים ובטוב טעם ודעת, בענין שנאמר³ "לאהבה את ה' אלקיך" משום "כי הוא תיך" וכו', ולא די לו באהבה טבעית המסתרת לבד וכו' – וכן ביראה ופחד או בוישה וכו', בנודע – אזי נקראת האם רובצת על האפרוחים וכו'.

והנה עקר האהבה היא אתדבקות רוחא ברוחא, כמו שכתוב⁴: "ישקני מנשיקות פיהו" וכו', בנודע. ועל זה נאמר⁵ "ובכל נפשך", שהם הם כל חלקי הנפש, שכל ומדות ולבושיהם, מחשבה דבור ומעשה, לדבקה כלן בו יתברך. דהיינו המדות במדותיו יתברך, מה הוא רחום וכו',⁶ והשכל בשכלו וחקמתו יתברך, הוא עיון התורה,

ביאורים

פרק ט 1. ח"ג רטז. 2. דברים כב, ו 3. שם ל, כ 4. שה"ש א, ב 5. דברים ו, ה 6. ראה שבת קלג: 'אבא שאול אומר 'ואנוהו' (שמות טו, ב) הוי דומה לו, מה הוא חנון ורחום אף אתה היה חנון ורחום', כאשר האדם הוא רחום כדי להדמות

דאורייתא מחכמה נפקא⁷. וכן המחשבה במחשבתו יתברך⁸, ותדבור בדבר ה' זו הלכה⁹, וכמו שכתוב¹⁰ "ואשים דברי בפיך"¹¹, "ודברי אשר שמתי בפיך"¹². והמעשה הוא מעשה הצדקה, להחיות רוח שפלים¹³, כמו שכתוב¹⁴: "כי ששת ימים עשה ה'" וכו'¹⁵, בנודע במקום אחר. וזו היא אתדבקות דרוחא ברוחא בתכלית הדבקות ותיחוד, כשהיא מחמת אהבה וכו'.

ולפי שפגם הקרית בהוצאת זרע לבטלה, ואין צריך לומר בעריות או שאר אסורי ביאה דאורייתא או דרבנן (כי חמורים דברי סופרים וכו'¹⁶), פוגם במח, לכן תקינוהו הוא דיתעסק באורייתא דמחכמה נפקא¹⁷. וזהו

ביאורים

אליו יתברך הנה מדת הרחמנות שלו מתרבת במדת הרחמים של הקב"ה 7. זוה"ק ח"ב סב. כשבין האדם בשכלו הרי שכל האדם נעשב דבוק בשכלו של הקב"ה כביכול, שהוא התורה 8. דבקות המחשבה במחשבתו יתברך היא ג"כ ע"י התורה 9. שבת קלח: דבקות הדבור הוא ע"י הדבור בהלכה, שעי"ז נתאחד דבורו של האדם עם דבר ה' 10. ישעיה נא, טז 11. עיין סנהדרין צט: 12. שם נט, כא 13. שם נז, טו 14. שמות כ, יא 15. שענין זה הוא ג"כ 'להחיות רוח שפלים', ולכן ע"י מעשה הצדקה דבוק מעשה האדם במעשה הקב"ה 16. ילקוט ש"ש שה"ש תתקפא: 'חמורים דברי סופרים מדברי תורה, שנאמר (שם א, ב) 'כי טובים דודין מיין' 17. חטאים אחרים פוגמים בכחות נמוכים יותר בנפש ולכן לתיקונם אי"צ תשובה עילאה דווקא (הקשורה עם עסק התורה –

שְׁכֵתוֹב בְּתֵנָא דְּבִי אֱלִיהו¹⁸: אָדָם עָבַר עֲבָרָה וְנִתְחַיֵּב מִיתָה לְמָקוֹם, מָה יַעֲשֶׂה וְיִתְיַחַז? ¹⁹אִם הָיָה רָגִיל לְקָרוֹת דָּף אֶחָד, יִקְרָא שְׁנֵי דְפִים; לְשָׁנוֹת פֶּרֶק אֶחָד, יִשְׁנֶה שְׁנֵי פֶרָקִים וְכו'.

וְחֵינֵנוּ כְּמִשְׁלַל חֶבֶל הַנֶּפֶסֶק וְחוֹזֵר וְקוֹשְׁרוֹ, שְׂבֻמָּקוֹם הַקֶּשֶׁר הוּא כְּפֹל וּמִכְפָּל. וְכֵכָה הוּא בְּחֶבֶל נִחְלָתוֹ וְכו'.²⁰ וְזֶהוּ שְׂאֵמֶר הַכֶּתוּב²¹, "בְּחֶסֶד וְאַמֶּת יִבְרַח עֵוֹן" וְכו', וְאִין אֱמֶת אֵלָּא תוֹרָה וְכו', וְעֵוֹן בֵּית עָלִי בְּזָבַח וּמִנְחָה הוּא, דְּאִינוּ מִתְכַּפֵּר, אֲבָל מִתְכַּפֵּר בְּתוֹרָה וּבְגִמְלוֹת חֲסִידִים, בְּדִאִיתָא בְּסוּף פֶּרֶק קִמָּא דְּרֵאשׁ הַשָּׁנָה²².

ביאורים

(מוח), ותשובה עילאה בהם הוא רק לשלמות התשובה, אבל הסרת הפגם הוא בתשובה תתאה. אבל בפגם הברית - הנה להסרת ותיקון הפגם צריך לתשובה עילאה, דכיון בעולמות העליונים) הוא במוח - הנה תיקונו ע"י התורה דמחכמה נפקא¹⁸. תדב"א רבה פ"ה¹⁹. על עבירות אחרות אין כל שאלה 'מה יעשה' - כי תיקונו ע"י תשובה, אלא שכאן מיירי במי שעבר עבירה ונתחייב מיתה למקום, שהוא הוצאת ז"ל שחייב ע"י מיתה בידי שמים, וסתם תשובה אינה מועלת ע"י כי אם תשובה עילאה - עסק התורה²⁰. דברים לב, ט²¹. משלי טז, ו. וראה ירושלמי ר"ה פ"ג ה"ח²². יח.

פרקי

וְהֵנָּה תְּשׁוּבָה עֵילָאָה זוֹ דְּאִתְדַבְּקוּתָא דְּרוּחָא בְּרוּחָא עַל יְדֵי תוֹרָה וּבְגִמְלוֹת חֲסִידִים הִיא בְּבַחֲיִנַת הַמִּשְׁכָּה מְלַמְעָלָה לְמַטָּה, לְהִיּוֹת דְּכַר ה' מִמֶּשׁ בְּפִיו, וּכְמוֹ שְׁכֵתוֹב¹: "וְאִשִּׁים דְּכַרִּי בְּפִיךָ", וַיִּמְיֵנוּ תַּחֲבֻקְנִי² בְּגִמְלוֹת חֲסִידִים, דְּחֶסֶד דְּרוּעָא יִמְיֵנָא וְכו'.³ אֲבָל אָדָם הַתַּחֲתוֹן צָרִיךְ לִילֵךְ מִמְדְּרָגָה לְמִדְּרָגָה מִמַּטָּה לְמַעְלָה, הִיא בְּחִינַת תְּשׁוּבָה עֵילָאָה וְאִתְדַבְּקוּת רוחָא בְּרוּחָא בְּכּוֹנֶנֶת הַלֵּב בְּתַפְלָה, וּבְכַפֵּרֶט בְּקִרְיָאֵת שְׁמַע וּבְכּוֹכְבֵי תִּהָ, בְּדִי לּוֹמֵר "וְאֶהְבֶּתִּי" כּו' "כָּל לְבָבְךָ וּכָל נַפְשְׁךָ" וְכו' בְּאֱמֶת לְאֱמִתּוֹ, וְכֵן "וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה" וְכו' "וְדַבַּרְתָּ בָּם" וְכו', לְהִיּוֹת דְּכַר ה' בְּפִיו בְּאֱמֶת, וְאִין אֱמֶת וְכו'.⁴ וְכֵן לְקִים כָּל הַמִּצְוֹת, כְּמוֹ שְׂאֵמֶרִים "אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו", כְּמוֹ "חֲרִי אֶת מִקְדָּשְׁתָּ לִּי"⁵, הִיא בְּחִינַת קִדְּשׁ הָעֲלִיּוֹן, לְשׁוֹן פְּרִישׁוֹת וְהַבְדָּלָה, שְׂאִינוּ יָכוֹל לְהִתְלַבֵּשׁ תוֹךְ עֲלָמִין מְשׁוּם דְּכֵלָּא

ביאורים

פרקי¹. ישעיה נא, טז. שה"ש ב, ו. תיקו"ז יז. חסד נקרא יד ימינו של הקב"ה כביכול, וכתוב 'וימינו תחבקני' שע"י מדת החסד הוא החיבוק, וכאשר האדם עוסק בגמילות חסדים נמשך עליו חסדו של הקב"ה ומחבקו⁴. ראה ירושלמי ר"ה פ"ג ה"ח: 'ואין אמת אלא תורה, היך מה דאת אמר (משלי כב, כג) 'אמת קנה ואל תמכור חכמה ומוסר ובינה'⁵. קידושין ה:

קמיה בלא חשיב, אלא בבחינת סובב כל עלמין, הוא רצון העליון ברוך הוא וכו' כמו שנתבאר בלקוטי אמרים פרק מ"ו. וגם אחר התפלה אמרים "אליה ה' נפשי אשא", דהיינו לאתדבקא רוחא ברוחא כל היום וכו'. וכל זה על ידי ההתבוננות בגדלת אין סוף ברוך הוא בהעמקת הדעת בשמים לפניה ובפסוקי דזמרה, בנודע.

ומאחר שהתפלה היא בבחינת תשובה עילאה, צריך להקדים לפניה בבחינת תשובה תתאה. וזהו שאמרו רז"ל במשנה⁶: "אין עומדין להתפלל אלא מתוך כבוד ראש", ופרש רש"י: הכנעה. והיא בבחינת תשובה תתאה לעורר רחמים בנ"ל⁷, וכדיליף התם בגמרא⁸ מקרא דכתיב⁹ "והיא מרת נפש".

אכן בברייתא שם¹⁰ תנו רבנן, אין עומדין להתפלל אלא מתוך שמחה¹¹. ועכשו בדור יתום הזה, שאין הכל

ביאורים

6. ברכות ל: 7. לעיל פ"ז ד"ה ואולם 8. אין עומדין להתפלל אלא מתוך כבוד ראש וכו', מנא הני מילי, אמר רבי אלעזר דאמר קרא 'והיא מרת נפש' 9. שמואל-א, י, 10. לא. 11. ההכנה האחרונה לתפילה צריכה להיות השמחה,

יכולין להפוך לבם כרגע מן הקצף, אזי עצה היעוצה להקדים בבחינת תשובה תתאה בתקון חצות בנ"ל¹². ומי שאי אפשר לו בכל לילה¹³, על כל פנים לא יפחת מפעם אחת בשבוע לפני יום השבת, בנודע ליודעים שהשבת היא בבחינת תשובה עילאה, ושכ"ת אותיות "תש"ב אנוש"¹⁴, כי בשבת היא עליות העולמות למקורם כו', ובפירוש תפלות השבת ודי למכין.

(ובזה יובן מה שכתוב¹⁵: "שובה אלי כי גאלתיך". פרוש, כי מאחר ש"מחיתי כעב פשעיך", היא העברת הסטרא אחרא, ו"גאלתיך" מן החיצונים בהתעוררות רחמים עליונים באתערוותא דלתתא בתשובה תתאה בנ"ל¹⁶, אזי "שובה אלי" בתשובה עילאה).

ביאורים

כי התפילה היא תשובה עילאה שאינה במרירות והכנעה, אלא בשמחה, וכפי שיתבאר להלן סוף פ"א שתשובה עילאה היא בשמחה רבה 12. לעיל פ"ז ד"ה ואולם 13. לערוך תיקון חצות בכל לילה 14. תהלים צ, ג. דכין שעיקר ענין תשובה עילאה הוא בשבת לכה"פ צריך להיות תשובה תתאה לפני שבת 15. ישעיה מד, כב 16. ד"ה ומאחר שהתפילה

פרק יא

וְאִמְנָם לְהִיּוֹת בְּלִבּוֹ הַהֲכָנָעָה, הִיא בְּחִינַת תְּשׁוּבָה תְּתָאָה
 כַּנ"ל¹, וְגַם הַשְׁמָחָה בָּהּ, שְׂתִיחָה בְּיַחַד, כְּכֹר מִלְּתָא
 אֲמוּרָה בְּלִקְוִי אֲמָרִים סוּף פֶּרֶק ל"ד, כִּמּוֹ שְׂכָתוֹב
 בְּזֶהר הַקָּדוֹשׁ²: "חֲדוּה תְּקִיעָא בְּלִיבָאִי מִסְטָרָא דְא"
 וכו'. וּבְצִדוֹף עוֹד הָאֲמוּנָה וְהַבְטָחוֹן לְהִיּוֹת נִכּוֹן לִבּוֹ
 כְּטוֹחַ בָּהּ, כִּי חֲפִיץ חֶסֶד הוּא³ וְחֲנּוּן וְרַחוּם⁴ וְרַב לְסַלַח
 תַּכְף וּמִיד שְׂמִיכָשׁ מַחִילָה וְסְלִיחָה מֵאֵתוֹ וְתַכְרֵךְ ("כְּרַב
 רַחֲמִיךְ מִחַה פְּשָׁעִי"⁵, "בְּכַסְּנִי טַהֲרֵנִי"⁶, "וְכָל עֲוֹנוֹתִי
 מַחֵה" וכו'), כְּלִי שׁוֹם סֶפֶק וְסֶפֶק סְפִיקָא בְּעוֹלָם. וְכִמּוֹ
 שְׁאֲנוּ מְבָרְכִין בְּכָל תַּפְלַת שְׁמוֹנָה עֶשְׂרֵה תַּכְף שְׂמִיכָשׁ
 "סְלַח לָנוּ" כו', "כְּרוּךְ אַתָּה ה' חֲנוּן הַמֶּרְבֶּה לְסַלַח". וְחֲרִי
 סֶפֶק בְּרֻכּוֹת לְהַקְלִי⁸, מִשּׁוֹם חֲשֵׁשׁ בְּרָכָה לְבַטְלָהּ!⁹ אֵלָּא
 אֵין פֶּאן שׁוֹם סֶפֶק כָּלָל, מֵאַחַר שְׂבִקְשָׁנוּ "סְלַח לָנוּ מִחַל
 לָנוּ". וְאֵלּוֹ לֹא הֵינּוּ חוֹזְרִים וְחוֹמְאִים, הֵינּוּ נִגְאָלִין מִיָּד,
 כִּמּוֹ שְׁאֲנוּ מְבָרְכִין "כְּרוּךְ אַתָּה ה' גּוֹאֵל יִשְׂרָאֵל"¹⁰.

ביאורים

פרק יא 1. פ"י, וע"ע פ"ז באורן 2. ח"ג עה. 3. מיכה ז, יח. 4. תהלים קיא, ד.
 5. שם נא, ג. 6. שם, ד. 7. שם, יא. 8. רמב"ם ברכות פ"ח ה"ב. שו"ע או"ח יח,
 א. קעד, ד. 9. ראה ברכות לג. 'כל המברך ברכה שאינה צריכה עובר משום לא
 תשא' 10. ברכת גואל ישראל היא אחר ברכת חנון המרבה לסלוח, דאחר

וְחֲרִי אֲפֵלּוּ בְּמַדַּת בְּשֵׁר וְדָם כֵּן, שְׂצָרִיךְ הָאָדָם לְמַחַל תַּכְף
 וּמִיד שְׂמִיכָשׁים מִמֶּנּוּ מַחִילָה וְלֹא יֵחָא אֲכֹזְרִי מִלְּמַחַל,
 וְאֲפֵלּוּ בְּקוּטֵעַ יָד חֲבֵרוֹ, כְּדֹאִיתָא בְּגִמְרָא בְּסוּף פֶּרֶק ח'
 דְּכָבָא קַמָּא¹¹. וְאִם בְּקָשׁ מִמֶּנּוּ שְׁלֹשׁ פְּעָמִים וְלֹא מַחַל
 לוֹ, שׁוֹב אֵין צָרִיךְ לְבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ¹². וְהַגְבָּעוּנִים, שְׂבִקְשׁ דְּוֹד
 הַמְלִיךְ עָלָיו הַשְּׁלוֹם מִהֶם מַחִילָה בְּעַד שְׂאוּל שְׁחַמִּית אֶת
 הַגְבָּעוּנִים וְלֹא רָצוּ לְמַחַל, גִּזַּר דְּוֹד עָלֵיהֶם שְׂלֵא יִבְאוּ בְּקַחַל
 ה' שְׁחֵם רַחֲמָנִים וכו'¹³, כְּדֹאִיתָא בְּפֶרֶק ח' דִּיכְמוֹת¹⁴.
 וּבְמַדַּת הַקָּדוֹשׁ כְּרוּךְ הוּא עַל אַחַת כְּמָה וְכְמָה לְאֵין קֵיץ.

וּמָה שְׂמִיכָשִׁים וּמְבָרְכִים אֶת ה': "חֲנוּן הַמֶּרְבֶּה לְסַלַח",
 "הַמֶּרְבֶּה" דִּיִּיקָא¹⁵, וְכִמּוֹ שְׂכָתוֹב בְּעֶזְרָא¹⁶: "וְרַב לְסַלַח",
 דִּחֲיִינוּ שְׂבִימַדַּת בְּשֵׁר וְדָם, אִם יִחְטֵא אִישׁ לְאִישׁ וּבִקְשׁ
 מִמֶּנּוּ מַחִילָה וּמַחַל לוֹ וְאַחַר כֵּךְ חֲזַר לְסוּרוֹ, קָשָׁה מְאֹד
 שְׂיִמַּחַל לוֹ שְׁנִית, וּמִכָּל שִׁכָּן בְּשְׁלִישִׁית וּרְבִיעִית. אֲבָל

ביאורים

ברכת חנון המרבה לסלוח שבוודאי סולח בה ה' - צריכה לבא תיכף הגאולה,
 אלא שחוזרים וחוטאים ולכן לא באה הגאולה 11. צב. 12. ראה יומא פז.
 13. הרי שההכרח למחול גדול כ"כ, שאם אינו מוחל - אינו שייך לקהל ה',
 ואי"ז רק חיוב למחול אלא זהו כל הגדר ד'קהל ה' 14. עה: 15. דאינו על עצם
 הסליחה, שזה הרי צריך להיות גם בבשר ודם, אלא על שסולח ריבוי פעמים
 16. עיין נחמיה ט יז-יט

במדת הקב"ה אין הפרש בין פעם אחת לאורך פעמים, כי המחילה היא ממדת הרחמים, ומדותיו הקדושות אינן בבחינת גבול ותכלית אלא בבחינת אין סוף, כמו שכתוב¹⁷: "כי לא כלו רחמיו", ולגבי בחינת אין סוף אין הפרש כלל בין מספר קטן לגדול, וכלא קמיה בלא ממש חשיב¹⁸, ומשנה קטן וגדול וכו'¹⁹. ולכן מעביר אשמותינו בכל שנה ושנה²⁰, וכל החטאים שמתודים ב"על חטא" מדי שנה, אף שחזר ועבר עליהם – חוזר ומתודה עליהם ביום הכפורים בשנה הבאה, וכן לעולם²¹. ובכל שנה ושנה לאו דוקא, אלא כמו בן בכל יום ויום שלש פעמים מברכים: "ברוך אתה ה' חנון המרבה לסלח", וכמאמר רז"ל²²: תפלה בנגד תמידין תקניה, ותמיד של שחר היה מכפר על עברות חלילה, ותמיד של בין הערבים על של יום, וכן מדי יום ביום לעולם. אלא שיום הכפורים מכפר על עברות חמורות²³, והתמיד שהוא קרפן עולה – מכפר על מצוות עשה בלבד²⁴, וכן התפלה בזמן הזה עם התשובה, כנ"ל²⁵.

ביאורים

17. איכה ג, כב. 18. זוה"ק ח"א יא: 19. פיוט וכל מאמינים לתפילת מוסף דימים נוראים. 20. תפילת יוה"כ פ' 21. ראה יומא פו: 22. ברכות כו: 23. יומא פה: 24. ראה יומא לו. 25. פ"ד ד"ה ומאחר

ואין זה "אחטא ואשוב" ²⁶, כי היינו דוקא שבשעת החטא היה יכול לכבש יצרו, אלא שסומך בלבו על התשובה; ולכן, הואיל והתשובה גורמת לו לחטא, אין מספיקין וכו'. ואף גם זאת "אין מספיקין" דייקא; אבל אם דחק ונתחזק ונתגבר על יצרו ועשה תשובה, מקבלין תשובתו. אבל אנו שמבקשים בכל יום "סלח לנו", אנו מקדימין לבקש²⁷: "ותחזירנו בתשובה שלמה לפניך", דהיינו שלא נשוב עוד לכסלה, וכן ביום הכפורים מבקשים²⁸: "יהי רצון מלפניך שלא אחטא עוד", מספיקין ומספיקין, כמאמר רז"ל²⁹: "הבא לטהר מסייעין אותו", "הבא" דייקא, מיד שבא. ואי לזאת גם תפליחה ותמחילה היא מיד³⁰.

ומה שכתוב³¹: "ותחטאתי נגדי תמיד", אין המכנן להיות תמיד עצב נבזה חס ושלום, דהא כתיב בתריה³²:

ביאורים

26. ראה יומא פה: 'האומר אחטא ואשוב אחטא ואשוב אין מספיקין בידו לעשות תשובה' 27. תפילת שמו"ע ברכת השיבנו 28. סדר אמירת הוידוי 29. שבת קד. 30. מיד כשורצה לחזור בתשובה עוד לפני שעשה תשובה בפועל, מסייעין אותו. ולכן ג"כ הסליחה והמחילה היא מיד 31. תהלים נא, ה 32. שם, י

פרק יב

וְטַעַם הַשְׁמָחָה בְּיִסּוּרֵי הַגּוֹף, לְפִי שֶׁהִיא טוֹבָה גְּדוּלָּה וְעֲצוּמָה לְנַפֵּשׁ הַחוּטָא, לְמַרְקָה פְּעוּלָם הַזֶּה וּלְהַצִּילָה מִהַמְרוּק בְּגִיּהָנוֹם¹ (בְּפֶרֶט בְּדוֹרוֹתֵינוּ אֱלֹהִים, שְׂאִין בִּיכְלֹת לְהַתְעֵנוֹת כִּפִּי מִסֶּפֶר כָּל הַצּוּמוֹת שֶׁבִּתְקוּנֵי תְּשׁוּבָה מִהֶאֱרָ"י ז"ל הַצְּרִיכוֹת לְמַרוּק הַנֶּפֶשׁ לְהַצִּילָה מִמְרוּק בְּגִיּהָנוֹם²). וְכֵמוֹ שֶׁכָּתַב הַרְמְבֵּין ז"ל בְּהַקְדָּמָה לְפֶרוֹשׁ אִיּוֹב, שֶׁאֶפְלוּ יִסּוּרִים שֶׁל אִיּוֹב שְׂבָעִים שָׁנָה אֵין לָהֶן עֶרֶךְ כָּלֵל לְיִסּוּרֵי הַנֶּפֶשׁ שֶׁעָה אַחַת בְּגִיּהָנוֹם, כִּי אִשׁ אֶחָד מְשֻׁשִׁים וְכו'.³ אֲלֹא לְפִי שֶׁעוֹלָם הַזֶּה חֹסֵד וְכֹנֵן⁴, וּבִיִּסּוּרֵין קָלִין פְּעוּלָם הַזֶּה נִצּוֹל מִדִּינִים קָשִׁים שֶׁל עוֹלָם הַבָּא, כְּמִשְׁלַח הַלּוּף וְהַעֲתֵקָת הַצֵּל בְּאֶרֶץ טַפַּח לְפִי הַלּוּף גִּלְגַּל הַשֶּׁמֶשׁ בְּרָקִיעַ אֶלְפִים מִילִין וְכו'.

וְיִתֵּר עַל כֵּן לֹאִין קִין הוּא בְּנִמְשָׁל בְּכַחֲנִית הַשְׁתַּלְשְׁלוֹת

ביאורים

פרק יב 1. ראה מכילתא מסכת בחודש פ"י: 'שיהא אדם שמח ביסורין יותר מהטובה, שאפילו אדם עומד בטובה כל ימיו, אינו נמחל לו מן העבירות שבידו, ומי מוחל לו העבירות, הוי אומר היסורין'.² וכמבואר בפ"א שהכפרה היא הקינון והסרה והיסורים הממקרים הוא לרחוץ ולנקות לגמרי.³ ברכות נז: ולכן המירוק ע"י יסורים בעוה"ז הוא טובה גדולה לנפש.⁴ ראה תהלים פט,

"תִּשְׁמִיעֵנִי שִׁשׁוֹן וְשִׁמְחָה" וְכו' "וְרוּחַ נְדִיבָה תִּסְמְכֵנִי" וְכו'.³³ וּמִשּׁוֹם שֶׁצָּרִיד לְהִיּוֹת כָּל יָמָיו בְּתְשׁוּבָה עֵילָאָה שֶׁהִיא בְּשִׁמְחָה רַבָּה כֵּן³⁴. אֲלֹא "נִגְדִי" דִּיִּיקָא, כְּמוֹ "וְאַתָּה תִּתִּיצֵב מִנֶּגֶד"³⁵, "מִנֶּגֶד סָבִיב לְאַחַל מוֹעֵד יַחַנּוּ"³⁶, וּפֶרֶשׁ רִש"י: מִרְחוֹק³⁷. וְהַמְכּוֹן רַק לְכַלְתִּי רוּם לְכַבּוֹ וְלְהִיּוֹת שֹׁפֵל רוּחַ בְּפָנֵי כָּל הָאָדָם, כְּשִׁיחִיָּה לְזַכְרוֹן בֵּין עֵינָיו שֶׁחֲטָא נִגְדֵי ה'. וְאַדְרָבָּה לְעֵנֶן הַשְׁמָחָה יוֹעִיל זְכוּרֹן הַחֲטָא בִּיתֵר שְׂאֵת, בְּכַדִּי לְקַבֵּל בְּשִׁמְחָה כָּל הַמֵּאֲרָעוֹת הַמִּתְרַגְּשׁוֹת וּבָאוֹת, בֵּין מִן הַשָּׁמַיִם בֵּין עַל יְדֵי הַבְּרִיּוֹת בְּדַבּוּר אוֹ בְּמַעֲשֵׂה³⁸ (וְזוֹ עֲצָה טוֹבָה לְהַנְצִיל מִכַּעַס וְכָל מִינֵי קְפִידָא וְכו'), וְכִמְאֵמֶר רַז"ל³⁹: "הַנֶּגְלָבִים וְאִינָן עוֹלָבִין, שׁוֹמְעִים חֲרַפְתָּם וְאִין מְשִׁיבִים, עוֹשִׂים מֵאֲהָבָה וְשִׁמְחִים בְּיִסּוּרִים" וְכו', וְכָל הַמַּעֲבִיר עַל מִדּוֹתָיו מַעֲבִירִין לוֹ עַל כָּל פְּשָׁעָיו⁴⁰.

ביאורים

33. שם, יד 34. לעיל פ"ד ד"ה ומאחר 35. שמואל-ב יח, יג 36. במדבר ב, ב 37. אמנם הוא זוכר את החטא תמיד אבל אי"ז בקירוב ללבו באופן שיפעול בו עצבות, אלא מובדל ממנו, ובאופן כזה באמת צריך לזכור את החטא 38. לא רק שאין זה סתירה לשמחה אלא הדבר עוד מועיל לשמחה, כי יודע שהדבר מגיע לו מצד חטאיו, והוא כפרה בשבילו וכו' 39. שבת פח: 40. ר"ה יז. ממאמרי רז"ל אלו אנו למדים גודל מעלת קבלה בשמחה של כל המאורעות

הַעֲלָמוֹת מֵרוֹם הַמַּעְלֹת עַד עֹלָם הָזֶה הַנֶּשְׁמִי⁵. וְכַנּוֹדָע
מִמָּה שֶׁכְּתוּב בְּזֶהֱרַר הַקְדוּשׁ⁶ מַעֲנִין עֲלִיּוֹת עֲלָמוֹת
הַעֲלִיּוֹנִים בְּאַתְעָרוּתָא דְלִתְתָּא בְּהִקְרַבַת עוֹף אֶחָד, בֶּן
יוֹנָה אוֹ תוֹר, עַל גְּבִי הַמִּזְבֵּחַ, אוֹ קִמִּין מְנַחֵה. וְכֵן הוּא
בְּכָל הַמַּצּוֹת מַעֲשִׂיּוֹת, כַּנּוֹדָע מִהָאֲרִיז״ל⁷.

וְזֶהוּ שֶׁאָמְרוּ רַ״ז⁸ לְעַל פְּסוּק״9 וְהִתְקַדְּשְׁתָּם וְהָיִיתֶם
קְדוֹשִׁים״: אָדָם מְקַדֵּשׁ עַצְמוֹ מַעֲט מִלְמַטָּה, מְקַדֵּשׁ
אוֹתוֹ הַרְבֵּה מִלְמַעְלָה וְכוּ״¹⁰ (וְכַמּוֹ שֶׁבְּאַרְנוֹ לְעִיל״¹¹ בְּעֵינֵי
״אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמַצּוֹתָיו״ וְכוּ׳, בְּחִינַת סוֹכֵב כָּל עֲלָמִין
וְכוּ׳). וְכֵכָה מִמֶּשׁ הוּא בְּעֵינֵי שֶׁכֶּר וְעֵנֶשׁ, כְּמֵאֲמַר רַ״ז״ל¹²:

ביאורים

ג: כי אמרתי עולם חסד יבנה׳ 5. הילוך השמש בשמים גורם להעתקת הצל
בארץ ממקום למקום, כשהשמש הולכת מרחק רב בשמים - נעתק הצל שיעור
מועט בארץ. הרי שגם בעוה״ז הגשמי - מה שלמעלה בשמים הוא אלפי מילין
למטה בארץ הוא טפח אחד. והנה משל זה הוא במעלה ומטה שבעוה״ז גופא,
ועאכנ״כ לאין קץ כשהמדובר אודות ה׳למעלה׳ האמיתי - עולמות הרוחניים
העליונים לגבי עוה״ז, שדבר קטן בעוה״ז פועל למעלה בריבוי גדול ועצום. וכן
בעניינינו: יסורים קטנים בעוה״ז מצילים מריבוי יסורים בעוה״ב 6. עיין זוה״ק
ח״א סד: -סה. וע״ע ח״ג רמ: -רמא. 7. ע״י עבודת האדם למטה נפעלים עניינים
למעלה, באתערותא דלתתא אתערותא דלעילא, ופעולה קטנה למטה עושה
עליה גדולה ועצומה למעלה בעולמות העליונים 8. יומא לט. 9. ויקרא יא, מד
10. והיינו כענין הנ״ל שפעולה קטנה בעוה״ז גורמת לפעולה גדולה למעלה
11. פ״ד וכן לקיים 12. אבות פ״ד מ״ב

״שֶׁכֶּר מַצָּנָה מַצָּנָה״ וְכוּ׳, וְכַמּוֹ שֶׁנִּתְבָּאֵר בְּמָקוֹם אַחֵר¹³.
וְדַעַת לְנִבּוֹן נִקְלָל, וּמִשְׁכִּיל עַל דְּבַר יִמְצָא טוֹב.

ביאורים

13. כשם שבמצוות ועבירות עצמם ישנו הסדר הנ״ל, כן הוא ג״כ בשכר המצוות
ועונש העבירות, ולכן ע״י יסורים למטה מונע מעצמו ריבוי יסורים למעלה, וזהו
טעם שביסורי הגוף יש לשמוח

עשור שנאות פעילות

תשע"ב - תשפ"ב

מעמד סיום לימוד
ספר שערי תשובה

כנס היסוד
ל"ארחות יושר"

הקהל
במעמד

מעמד סיום לימוד
ספר ארחות יושר

מעמד פתיחת
כולל ארחות יושר

מעמד סיום לימוד
ספר ארחות צדיקים

מרן זצוק"ל
עם חוברת
שערי תשובה

מעמד פתיחת לימוד
ספר חובות הלבבות

מרן זצוק"ל
עם חוברת
ארחות יושר

מרן רה"י הגר"ג
אדלשטיין שליט"א
במעמד

יום בית המדרש
לבעלי בתים

בחלוקת תמיכות
לחגים ע"י
ארחות יושר

פתיחת תוכנית
"מתעלים"
לע"נ מרן זצוק"ל

מעמד סיום לימוד
ספר חובות הלבבות

מתעלים

לימוד מוסר יומי

לעילוי נשמת רבינו שר התורה מרן
הגר"ח קניבסקי זצוק"ל